

ВІДКРИТИЙ МІЖНАРОДНИЙ УНІВЕРСИТЕТ РОЗВИТКУ ЛЮДИНИ
«УКРАЇНА»

ДНІПРОПЕТРОВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ
МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

БАХЧЕВ КОСТЯНТИН ВІКТОРОВИЧ

УДК 343.74 : 343.98 : 354.42

ДИСЕРТАЦІЯ

**РОЗСЛІДУВАННЯ ХУЛІГАНСТВА,
ВЧИНЕНОГО НЕПОВНОЛІТНІМИ**

12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза;
оперативно-розшукова діяльність
(081 – «Право»)

Подається на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук
(доктора філософії)

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей,
результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

К.В. Бахчев

Науковий керівник –
Чаплинський Костянтин Олександрович,
доктор юридичних наук, професор

Київ –2017

АНОТАЦІЯ

Бахчев К.В. Розслідування хуліганства, вчиненого неповнолітніми. – *Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.*

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук (доктора філософії) за спеціальністю 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність (081 – Право). – Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна». – Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ, Дніпро, 2017.

У дисертації на монографічному рівні досліджено теоретичні та практичні аспекти розслідування хуліганства, вчиненого неповнолітніми. На основі глибокого й системного аналізу аргументовано підхід до побудови криміналістичної характеристики хуліганства, вчиненого неповнолітніми, відповідно до якого її структурі виділено наступні складові: обстановка злочину, спосіб учинення злочину, слідова картина злочину, особа злочинця, особа потерпілого, які у комплексі формують конкретну модель кримінального правопорушення досліджуваного виду.

Усі складові цієї категорії відзначаються незмінною пошуковою лінією, завдяки чому працівник Національної поліції України має можливість планувати розслідування, висувати версії, більш ефективно проводити слідчі (розшукові) дії, негласні слідчі (розшукові) дії, інші процесуальні дії та заходи для забезпечення кримінального провадження.

Удосконалено визначення криміналістичної характеристики хуліганства, вчиненого неповнолітніми, як інформаційної моделі криміналістично вагомих даних групи суспільно-небезпечних діянь, які визначають можливі напрямки розслідування та дають базу для ефективного проведення окремих процесуальних дій.

Наголошується на недоцільності введення до структури криміналістичної характеристики досліджуваного правопорушення предмету злочинного посягання. По-перше, хуліганство є безпредметним складом

відповідно до диспозиції ст. 296 Кримінального кодексу України. По-друге, характерні особливості цього виду хуліганства розкриваються при висвітленні інших елементів характеристики (обстановки, слідової картини). По-третє, предмет злочинного посягання не характеризується наочною розшуковою спрямованістю.

Систематизовано систему типових способів вчинення хуліганства, вчиненого неповнолітніми. Спосіб учинення злочину розглядається як система дій з підготовки, безпосереднього учинення та приховування хуліганства, що характеризується відповідно до обстановки вчинення, предмету злочинного посягання та ознакам неповнолітнього. Визначено способи підготовки та приховування правопорушення. Серед способів вчинення неповнолітніми хуліганства вирізнено наступні: 1) цинічні тілорухи в поєднанні з нецензурною лайкою та нанесенням побоїв; 2) створення шуму, який призводить до зриву масових заходів; 3) порушення спокою громадян в квартирах; 4) порушення спокою громадян громадських місцях; 5) опір працівникам правоохоронних органів; 6) пошкодження майна; 7) використання вогнепальної, холодної зброї, спеціально пристосованих предметів для нанесення тілесних ушкоджень.

Автор з'ясував сукупність відомостей, що складають обстановку вчинення кримінального правопорушення, а саме характеристика місця вчинення неповнолітніми хуліганських дій, час їх вчинення та умови, за яких здійснюються ці дії. Класифіковано місця, в яких неповнолітні вчинюють хуліганські дії, а саме: 1) місця відпочинку (парки, павільйони); 2) розважальні заклади (нічні клуби, дискотеки); 3) спортивні комплекси (стадіони, спортивні майданчики, спортивні зали); 4) місця громадського значення (вулиці, сквери, площі); 5) громадський транспорт (трамваї, автобуси, тролейбуси); 6) інші місця. Залежно від часу хуліганства визначено, що більшість з них неповнолітні вчинюють ввечері у вихідні чи святкові дні.

Наголошено на умовах, що характеризують вчинення неповнолітніми

хуліганських дій: 1) вживання алкогольних напоїв та наркотичних засобів; 2) пропагування у ЗМІ чи мережі Інтернет насилля й жорстокості; 3) діяльність великої кількості неформальних формувань, до яких відносяться неповнолітні (емо, скінхеди, фанатські рухи).

Визначено систему джерел, з яких можна отримувати слідову інформацію, шляхом дослідження слідової картини як елементу криміналістичної характеристики хуліганства, вчиненого неповнолітніми. Вирізнено вузлові місця, під час огляду яких можливе виявлення слідів правопорушення: 1) місця, де вчинювались активні дії; 2) місця, в яких перебували потерпілі після здійснення щодо них хуліганських дій; 3) місця, в яких неповнолітні приховували сліди хуліганства.

Виокремлено криміналістично вагомі ознаки особи неповнолітнього хулігана: це осудні особи чоловічої статі, більшість з яких не працює, але навчається; є місцевими мешканцями; виховуються у неповних сім'ях, батьки яких раніше притягалися до кримінальної відповідальності; не мають постійного місця проживання; під час учинення хуліганства перебували у стані алкогольного сп'яніння.

Виокремлено віктимологічні групи потерпілих. Аналіз матеріалів кримінальних проваджень дозволив зробити висновок, що поведінка потерпілого під час вчинення неповнолітніми хуліганства мала провокаційний характер у 27 % випадків, у 15 % – була нейтральною, у 42 % – сприяючою, у 16 % – протидіючою.

Конкретизовано систему обставин, що підлягають встановленню при розслідуванні хуліганства, вчиненого неповнолітніми, серед яких вирізнено такі: неповнолітній насправді вчинив хуліганські дії чи можливо має місце інший склад кримінально караного діяння; які дії неповнолітнього несли хуліганський характер; які знаряддя та засоби він застосовував для вчинення хуліганства; безпосереднє місце та час їх учинення; умови, які характеризують момент вчинення хуліганських дій; характеристика неповнолітнього, який вчинив хуліганські дії; обставини, що визначають

особливості вини неповнолітнього у вчиненому діянні; дії потерпілого в розрізі взаємин з неповнолітнім: провокували хуліганські дії, здійснювали правозахисні дії, опинилися випадково на місці події; реальні результати хуліганських дій; причини та умови, які підштовхнули неповнолітнього на вчинення правопорушення; мотиви хуліганської поведінки неповнолітнього; наявність інших суспільно-небезпечних діянь, вчинених неповнолітнім під час хуліганських дій.

Визначено типові слідчі ситуації розслідування: 1) неповнолітній хуліган затриманий під час вчинення суспільно-небезпечних дій, наявні очевидці події та матеріальна доказова інформація; 2) були вчинені хуліганські дії, неповнолітнього хулігана не було затримано, наявні очевидці події та матеріальна доказова інформація; 3) були вчинені хуліганські дії, неповнолітнього хулігана не було затримано, недостатня доказова інформація; 4) були вчинені хуліганські дії, відсутні характеристики правопорушника, недостатня доказова інформація;

Визначено порядок дій слідчого відповідно до кожної із них. Так, стосовно першої ситуації, то вона є найбільш простішою. Адже навіть за конфліктного відношення хулігана до процесу досудового розслідування, доказової інформації достатньо для пред'явлення підозри. Необхідно її лише зафіксувати відповідними процесуальними діями. Зокрема, матеріальні докази необхідно вилучити під час огляду місця події, провести допити потерпілого та свідків, а також за необхідності пред'явлення для впізнання неповнолітнього цим особам та призначити експертизи. В другій ситуації, крім вище зазначених, додається комплекс заходів по реалізації тактичної операції «Розшук неповнолітнього хулігана». Третя ситуація характеризується наявністю свідчень очевидців, тому на перший план виходять допити потерпілих та свідків для максимальної деталізації портрету хулігана, а також докладне проведення огляду місця події. Четверта ситуація не дає нам можливості визначити чи дійсно хуліганські дії вчинив неповнолітній. Тому в даному випадку необхідно зібрати максимум

орієнтуючої інформації: записи відеокамер з різних об'єктів біля місця події, про діяльність в цьому районі груп неповнолітніх осіб різного спрямування.

Досліджено тактику огляду місця події та освідчування при розслідуванні хуліганства, вчиненого неповнолітніми. Встановлено, що під час огляду місця події можливо попередньо досліджувати виявлені сліди злочину для одержання орієнтуючої інформації. В більшості випадків, хоча і не можна вказати точно місце вчинення злочину, але можливо визначити приблизні місця, де залишились речові докази як органічного (кров, слина), так і неорганічного (одяг, взуття злочинців) походження.

Вказано на необхідність збирання всієї можливої орієнтуючої інформації. До неї необхідно віднести записи з камер спостереження банків, магазинів, інших установ; записи з відео реєстраторів автомобілів, що знаходились на зупинках в районі учинення хуліганських дій. Означені відеоматеріали допомагають у з'ясуванні ролі кожного з учасників у вчиненому діянні, встановити дії неповнолітнього до, під час і після його вчинення, розкрити ймовірні зв'язки неповнолітнього з іншими учасниками події.

Визначено типові тактичні помилки, яких припускаються слідчі під час проведення огляду.

Розроблено систему криміналістичного забезпечення проведення одночасного допиту двох і більше раніше допитаних осіб при розслідуванні хуліганства, вчиненого неповнолітніми, що складається з заходів організаційно-підготовчого характеру, оптимальних тактичних умов і тактичних прийомів проведення СРД між неповнолітнім хуліганом та іншими особами, фіксації ходу та результатів проведення процесуальної дії.

Автор вказує на обов'язкове здійснення всіх можливих організаційно-підготовчих заходів до проведення одночасного допиту. Встановлено, що їх здійснення забезпечує найбільшу ефективність проведення СРД. Серед них важливе значення займає вивчення особи неповнолітнього, а також збір оперативної інформації щодо нього.

Виділено найбільш ефективні тактичні прийоми одночасного допиту: 1) використання рефлексії неповнолітнього; 2) втягнення допитуваних у суперечку з метою виявлення нових обставин, що мають значення для провадження; 3) використання конфліктів і протиріч у групі неповнолітніх хуліганів; 4) деталізація показань учасників одночасного допиту; 5) пред'явлення доказів з метою активізації пам'яті допитуваних осіб.

Дістали подальшого розвитку тактичні прийоми, що застосовуються в ході проведення слідчих (розшукових) дій за участі неповнолітніх, спрямованих на підвищення кількості і якості отримуваної в ході їх проведення інформації.

Надано рекомендації з підготовки та проведення окремих слідчих (розшукових) дій з неповнолітніми особами, зокрема, залучення відповідних осіб для забезпечення неповнолітньому психологічної підтримки (до проведення допиту неповнолітніх залучалися спеціалісти, з яких психологи та педагоги).

Удосконалено форми використання спеціальних знань при розслідуванні хуліганства, вчиненого неповнолітніми, зокрема: 1) особисте використання уповноваженою особою спеціальних знань під час проведення СРД; 2) особисте використання спеціальних знань спеціалістом (інспектором-криміналістом та техніком-криміналістом під час огляду місця події для вилучення слідів; експертом НДЕКЦ за профілем його роботи; психологом, педагогом – під час проведення допитів для встановлення психологічного контакту з неповнолітнім) шляхом його участі під час здійснення певних СРД; 3) опосередковане використання уповноваженою особою спеціальних знань шляхом призначення судових експертиз. Найбільш розповсюдженими при розслідуванні досліджуваної категорії кримінальних правопорушень є призначення експертиз. Серед них характерними є: судово-медична, судово-психіатрична, балістична експертизи.

Сформульовано конкретні пропозиції і рекомендації, спрямовані на вдосконалення теоретико-правових засад кримінально-процесуальних

відносин, уточнено й сформульовано деякі категорії кримінального процесу, криміналістики та оперативно-розшукової діяльності.

***Ключові слова:** хуліганство, досудове розслідування, неповнолітній, криміналістична характеристика, слідча (розшукова) дія, слідча ситуація, організація, тактика, тактичний прийом.*

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Бахчев К.В., Типові слідчі ситуації при розслідуванні хуліганства, вчиненого неповнолітніми / Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика). 2015. № 2. С. 133-138.

2. Бахчев К.В., До питання способів вчинення хуліганства неповнолітніми / Прикарпатський юридичний вісник. 2015. № 3 (9). Т. 3. С. 183-187.

3. Бахчев К.В., Особливості проведення окремих слідчих (розшукових) дій при розслідуванні хуліганства, вчиненого неповнолітніми / Науковий вісник публічного та приватного права. 2016. № 2. Том 2. С. 122-127.

4. Бахчев К.В., Сутність та система криміналістичної характеристики хуліганства, вчиненого неповнолітніми / Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Юридичні науки». 2016. Випуск 6-2. Т. 1. С. 88-92.

5. Бахчев К.В., Организация и тактика проведения следственных (розыскных) действий первоначального этапа расследования хулиганства, совершенного несовершеннолетними / Международный научно-практический журнал «Право и Закон». 2017. № 2. С. 107-112.

6. Бахчев К.В., Особливості використання спеціальних знань при розслідуванні хуліганства, вчиненого неповнолітніми / Науковий вісник публічного та приватного права. 2017. № 4. С. 123-128.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

1. Бахчев К.В. Алгоритми дій працівників поліції при розслідуванні хуліганства, вчиненого неповнолітніми // Актуальні проблеми розслідування злочинів в сучасних умовах: Матер. Всеукр. наук.-практ. конф. з нагоди святкування 10-річчя факультету підготовки фахівців для підрозділів слідства (Дніпропетровськ, 24 верес. 2015 р.). Дніпропетровськ: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2015, с. 104-106.

2. Бахчев К.В. Деякі аспекти призначення експертиз при розслідуванні хуліганства, вчиненого неповнолітніми // Використання спеціальних знань у досудовому розслідуванні: Матер. наук.-практ. семінару (Дніпропетровськ, 13 травня 2016 р.). Дніпропетровськ: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2016, с. 173-175.

3. Бахчев К.В. Обстановка вчинення хуліганства неповнолітніми як елемент криміналістичної характеристики / Актуальні проблеми розслідування кримінальних правопорушень у сфері громадської безпеки та громадського порядку : матеріали наук.-практ. семінару (м. Дніпро, 30 трав. 2017 р.). Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2017. с. 148-150.

SUMMARY

Bakchev K.V. Investigation of hooliganism committed by minors. – Qualifying scientific work on the rights of manuscripts.

The thesis is for candidate's degree of law on speciality 12.00.09 – Criminal Procedure and Criminalistics; Forensic Examination; Operational-Search Activity (081 – Law). – The Open International University of Human Development «Ukraine». – The Dnipropetrovs'k State University of Internal Affairs, Dnipro, 2017.

In dissertation on the monographic level investigates the theoretical and practical aspects of the investigation of hooliganism committed by minors. On the basis of deep and systematic analysis, the approach to constructing the forensic characteristics of hooliganism committed by minors, according to which the following components are distinguished in its structure: the situation of the crime, the method of committing the crime, the trace of the crime, the person of the offender, the person of the victim which are in the complex forming the concrete model of the criminal violation of the investigated species.

All of the components of this category are characterized by a constant search line, which allows the employee of the National Police of Ukraine to plan investigations, make versions, to conduct investigative (search) actions more effectively, secret investigative (search) actions, other procedural actions and measures to ensure criminal proceedings.

The definition of the criminalistics characteristics of hooliganism committed by minors as an information model of criminological meaningful data of a group of socially dangerous acts, which determine the possible directions of investigation and provide a basis for the effective conduct of separate procedural actions, has been improved.

It is emphasized on the inappropriateness of introducing into the structure of forensic characteristics of the investigated offense of the subject of a criminal offense. Firstly, the hooliganism is an unmatched composition in accordance with the disposition of art. 296 of the Criminal Code of Ukraine. Secondly, the characteristic features of this type of hooliganism are revealed when illuminating other elements of the characteristics (the situation, the trace pattern). Thirdly, the subject of a criminal encroachment is not characterized by an explicit search orientation.

The system of typical ways of committing hooliganism committed by minors is systematized. The method of committing a crime is considered as a system of actions for the preparation, direct execution and concealment of hooliganism, characterized in accordance with the circumstances of the

commission, the subject of the criminal offense and the characteristics of the minor. The ways of preparation and concealment of an offense are determined. Among the ways of committing juvenile hooliganism are the following: 1) cynical diabetes in conjunction with obscene licking and beatings; 2) creating a noise that leads to a breakdown of mass events; 3) violation of the peace of citizens in apartments; 4) violation of the rest of citizens in public places; 5) resistance to law enforcement officers; 6) property damage; 7) the use of firearms, cold weapons, specially adapted items for causing bodily injuries.

The author finds out a set of information that constitutes the situation of the commission of a criminal offense, namely the description of the place of committing juvenile hooligan acts, the time of their commission and the conditions under which these actions are carried out. Classifications of places where minors commit hooligan actions, namely: 1) places of rest (parks, pavilions); 2) entertaining establishments (night clubs, discotheques); 3) sports complexes (stadiums, sports grounds, sports halls); 4) places of public importance (streets, squares, squares); 5) public transport (trams, buses, trolleybuses); 6) other places. Depending on the time of hooliganism, it is determined that most of them conduct minors on weekends or holidays.

It is emphasized on the conditions characterizing the commission of juvenile hooligan actions: 1) the use of alcoholic beverages and narcotic drugs; 2) propaganda in the media or the Internet of violence and cruelty; 3) the activities of a large number of informal formations, which include minors (emo, skinheads, fan movements).

The system of sources from which trace information can be obtained is determined by studying the trace picture as an element of the forensic characteristics of hooliganism committed by minors. The nodal sites are distinguished, during the inspection of which the detection of traces of the offense is possible: 1) the place where the active actions were taken; 2) places where the victims were subjected after committing hooligan actions against them; 3) places where minors have hidden the traces of hooliganism.

There are criminological significant indications of a person of a juvenile hooligan: these are judged male persons, most of whom do not work but study; are local residents; are brought up in single-parent families whose parents were previously prosecuted; do not have a permanent place of residence; while committing hooliganism were in a state of intoxication.

The victimological groups of victims have been singled out. The analysis of criminal proceedings made it possible to conclude that the behavior of the victim in the course of committing juvenile hooliganism was provocative in 27% of cases, in 15% it was neutral, 42% favored, and 16% countered.

The system of circumstances that are to be established in the investigation of hooliganism committed by minors is specified, among which the following are identified: the minor actually did a hooligan action or another place of a criminal act may take place; what actions of the minors were of a hooligan character; what instruments and means he used to commit hooliganism; the immediate place and time of their work; conditions that characterize the moment of committing hooligan actions; characteristic of a minor who committed hooliganism; circumstances determining the peculiarities of the juvenile's fault in the committed act; the actions of the victim in the context of relations with minors: provoked hooligan actions, carried out human rights activists, were accidentally on the scene; real results of hooliganism; the reasons and conditions that pushed the juvenile to commit an offense; motives of hooligan behavior of a minor; the presence of other socially dangerous acts committed by minors during hooliganism.

The typical investigative situations of the investigation are identified: 1) a juvenile hooligan detained while committing socially dangerous actions, witnesses of the event and material evidence; 2) hooligan acts were committed, the juvenile hooligan was not detained, there were eyewitnesses of the event and material evidence; 3) hooligan actions were committed, the juvenile hooligan was not detained, insufficient evidence; 4) hooligan actions were performed, characteristics of the offender are missing, insufficient evidence.

The order of the investigator's actions according to each of them is

determined. So, with regard to the first situation, it is the simplest. After all, even if the hooligan has a conflict with the pre-trial investigation process, the evidence is sufficient to present a suspicion. It is necessary to fix it only by appropriate procedural actions. In particular, material evidence should be removed during the inspection of the place of the event, to interrogate the victim and witnesses, as well as, if necessary, to present an examination to identify those minors. In the second situation, in addition to the above, a set of measures to implement the tactical operation "Searching for a minor hooligan" is added.

The third situation is characterized by the presence of eyewitnesses' testimonies, so on the foreground are interrogation of victims and witnesses to maximize the detail of the portrait of hooligan, as well as a detailed survey of the scene. The fourth situation does not allow us to determine whether the acts of hooliganism were committed by a minor.

Therefore, in this case, it is necessary to collect a maximum of orienting information: recording video cameras from various objects near the place of the event, about the activities in this area groups of minors of different directions.

The tactics of the review of the place of the incident and the investigation in the investigation of hooliganism committed by minors have been explored. It is established that during the review of the place of the event it is possible to pre-examine the detected traces of the crime for obtaining the orientation information. In most cases, although it is impossible to specify the exact place of the crime, it is possible to determine the approximate places where material evidence of organic (blood, saliva) and inorganic (clothing, footwear of criminals) origin was left.

Specifies the need to collect all possible orientation information. It should include records from the surveillance cameras of banks, stores, other institutions; records from video recorders of cars that were at stops in the area of the committing hooliganism. These video materials help in clarifying the role of each participant in the act, set the actions of the minors before, during and after the commission, to reveal the probable links of the minor with other participants in the event.

The typical tactical errors detected by the investigators during the survey are determined. A system of forensic provision is provided for conducting simultaneous interrogation of two and more interrogated persons earlier in the investigation of hooliganism committed by minors, consisting of measures of organizational and preparatory character, optimal tactical conditions and tactical methods of conducting IRA between juvenile hooligan and other persons, fixing of course and results of procedural actions.

The author indicates the obligatory implementation of all possible organizational and preparatory measures for conducting simultaneous interrogation. It is established that their implementation ensures the most effective implementation of the IRA. Among them, it is important to study the person of the juvenile, as well as the collection of operational information about him.

The most effective tactical methods of simultaneous interrogation are allocated: 1) the use of reflexion of the minor; 2) the involvement of the interrogators in the dispute in order to identify new circumstances that are relevant for the proceedings; 3) use of conflicts and contradictions in a group of juvenile hooligans; 4) detailing the testimony of the participants of the simultaneous interrogation; 5) presentation of evidence in order to enhance the memory of interrogators.

Further development of tactical techniques used in the course of investigation (search) activities involving minors, aimed at increasing the quantity and quality of information received during their receipt.

Recommendations on the preparation and conduct of separate investigative (search) actions with minors, in particular, the involvement of the relevant persons to provide minors psychological support (before the interrogation of minors attracted professionals, of which psychologists and teachers).

The forms of use of special knowledge in the investigation of hooliganism committed by minors have been improved, in particular: 1) the personal use by the authorized person of special knowledge during the conduct of the IRA; 2) personal use of specialist knowledge by a specialist (an inspector-criminologist and a

criminologist during the review of the scene of the event for tracing, a SREFC expert on his profile, a psychologist, a teacher - during interrogations to establish a psychological contact with minors) through his participation under the time of implementation of certain IRAs; 3) the indirect use of specialist knowledge by the appointment of forensic examinations. The most commonly used investigation of the investigated category of criminal offenses is the appointment of examinations. Among them are: forensic medical, forensic psychiatric, ballistic examination.

Specific proposals and recommendations aimed at improving the theoretical and legal principles of criminal-procedural relations are formulated, some categories of the criminal process, forensics and operative-search activity are specified and formulated.

Keywords: *hooliganism, pre-trial investigation, juvenile, criminalistics characteristic, investigation (search) action, investigation situation, organization, tactics, tactical reception.*

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Бахчев К.В., Типові слідчі ситуації при розслідуванні хуліганства, вчиненого неповнолітніми / Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика). 2015. № 2. С. 133-138.

2. Бахчев К.В., До питання способів вчинення хуліганства неповнолітніми / Прикарпатський юридичний вісник. 2015. № 3 (9). Т. 3. С. 183-187.

3. Бахчев К.В., Особливості проведення окремих слідчих (розшукових) дій при розслідуванні хуліганства, вчиненого неповнолітніми / Науковий вісник публічного та приватного права. 2016. № 2. Том 2. С. 122-127.

4. Бахчев К.В., Сутність та система криміналістичної характеристики хуліганства, вчиненого неповнолітніми / Науковий вісник Херсонського

державного університету. Серія «Юридичні науки». 2016. Випуск 6-2. Т. 1. С. 88-92.

5. Бахчев К.В., Организация и тактика проведения следственных (розыскных) действий первоначального этапа расследования хулиганства, совершенного несовершеннолетними / Международный научно-практический журнал «Право и Закон». 2017. № 2. С. 107-112.

6. Бахчев К.В., Особливості використання спеціальних знань при розслідуванні хуліганства, вчиненого неповнолітніми / Науковий вісник публічного та приватного права. 2017. № 4. С. 123-128.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

1. Бахчев К.В. Алгоритми дій працівників поліції при розслідуванні хуліганства, вчиненого неповнолітніми // Актуальні проблеми розслідування злочинів в сучасних умовах: Матер. Всеукр. наук.-практ. конф. з нагоди святкування 10-річчя факультету підготовки фахівців для підрозділів слідства (Дніпропетровськ, 24 верес. 2015 р.). Дніпропетровськ: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2015, с. 104-106.

2. Бахчев К.В. Деякі аспекти призначення експертиз при розслідуванні хуліганства, вчиненого неповнолітніми // Використання спеціальних знань у досудовому розслідуванні: Матер. наук.-практ. семінару (Дніпропетровськ, 13 травня 2016 р.). Дніпропетровськ: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2016, с. 173-175.

3. Бахчев К.В. Обстановка вчинення хуліганства неповнолітніми як елемент криміналістичної характеристики / Актуальні проблеми розслідування кримінальних правопорушень у сфері громадської безпеки та громадського порядку : матеріали наук.-практ. семінару (м. Дніпро, 30 трав. 2017 р.). Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2017. с. 148-150.

ЗМІСТ

Перелік умовних позначень	19
 ВСТУП	 20
 Розділ 1. КРИМІНАЛІСТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ХУЛІГАНСТВА, ВЧИНЕНОГО НЕПОВНОЛІТНІМИ	 31
1.1. Теоретичні засади формування криміналістичної характеристики хуліганства, вчиненого неповнолітніми	 31
1.2. Обстановка, способи та слідова картина хуліганства, вчиненого неповнолітніми	 45
1.3. Характеристика особи злочинця та потерпілого	66
Висновки до розділу 1	84
 Розділ 2. ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ РОЗСЛІДУВАННЯ ХУЛІГАНСТВА, ВЧИНЕНОГО НЕПОВНОЛІТНІМИ	 88
2.1. Планування досудового розслідування та обставини, що підлягають встановленню при розслідуванні хуліганства, вчиненого неповнолітніми	 88
2.2. Типові слідчі ситуації та відповідні їм комплекси слідчих (розшукових) дій	 104
Висновки до розділу 2	123
 Розділ 3. ТАКТИКА ПРОВЕДЕННЯ ОКРЕМИХ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ ХУЛІГАНСТВА, ВЧИНЕНОГО НЕПОВНОЛІТНІМИ	 126
3.1. Тактика огляду місця події та освідування при розслідуванні хуліганства, вчиненого неповнолітніми	 126

3.2. Організація і тактика проведення одночасного допиту раніше допитаних осіб при розслідуванні хуліганства, вчиненого неповнолітніми	146
3.3. Особливості використання спеціальних знань при розслідуванні хуліганства, вчиненого неповнолітніми	165
Висновки до розділу 3	180
ВИСНОВКИ	183
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	187
ДОДАТКИ	218

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

ГУНП	–	Головне Управління Національної поліції
ЄРДР	–	Єдиний реєстр досудових розслідувань
КК	–	Кримінальний кодекс
КПК	–	Кримінальний процесуальний кодекс
МВС	–	Міністерство внутрішніх справ
НДЕКЦ	–	Науково-дослідний експертно-криміналістичний центр
ОМП	–	Огляд місця події
СОГ	–	Слідчо-оперативна група
СРД	–	Слідчі (розшукові) дії
НСРД	–	Негласні слідчі (розшукові) дії

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. Україна перебуває у процесі становлення як європейської держави. Тому необхідність створення новітніх регуляторів суспільної поведінки, їх пристосування до європейських цінностей не викликає сумнівів. Одним з обов'язкових напрямів удосконалення законодавства є врегулювання питань забезпечення громадського порядку та моральності. Найбільш розповсюдженим суспільно-небезпечним діянням у цій сфері є хуліганство. Суттєве зростання хуліганських проявів з боку неповнолітніх тільки збільшує його негативне значення для соціуму. Адже неповнолітні дають приклад для наслідування своїм ровесникам, якщо їх діяння лишаються безкарними. З огляду на це зрозумілою є необхідність побудови сучасного криміналістичного забезпечення розслідування хуліганства, вчиненого неповнолітніми.

Відповідно до статистичних відомостей Генеральної прокуратури України, у 2013 р. обліковано 6315 фактів учинення хуліганства, у той час як повідомлення про підозру було вручено у 3139 випадках, 2014 р. – 5962, повідомлення про підозру – у 2207 провадженнях, 2015 р. – 6220, повідомлення про підозру – у 1742 провадженнях, 2016 р. – 6973, повідомлення про підозру вручено лише у 1530 випадках, за перше півріччя 2017 р. – 1968, з яких повідомлення про підозру вручено в 794 кримінальних провадженнях. З визначених правопорушень за участю неповнолітніх вчинюється, відповідно, така кількість: 2013 р. – 191, 2014 р. – 127, 2015 р. – 102, 2016 р. – 82, за перше півріччя 2017 р. – 52. Як бачимо, кількість суспільно небезпечних діянь досліджуваної категорії, які вчиняються неповнолітніми, є досить значною.

Крім того, наведені статистичні дані свідчать про недосконалість методики розслідування хуліганства, вчиненого неповнолітніми. Адже повідомлення про підозру вручається приблизно у 25 % випадків, а за участю неповнолітнього, за даними нашого дослідження, – лише у 18 %. Зазначене

свідчить про неефективність наявних способів, засобів та методів протидії і розслідування цього кримінально караного прояву.

Нині, з огляду на зміни у правоохоронній системі, більшість громадян досить прискіпливо ставиться до діяльності підрозділів Національної поліції України. Це зобов'язує відповідні органи визначати найбільш доцільні напрями своєї діяльності та найбільш дієву систему профілактики і розслідування суспільно-небезпечних діянь. Зокрема, даний аспект стосується і боротьби зі злочинністю неповнолітніх. Тому одним з напрямів цієї реформації є узагальнення наукових ідей та підходів до удосконалення існуючої методики розслідування хуліганства, вчиненого неповнолітніми.

Також необхідно акцентувати, що кримінально карана діяльність неповнолітніх зараз все більше відноситься до діяльності злочинних угруповань, тобто набуває досить організованого характеру. Зазначене стосується і вчинення кримінальних правопорушень проти громадського порядку: хуліганства, масових заворушень, групових порушень громадського порядку, оскільки неповнолітні правопорушники з метою становлення у злочинному колективі можуть вчинювати найбільш розповсюджені діяння – від нанесення тілесних ушкоджень до вбивства з хуліганських мотивів, використовуючи при цьому заздалегідь спеціально пристосовані знаряддя, холодну та вогнепальну зброю. Тому діяльність правоохоронних органів у сфері криміналістичного забезпечення досудового розслідування вимагає відповідного покращення з урахуванням нагальних вимог практичної діяльності.

Теоретичне підґрунтя дисертації становлять фундаментальні роботи вчених стосовно різних аспектів виявлення та розслідування злочинів, зокрема Ю. П. Аленіна, Л. І. Аркуші, М. І. Бажанова, В. П. Бахіна, В. Д. Берназа, Р. С. Белкіна, В. В. Варави, В. К. Весельського, І. О. Возгріна, А. Ф. Волобуєва, І. Ф. Герасимова, В. Г. Гончаренка, Г. І. Грамовича, Л. Я. Драпкіна, В. А. Журавля, Г. Г. Зуйкова, А. В. Іценка, Н. І. Клименко, О. Н. Колесніченка, В. П. Колмакова, В. О. Коновалової, В. Н. Кудрявцева,

В. С. Кузьмічова, В. В. Лисенка, В. Г. Лукашевича, Є. Д. Лук'янчикова, Ю. Ю. Орлова, М. А. Погорецького, В. Д. Пчолкіна, О.Р. Ратінова, М.В. Салтевського, М. О. Селіванова, С. М. Стахівського, Р. Л. Степанюка, В. Г. Танасевича, В. В. Тіщенко, Л. Д. Удалової, К. О. Чаплинського, С. С. Чернявського, Ю. М. Чорноус, В. Ю. Шепітька, М. П. Яблокова та ін.

Окремі аспекти попередження та розслідування хуліганства, у тому числі вчиненого неповнолітніми, досліджували такі вчені криміналісти, як О. В. Антонюк, М. М. Єфімов, В. І. Захаревський, В. О. Калашнік, Н. О. Кононенко, А. О. Крикунов, Л. О. Кузнецова, В. М. Мешков, О. І. Овчаренко, М. А. Очеретяний, Г. І. Піщенко та ін.

Так, серед останніх досліджень з визначеної тематики можна назвати дисертацію Л. О. Кузнецової «Кримінальна відповідальність за хуліганство: порівняльно-правове дослідження» (Київ, 2011), в якій обґрунтовано теоретико-прикладні передумови здійснення дослідження кримінальної відповідальності за хуліганство в порівняльно-правовому аспекті; встановлено особливості історичного розвитку кримінальної відповідальності за цей злочин в Україні та зарубіжних країнах; здійснено кримінально-правову характеристику об'єктивних ознак хуліганства в Україні та зарубіжних країнах; проведено юридичний аналіз суб'єктивних ознак хуліганства; виокремлено позитивні та негативні риси зарубіжного досвіду щодо кримінальної відповідальності за хуліганство, а також визначено межі його використання; розроблено основні напрями удосконалення національного кримінального законодавства щодо відповідальності за хуліганство з урахуванням позитивного зарубіжного досвіду. У свою чергу, Н. О. Кононенко у дисертації «Розслідування хуліганства, вчиненого під час проведення спортивно-масових заходів» (Дніпро, 2016) розробила структуру криміналістичної характеристики хуліганства, вчиненого під час проведення спортивно-масових заходів; окреслила типові способи вчинення хуліганства під час проведення спортивно-масових заходів; з'ясувала зміст обстановки вчинення

кримінального правопорушення; визначила криміналістично вагомі ознаки особи злочинця та потерпілого; визначила типові слідчі ситуації, що виникають у ході розслідування хуліганства, вчиненого під час проведення спортивно-масових заходів; з'ясувала особливості використання спеціальних знань при розслідуванні хуліганства, вчиненого під час проведення спортивно-масових заходів. У роботі «Криміналістична характеристика та особливості розслідування хуліганства, вчиненого групою осіб» (Київ, 2016) М. А. Очеретяний сформулював поняття та структуру криміналістичної характеристики хуліганства, вчиненого групою осіб; окреслив типові способи вчинення хуліганства, вчиненого групою осіб; розкрив зміст обстановки та «слідової картини» хуліганства, вчиненого групою осіб; розкрив форми взаємодії слідчого з оперативними підрозділами поліції при розслідуванні хуліганства; визначив особливості проведення негласних слідчих (розшукових) дій при розслідуванні хуліганства, вчиненого групою осіб; визначив особливості призначення експертиз під час розслідування даної категорії злочинів. Також О. В. Антонюк у роботі «Розслідування хуліганства, вчиненого із застосуванням вогнепальної або холодної зброї чи іншого предмета, спеціально пристосованого або заздалегідь заготовленого для нанесення тілесних ушкоджень» (Дніпро, 2017) виокремила й систематизувала типові способи хуліганства, вчиненого із застосуванням вогнепальної або холодної зброї чи іншого предмета, спеціально пристосованого або заздалегідь заготовленого для нанесення тілесних ушкоджень, та знаряддя злочину; розкрила форми взаємодії слідчого з працівниками оперативних підрозділів у кримінальних провадженнях за фактами учинення хуліганства; конкретизувала організаційно-тактичні особливості проведення допиту підозрюваного; з'ясувала особливості використання спеціальних знань у справах про хуліганство.

Проте, незважаючи на вагомий внесок учених у розроблення методики розслідування хуліганства, необхідно зазначити, що їхні наукові пошуки стосувалися лише окремих її аспектів. У той же час актуальність кожного

дослідження зумовлювалась низкою факторів, що відображали розвиток правоохоронної практики в Україні. У своїй сукупності наведені умови характеризують актуальність дослідження, його наукову, теоретичну та практичну цінність, а також визначають вибір напряму дисертаційної роботи.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, грантами. Дисертацію виконано відповідно до загальноуніверситетської наукової теми Відкритого міжнародного університету розвитку людини «Україна» «Теорія і практика застосування кримінально-процесуальних норм і криміналістичних заходів протидії злочинності» (державний реєстраційний номер 0107U008698).

Мета і завдання дослідження. *Метою* дисертації є вирішення конкретного наукового завдання з розробки методики розслідування хуліганства, вчиненого неповнолітніми. Комплексність мети, її багатоплановість обумовили необхідність вирішення окремих *завдань*:

- визначити сутність та структуру криміналістичної характеристики хуліганства, вчиненого неповнолітніми;
- здійснити науковий аналіз обстановки хуліганства, вчиненого неповнолітніми, та його слідової картини;
- систематизувати типові способи вчинення неповнолітніми хуліганства;
- виокремити криміналістично вагомі ознаки особи неповнолітнього хулігана та особи потерпілого;
- визначити обставини, що підлягають встановленню при розслідуванні хуліганства досліджуваного виду;
- сформулювати типові слідчі ситуації розслідування хуліганства, вчиненого неповнолітніми;
- конкретизувати тактичні та організаційні аспекти проведення окремих слідчих (розшукових) дій, зокрема огляду місця події та освідування, одночасного допиту раніше допитаних осіб;
- охарактеризувати форми використання спеціальних знань при

розслідуванні хуліганства, вчиненого неповнолітніми.

Об'єктом дослідження є кримінальні процесуальні відносини, що виникають у діяльності правоохоронних органів при розслідуванні хуліганства, вчиненого неповнолітніми.

Предмет дослідження – розслідування хуліганства, вчиненого неповнолітніми.

Методи дослідження. Під час дослідження використовувався ряд методів, вибір яких був визначений специфікою роботи та обраним системним підходом до аналізу методики розслідування хуліганства, вчиненого неповнолітніми. Основою для використання методологічної бази став діалектичний метод дослідження, який дозволяє розглядати будь-яку систему в розрізі взаємозв'язку її елементів, а також їх характерного впливу один на одного.

Формально-логічні методи застосовувалися при дослідженні матеріалів кримінальних справ і проваджень, нормативно-правових актів, наукових положень та концепцій, що становлять собою предмет дослідження (підрозділи 1.1, 2.1, 2.2, 3.1, 3.2, 3.3). *Порівняльно-правовий метод* був використаний для розгляду норм чинного кримінального та кримінально-процесуального законодавства України і зарубіжних країн, а також поглядів учених щодо розуміння окремих інститутів криміналістики, кримінального права та кримінального процесу (розділи 1-3). *Історико-правовий метод* дозволив виокремити сутність окремих наукових категорій та ключових понять дисертації, а також розвиток наукових поглядів на окремі проблемні питання (підрозділи 1.1, 2.1, розділ 3). *Системно-структурний метод* був застосований для визначення структури криміналістичної характеристики хуліганства, вчиненого неповнолітніми, класифікації способів його вчинення, місць вчинення правопорушення (розділ 1). *Метод моделювання* дозволив сформулювати висновки до окремих розділів роботи та всього дослідження в цілому (розділи 1-3). *Документальний, соціологічний та статистичний методи* застосовано при узагальненні результатів анкетування респондентів;

аналізі матеріалів кримінальних проваджень (розділи 1-3) та визначенні прогалин в організаційно-тактичному забезпеченні проведення окремих слідчих (розшукових) дій (розділи 2 і 3). Завдяки методу *синтезу* за темою дослідження визначено загальні висновки та пропозиції.

Емпіричну основу дослідження складають результати аналізу судово-слідчої практики за 2010-2017 рр. Опрацьовано матеріали 167 кримінальних проваджень з проблематики дослідження (Вінницька, Волинська, Дніпропетровська, Закарпатська, Запорізька, Івано-Франківська, Київська, Кіровоградська, Львівська, Рівненська, Черкаська та Чернігівська області) за 2012-2017 рр.; дані офіційної статистичної звітності Генеральної прокуратури України за 2013-2017 рр.; зведені результати опитувань 524 працівників правоохоронних органів України. При підготовці дисертації автором використано власний досвід роботи у підрозділах Національної поліції України.

Наукова новизна отриманих результатів окреслюється тим, що дисертаційне дослідження є першим у вітчизняній науці криміналістики монографічних комплексних досліджень методики розслідування хуліганства, вчиненого неповнолітніми. Так, результатом дослідження стали такі основні наукові положення, пов'язані із: криміналістичною характеристикою хуліганства, вчиненого неповнолітніми, та її елементами; встановленням змісту комплексу слідчих (розшукових) дій та інших заходів, спрямованих на вирішення слідчих ситуацій та рекомендацій із застосування тактичних прийомів у ході проведення слідчих (розшукових) дій за участі неповнолітніх. Зазначені положення, на відміну від попередніх досліджень, відрізняються специфікою цієї внутрішньовидової методики розслідування; особливостями проведення СРД, різних процесуальних дій та заходів в кримінальних провадженнях щодо неповнолітніх та характеристикою особи неповнолітнього як суб'єкту вчинення хуліганських діянь. На основі здійсненого дослідження охарактеризовано ряд наукових категорій, надано конкретні висновки та пропозиції, що відзначаються науковою новизною, а

також мають важливе теоретичне та практичне значення

Основні наукові положення, які виносяться на захист:

1. Аргументовано підхід до побудови криміналістичної характеристики хуліганства, вчиненого неповнолітніми, відповідно до якого в її структурі виділено такі складові: обстановка злочину, спосіб учинення злочину, слідова картина злочину, особа злочинця, особа потерпілого, які у комплексі формують конкретну модель кримінального правопорушення досліджуваного виду.

2. Класифіковано місця, в яких неповнолітні вчиняють хуліганські дії, а саме: місця відпочинку (парки, павільйони); розважальні заклади (нічні клуби, дискотеки); спортивні комплекси (стадіони, спортивні майданчики, спортивні зали); місця громадського значення (вулиці, сквери, площі); громадський транспорт (трамваї, автобуси, тролейбуси); інші місця.

3. Розроблено систему криміналістичного забезпечення проведення одночасного допиту двох і більше раніше допитаних осіб при розслідуванні хуліганства, вчиненого неповнолітніми, що складається із заходів організаційно-підготовчого характеру, оптимальних тактичних умов і тактичних прийомів проведення слідчих (розшукових) дій між неповнолітнім хуліганом та іншими особами, фіксації ходу та результатів проведення процесуальної дії.

4. Визначено криміналістичну характеристику хуліганства, вчиненого неповнолітніми, як інформаційної моделі криміналістично вагомих даних групи суспільно небезпечних діянь, які визначають можливі напрямки розслідування та дають базу для ефективного проведення окремих процесуальних дій.

5. Розглянуто систему типових способів вчинення хуліганства, вчиненого неповнолітніми, через призму характеристики їх складових елементів: підготовки, безпосереднього вчинення та приховування.

6. Визначено систему джерел, з яких можна отримувати слідову інформацію, шляхом дослідження слідової картини як елементу

криміналістичної характеристики хуліганства, вчиненого неповнолітніми.

7. Запропоновано систему обставин, що підлягають встановленню при розслідуванні хуліганства, вчиненого неповнолітніми, серед яких визначено такі: неповнолітній насправді вчинив хуліганські дії чи, можливо, має місце інший склад кримінально караного діяння; які дії неповнолітнього несли хуліганський характер; які знаряддя й засоби він застосовував для вчинення хуліганства; безпосереднє місце та час їх учинення; умови, які характеризують момент вчинення хуліганських дій; характеристика неповнолітнього, який вчинив хуліганські дії; обставини, що визначають особливості вини неповнолітнього у вчиненому діянні; дії потерпілого в розрізі взаємин з неповнолітнім: провокував хуліганські дії, здійснював правозахисні дії, опинився випадково на місці події; реальні результати хуліганських дій; причини та умови, які підштовхнули неповнолітнього на вчинення правопорушення; мотиви хуліганської поведінки неповнолітнього; наявність інших суспільно небезпечних діянь, вчинених неповнолітнім під час хуліганських дій.

8. Визначено комплекси слідчих (розшукових) дій та інших заходів, спрямованих на вирішення таких слідчих ситуацій розслідування: а) неповнолітній хуліган затриманий під час вчинення суспільно небезпечних дій, наявні очевидці події та матеріальна доказова інформація; б) було вчинено хуліганські дії, неповнолітнього хулігана не було затримано, наявні очевидці події та матеріальна доказова інформація; в) було вчинено хуліганські дії, неповнолітнього хулігана не було затримано, недостатня доказова інформація; г) було вчинено хуліганські дії, відсутні характеристики правопорушника, недостатня доказова інформація.

9. Надано рекомендації з підготовки та проведення окремих слідчих (розшукових) дій з неповнолітніми особами, зокрема залучення відповідних осіб для забезпечення неповнолітньому психологічної підтримки (до проведення допиту неповнолітніх залучалися спеціалісти – психологи і педагоги).

10. Визначено форми використання спеціальних знань при

розслідуванні хуліганства, вчиненого неповнолітніми, зокрема: а) особисте використання уповноваженою особою спеціальних знань під час проведення слідчих (розшукових) дій; б) особисте використання спеціальних знань спеціалістом (інспектором-криміналістом та техніком-криміналістом під час огляду місця події для вилучення слідів; експертом НДЕКЦ за профілем його роботи; психологом, педагогом – під час проведення допитів для встановлення психологічного контакту з неповнолітнім) шляхом його участі під час здійснення певних процесуальних дій; в) опосередковане використання уповноваженою особою спеціальних знань шляхом призначення судових експертиз.

11. Визначено сукупність відомостей, що складають обстановку вчинення кримінального правопорушення, а саме характеристика місця вчинення неповнолітніми хуліганських дій, час їх вчинення та умови, за яких здійснюються ці дії.

12. Запропоновано криміналістично вагомі ознаки, що характеризують особу неповнолітнього хулігана, серед яких визначено такі: стать, вік, освіта, місце проживання відносно місця учинення хуліганства, наявність судимості, стан сп'яніння.

13. Запропоновано тактичні прийоми, що застосовуються в ході проведення слідчих (розшукових) дій за участі неповнолітніх, спрямованих на підвищення кількості і якості отримуваної в ході їх проведення інформації.

Практичне значення одержаних результатів полягає у тому, що викладені й аргументовані в дисертації теоретичні положення, висновки та рекомендації впроваджені й надалі можуть бути використані у:

– *науковій діяльності* – сформульовані теоретичні положення, висновки й узагальнення утворюють підґрунтя для подальших досліджень проблем розслідування хуліганства, вчиненого неповнолітніми, а також інших кримінальних правопорушень (акти впровадження Інституту права та суспільних відносин Відкритого міжнародного університету розвитку

людини «Україна» від 20.06.2017; Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ від 28.06.2017);

– *освітній діяльності* – під час викладання навчальних дисциплін «Криміналістика», «Кримінальний процес», «Особливості розслідування злочинів», «Тактичні особливості проведення слідчих (розшукових) дій», «Криміналістичні засоби та методи розслідування кримінальних правопорушень», а також при підготовці підручників і текстів лекцій, проведенні семінарів і практичних занять з кримінального процесу та криміналістики (акти впровадження Інституту права та суспільних відносин Відкритого міжнародного університету розвитку людини «Україна» від 20.06.2017; Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ від 26.06.2017);

– *практичній діяльності* – правоохоронних органів України (акти впровадження слідчого управління ГУНП в Дніпропетровській області від 05.06.2017; Дніпропетровського НДЕКЦ МВС України від 11.06.2017).

Апробація матеріалів дисертації. Основні теоретичні й практичні результати виконаної дослідницької роботи в цілому та окремі її аспекти викладено у наукових доповідях і повідомленнях на науково-практичних конференціях і семінарах: «Актуальні проблеми розслідування злочинів у сучасних умовах» (Дніпро, 2015); «Використання спеціальних знань у досудовому розслідуванні» (Дніпро, 2016); «Актуальні проблеми розслідування кримінальних правопорушень у сфері громадської безпеки та громадського порядку» (Дніпро, 2017).

Структура та обсяг дисертації. Робота складається з основної частини (вступу, трьох розділів, які включають вісім підрозділів, висновків), списку використаних джерел і додатків. Загальний обсяг дисертації становить 244 сторінки, з яких основного тексту – 167 сторінок. Список використаних джерел налічує 341 найменування і займає 31 сторінку, 4 додатки викладено на 27-и сторінках.

РОЗДІЛ 1

КРИМІНАЛІСТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ХУЛІГАНСТВА, ВЧИНЕНОГО НЕПОВНОЛІТНІМИ

1.1. Теоретичні засади формування криміналістичної характеристики хуліганства, вчиненого неповнолітніми

Криміналістична характеристика злочинів є складовою методики розслідування. З приводу зазначеної категорії О.М. Васильєв зазначає, що це заключний розділ криміналістики, в якому відбувається накопичення матеріалів узагальнення передової слідчої практики поряд із загальним завданням удосконалення розслідування та підвищення його ефективності. Він вважає, що завдяки цьому можливе підвищення її наукового рівня та практичної корисності як блоку, що синтезує використання засобів криміналістичної техніки та слідчої тактики, і як галузі, яка має власний, значно ширший зміст, аніж той, який вона мала до цього [44, с. 3]. Тобто дослідження цього компоненту криміналістичного забезпечення розслідування злочинів дозволяє структурувати весь процес та окремі його елементи.

Досліджуючи окремі питання методики розслідування хуліганства, вчиненого неповнолітніми, вважаємо за необхідне надати визначення цієї наукової категорії. Так, В.П. Бахін визначав її як засіб практичної реалізації положень (рекомендацій) криміналістичної техніки і криміналістичної тактики, бо поза реальними умовами розслідування конкретних злочинів немає їхнього застосування і використання [16, с. 235]. А вже В.Ю. Шепітько визначає криміналістичну методику як розділ науки криміналістики, який містить систему комплексних криміналістичних рекомендацій щодо виявлення, розслідування та профілактики окремих видів злочинів [157, с. 369].

Ми підтримуємо позицію В. Г. Танасевича, який сформулював її як

систему запропонованих з метою розкриття та попередження злочинів методів, прийомів із послідовного дослідження в процесі розслідування обставин вчинення злочину та викриття осіб, які його скоїли, систему, що спирається на розроблені криміналістикою загальнотеоретичні положення, науково-технічні засоби та криміналістичну тактику [290, с. 92]. Але, як бачимо, в даному визначенні не виділено окремо криміналістичну характеристику злочину, хоча її репрезентовано як відомості про обставини вчинення злочину та осіб, які його скоїли. На наше переконання, дослідження цієї наукової категорії має важливе значення для розслідування хуліганства, вчиненого неповнолітніми.

В такому ж розрізі В.В. Тищенко зазначає, що єдиної усталеної структури методики розслідування злочинів бути не може, оскільки з інформаційної точки зору методика є певною сукупністю знань, а з позиції використання – певним алгоритмом дій; крім того, на структуру методики впливає її функціональна спрямованість [293, с. 270].

Загалом, криміналістичну характеристику злочину було введено в науку криміналістики ще в 60-70-х роках минулого сторіччя [257, с. 4; 127, с. 10]. В той же час дослідження її сутності, визначення поняття та наповнення структурними елементами є основою для дискусій серед вчених і до сьогодні.

Зокрема, В.П. Бахін та Б.Є. Лук'янчиков, дослідивши велику кількість наукових джерел, дійшли висновку, що криміналістичну характеристику розуміють у таких ракурсах:

- як інформаційну модель типових ознак певного виду (групи) злочинів;
- як вірогідну модель події;
- як систему даних (відомостей) про злочин, які допомагають розкриттю та розслідуванню;
- як систему узагальнених фактичних даних, знання яких необхідне для організації розкриття та розслідування злочинів;

– як систему особливостей виду злочинів, які мають значення для розслідування;

– як систему опису криміналістично значущих ознак злочинів з метою забезпечення їх розкриття, розслідування та запобігання;

– як склад події даного виду злочину, який вказує на його стійкі ознаки, що проявляються зовні як визначена за змістом, чітко вибудована система матеріальних та інтелектуальних слідів тощо [17, с. 39].

Говорячи про конкретні визначення окремих вчених, доречно згадати про роботу Л.Г. Відонова, який наводить приклади певних кореляційних зв'язків між різними елементами криміналістичної характеристики та робить однозначний висновок: виявлення подібних зв'язків слід здійснювати і стосовно криміналістичних характеристик інших злочинів. Об'єктивні показники закономірних зв'язків покликані ознаменувати якісно вищий рівень у розвитку окремих методик розслідування [253, с. 57]. Тобто основою її побудови повинно бути безпосереднє визначення кореляційних зв'язків між окремими структурними елементами.

Загалом, на даний час, як стверджує В.А. Журавель, криміналістична характеристика є, у першу чергу, концепцією теоретичною, але вона виступає базисом для побудови описових моделей певних груп з метою розробки методик їх розслідування [96, с. 57]. Доречно навести визначення Л.Я. Драпкіна, який формулював її як наукову категорію, в якій з достатнім ступенем конкретності описані типові ознаки та властивості події, обстановки, способу та механізму вчинення суспільно небезпечних діянь певної класифікаційної групи, процесу виникнення та локалізації доказів, типових ознак особистості та поведінки винних, потерпілих, а також стійкі особливості інших об'єктів посягань [75, с. 17].

Зі свого боку, Є. П. Іщенко зазначає, що, працюючи у конкретній кримінальній справі, слідчий нерідко зустрічається з труднощами в з'ясуванні криміналістичних особливостей того або іншого виду чи групи злочинів, а також у виборі оптимальних підходів до їхнього розкриття і

розслідування. Іншими словами, йому необхідна, образно кажучи, криміналістична матриця розслідування, наклавши яку на сформовану (або вихідну) слідчу ситуацію, він міг би чітко зорієнтуватися, що і як йому слід зробити для встановлення і викриття винних осіб і виправдання невинних, якщо вони через обставини, що склалися, виявилися під підозрою [109, с. 120-121].

На нашу думку, В.Г. Гончаренко правильно визначає цю категорію як ідеальну модель типових зв'язків та джерел доказової інформації, що закономірно формуються, яка дозволяє прогнозувати оптимальний шлях та найбільш ефективні засоби розслідування окремих категорій злочинів [67, с. 12].

А вже інші науковці наголошують, що криміналістична характеристика злочинів – це заснована на практиці правоохоронних органів і криміналістичних досліджень модель системи зведених відомостей про криміналістично значущі ознак і виду, групи або конкретного злочину, яка має на меті оптимізувати процес розкриття та розслідування злочину [159, с. 255]. Так, В.Д. Берназ характеризує дану категорію як основу на державних статистичних даних науково обґрунтовану систему узагальненої інформації та їх джерел про обставини, які були доказані, та інші, які мали значення для попередження, виявлення, розкриття, розслідування та судового розгляду досліджуваних злочинів зазначеної категорії [33, с. 17].

А, наприклад, О.М. Басалаєва та В.О. Гуляєва криміналістичну характеристику визначають як склад події даного виду злочину, що вказує на його стійкі ознаки, які виявляються зовні як певна за змістом, жорстко пов'язана система матеріальних та інтелектуальних слідів [14, с. 100]. Зі свого боку, В.І. Шиканов зазначає, що залежно від безпосередніх цілей, які стоять перед слідчим, слід визначити ядро міждисциплінарної моделі того чи іншого виду злочину (наприклад, час вчинення злочину, спосіб вчинення злочину, особа потерпілого тощо) і навколо нього конструювати об'ємну модель [325, с. 40-43]. Знову ми бачимо визначення окремих її елементів.

Також І.О. Возгрін дану категорію однозначно відрізняє як від кримінально-правової, так і від кримінологічної, але може включати деякі особливості обох, а також кримінально-процесуальної та психологічної характеристик [56, с. 75]. Як бачимо, важливим у криміналістичному аспекті є саме застосування в практичному розрізі окремих її положень. Тому ми підтримуємо В.В. Радаєва, який основними напрямками цього визначив:

- виявлення злочинів, висунення версій про злочинний характер тієї чи іншої події;
- висунення версії про особу злочинця;
- висунення версії про вчинення злочину групою осіб;
- використання відомостей про типові місця приховання та реалізації викраденого для розшуку предметів посягання;
- застосування даних про механізм слідоутворення для правильного визначення кола можливих джерел інформації про злочин, більш цілеспрямованої роботи з їх виявлення, для виявлення матеріальних слідів злочину в ході огляду [237, с. 17-19].

На останок наведемо визначення цього поняття, надане В.К. Весельським, – як засновану на практиці правоохоронних органів та криміналістичних досліджень модель системи зведених відомостей про криміналістично значущі ознаки виду, групи або конкретного злочину, яка має на меті оптимізацію процесу розкриття та розслідування злочинів [47, с. 88].

Як бачимо, базисом для формування криміналістичної характеристики хуліганства, вчиненого неповнолітніми, стали праці провідних вчених-криміналістів (В.П. Бахіна, Р.С. Белкіна, І.О. Возгріна, Л.Я. Драпкіна, О.Н. Колесніченка, М.В. Салтевського, В.Г. Танасевича, В.Ю. Шепітька, М.П. Яблокова), завдяки яким визначено її сутність в системі методики розслідування злочинів як базового елементу, на основі якого можливе здійснення певних процесуальних дій та заходів в кримінальних провадженнях.

Досліджуючи структури окремих криміналістичних методик, Р.Л. Степанюк вказує на однотипність будови видових, підвидових та комплексних методик, включаючи до них криміналістичну характеристику відповідно виду, підвиду злочинів або їх комплексу [288, с. 157]. Тобто для певної методики характерною є і певна криміналістична характеристика.

З огляду на це доречним є твердження Н.А. Сенчика, що криміналістична характеристика злочинів, з одного боку, повинна бути базою для розробки типологічних положень методики розслідування, а з другого – служити орієнтиром для особи, що веде розслідування, при виборі відповідного варіанта застосування цих положень у конкретній кримінальній справі [256, с. 29]. На нашу думку, з огляду на те, що предметом нашого дослідження є криміналістична характеристика хуліганства, вчиненого неповнолітніми, а це складова конкретного виду злочину, то маємо внутрішньовидову методику. В той же час криміналістична характеристика є її складовою.

З огляду на вищенаведені позиції науковців нами сформульовано визначення криміналістичної характеристики хуліганства, вчиненого неповнолітніми, як інформаційної моделі криміналістично вагомих даних групи суспільно небезпечних діянь, які визначають можливі напрямки розслідування та дають базу для ефективного проведення окремих процесуальних дій.

Тому слід зазначити, що, на думку І.Ф. Герасимова, криміналістична характеристика злочину має не тільки інформаційну роль, але й слугує фактичною базою для вирішення питань, що розглядаються в інших структурних елементах, зокрема: 1) відомості про способи вчинення злочинів надають можливість класифікації їх у методичних цілях та розробки окремих методик розслідування, або диференціації методичних положень у рамках загальної методики; 2) висунення версій та планування розслідування; 3) тактики окремих слідчих дій [63, с. 8-10]. Тому важливе значення має визначення її структури.

Серед основних елементів криміналістичної характеристики Н.С. Карпов визначає такі:

- спосіб вчинення злочину;
- місце і обстановка;
- час вчинення злочину;
- знаряддя і засоби;
- предмет посягання;
- потерпіла особа;
- особа злочинця;
- сліди злочину (у широкому значенні) [116, с. 268-269].

У свою чергу, М.П. Яблоков вважає, що основні риси криміналістичної характеристики найбільш яскраво проявляються у безпосередньому предметі злочинного посягання, способі, механізмі, обстановці їх вчинення, типологічних рисах особи злочинців та злочинної групи, іноді й в особливостях злочинних наслідків [141, с. 564]. Зі свого боку, А.В. Іщенко наголошує на необхідності введення до її структури наступних елементів: слідової картини, способу учинення злочину, предмета злочинного посягання, даних щодо особи злочинця та особи потерпілого [111, с. 181].

У свою чергу, В.С. Кузьмічов та Г.І. Прокопенко до структури криміналістичної характеристики злочинів відносять: предмет безпосереднього злочинного посягання (найрізноманітніші об'єкти органічного та неорганічного походження); спосіб вчинення злочинів в його широкому розумінні (обставини приготування, вчинення і приховування злочину, образ дії суб'єкта, що використовується для досягнення поставленої мети); типову «слідову картину» злочину в її широкій інтерпретації (сукупність джерел матеріальних та ідеальних відображень у навколишній матеріальній обстановці вчиненого злочину); особу злочинця (опис людини як соціально-біологічної системи, властивості та ознаки якої відображуються у матеріальному середовищі); особу потерпілого (для окремих видів чи груп злочинів: демографічні дані, відомості про спосіб життя, риси характеру,

звички, зв'язки і стосунки, ознаки віктимності тощо) [164, с. 253].

Зі свого боку, В.В. Тіщенко виокремлює такі: 1) дані про суб'єкта злочину; 2) дані про цілі та мотиви діяльності по вчиненню злочинної діяльності; 3) дані про об'єкт злочинного посягання; 4) дані, що характеризують обстановку, в якій проходив процес злочинної діяльності; 5) дані про механізм злочинної діяльності; 6) дані про наслідки вчинених злочинів [293, с. 58]. А вже В.М. Шевчук стверджує, що «...є доцільним досліджувати шість основних елементів характеристики злочину: а) предмет посягання; б) спосіб злочину; в) типові сліди злочину; г) обстановку вчинення злочину; д) особу злочинця; е) особу жертви» [320, с. 65].

Як зазначає М.П. Яблоков, криміналістична характеристика є динамічною системою відповідних взаємозалежних загальних та індивідуальних ознак злочину, які найяскравіше проявляються у способі й механізмі злочинного діяння, обстановці його вчинення й в окремих рисах особистості – його суб'єкта, дані якої мають важливе значення для розробки методів розслідування [338, с. 68].

Розширив цю категорію І.Ф. Пантелєєв, визначивши серед її елементів такі: типові ситуації окремого виду злочину, найпоширеніші способи їх здійснення, характеристику типових матеріальних слідів злочину, що можуть мати значення речових доказів у кримінальній справі, найбільш ймовірні місця їх виявлення, схованок, способи приховування слідів злочину та інших засобів маскування, характеристика їх професійних злочинних навичок [224, с. 359].

У свою чергу, О.О. Ексархопуло до неї відносить: спосіб вчинення злочину; спосіб приховування злочину; механізм злочину; обстановку вчинення злочину; знаряддя злочину; характерні для даного способу сліди; особу злочинця; особу потерпілого; мотиви поведінки злочинця та жертви [334, с. 271].

Отже, найбільш загальний вигляд цієї категорії, можна сказати, представлений таким чином: предмет злочинного посягання, спосіб

вчинення і приховування злочину, дані про місце, час та обстановку вчиненого злочину, «слідову картину», про особу злочинця й особу потерпілого [31, с. 578].

В той же час, наприклад, В.Ф. Єрмолович запропонував узагальнену структуру криміналістичної характеристики злочинів, включивши до неї понад 20 елементів, зокрема: зв'язок злочину з адміністративними правопорушеннями, а також порушеннями фінансової, технологічної, трудової та іншої дисципліни; криміналістична структура злочину; способи ухилення від кримінальної відповідальності й покарання обвинуваченого за вчинене; діяльність осіб, що об'єктивно сприяла настанню злочинного результату або ухиленню суб'єкта від кримінальної відповідальності тощо [81, с. 238].

По-своєму характеризує взаємозв'язок елементів досліджуваної наукової категорії Г.А. Матусовський, а саме як накопичення і джерело відомостей про певні види злочинів, що, виконуючи інформаційну функцію, становить собою єдину інформаційну систему. Використання останньої можливо шляхом одержання й аналізу відомостей щодо окремих елементів і встановлення зв'язків між ними. У цьому розумінні всі елементи системи теоретично рівнозначні і поділяти їх на основні та другорядні недоцільно. У той же час використання такої інформаційної системи вимагає в кожному конкретному випадку виокремлення ключового елемента, через який можна здійснити "вхід" у систему з метою одержання необхідної інформації. Виокремлення ключового елемента для конкретного випадку залежить від слідчої ситуації, що склалася на даному етапі розслідування, а також від того, які вихідні дані має слідчий і які з них необхідно встановити. Аналіз кримінальних справ щодо злочинів різних категорій показує, що значна частина їх учиняється способами, ознаки яких не завжди очевидні. Тому їх виявлення й пояснення вимагають у першу чергу знань і використання систематизованого опису способів злочинів [196, с. 149]. Ми також дотримуємося позиції низки науковців стосовно необхідності побудови такої

характеристики. Адже її призначення має вагомий практичний характер та функціональну цінність.

Наприклад, В.О. Коновалова, комплексно досліджуючи проблему розкриття та розслідування вбивств, дійшла висновку про доцільність включення до їх криміналістичної характеристики таких п'яти елементів: способів вчинення та приховування, слідів, обстановки (часу, місця, знарядь), осіб потерпілого та злочинця [129, с. 41].

В той же час нам необхідно більш детально розглянути позиції науковців з приводу криміналістичної характеристики хуліганства. Багато вчених досліджували питання розслідування зазначеного суспільно небезпечного діяння. Так, деякі аспекти цієї проблематики були розглянуті в дисертаційних роботах таких вчених, як: В.І. Захаревський «Характеристика і методи вирішення слідчих ситуацій у справах про хуліганство» (Москва, 1990), О.І. Овчаренко «Доказування у досудовому провадженні у кримінальних справах про хуліганство» (Москва, 2005), М.С. Бушкевич «Криміналістичне забезпечення розслідування хуліганства, вчиненого групою осіб» (Мінськ, 2008). Останніми спробами здійснити аналіз наукового пошуку визначеної тематики є такі роботи. Так, Л.О. Кузнецова у дисертації «Кримінальна відповідальність за хуліганство: порівняльно-правове дослідження» (Київ, 2011) обґрунтувала теоретико-прикладні передумови здійснення дослідження кримінальної відповідальності за хуліганство в порівняльно-правовому аспекті; встановила особливості історичного розвитку кримінальної відповідальності за цей злочини в Україні та зарубіжних країнах; здійснила кримінально-правову характеристику об'єктивних ознак хуліганства в Україні та зарубіжних країнах; провела юридичний аналіз суб'єктивних ознак хуліганства; виокремила позитивні та негативні риси зарубіжного досвіду щодо кримінальної відповідальності за хуліганство, а також визначення меж його використання; розробила основні напрями удосконалення національного кримінального законодавства щодо відповідальності за хуліганство з урахуванням позитивного зарубіжного

досвіду [162]. Також Н.О. Кононенко у своїй дисертації «Розслідування хуліганства, вчиненого під час проведення спортивно-масових заходів» (Дніпропетровськ, 2016) розробила структуру криміналістичної характеристики хуліганства, вчиненого під час проведення спортивно-масових заходів; окреслила типові способи вчинення хуліганства під час проведення спортивно-масових заходів; з'ясувала зміст обстановки вчинення кримінального правопорушення; визначила криміналістично вагомні ознаки особи злочинця та потерпілого; визначила типові слідчі ситуації, що виникають під час розслідування хуліганства, вчиненого під час проведення спортивно-масових заходів; з'ясувала особливості використання спеціальних знань при розслідуванні хуліганства, вчиненого під час проведення спортивно-масових заходів. У свою чергу, М.А. Очеретяний у своїй роботі «Криміналістична характеристика та особливості розслідування хуліганства, вчиненого групою осіб» (Київ, 2016) сформулював поняття та структуру криміналістичної характеристики хуліганства, вчиненого групою осіб; окреслив типові способи вчинення хуліганства, вчиненого групою осіб; розкрив зміст обстановки та «слідової картини» хуліганства, вчиненого групою осіб; розкрив форми взаємодії слідчого з оперативними підрозділами поліції при розслідуванні хуліганства; визначив особливості проведення негласних слідчих (розшукових) дій при розслідуванні хуліганства, вчиненого групою осіб; визначив особливості призначення експертиз під час розслідування даної категорії злочинів. У роботі «Розслідування хуліганства, вчиненого із застосуванням вогнепальної або холодної зброї чи іншого предмета, спеціально пристосованого або заздалегідь заготовленого для нанесення тілесних ушкоджень» (Дніпро, 2017) О.В. Антонюк виокремила й систематизувала типові способи хуліганства, вчиненого із застосуванням вогнепальної або холодної зброї чи іншого предмета, спеціально пристосованого або заздалегідь заготовленого для нанесення тілесних ушкоджень, та знаряддя злочину; розкрила форми взаємодії слідчого з працівниками оперативних підрозділів у кримінальних провадженнях за

фактами учинення хуліганства; конкретизувала організаційно-тактичні особливості проведення допиту підозрюваного; з'ясувала особливості використання спеціальних знань у справах про хуліганство.

Як бачимо, Л.О. Кузнєцова досліджувала питання запобігання хуліганству як кримінально караному діянню, а також надала його кримінально-правову характеристику. З іншого боку, наша робота направлена на дослідження криміналістичних ознак цього кримінального прояву. А вже Н.О. Кононенко та О.В. Антонюк зосереджували свою увагу на особливостях розслідування хуліганства певного виду, що, в свою чергу, відрізняється від нашого напрямку дослідження: особа неповнолітнього. У свою чергу, М.А. Очеретяний взагалі приділив увагу оперативно-розшуковому забезпеченню цього правопорушення: проведенню відповідних процесуальних дій та ОРЗ. Тобто нами ж, по-перше, розкривається специфіка цієї внутрішньовидової методики розслідування. По-друге, визначаються особливості проведення СРД, різних процесуальних дій та заходів у кримінальних провадженнях щодо неповнолітніх. А по-третє, характеризується особа неповнолітнього як суб'єкт вчинення хуліганських діянь. Інші особливості нашого дослідження будуть відображені у структурних складових роботи.

Розглянемо структури криміналістичної характеристики хуліганства, виділені різними науковцями. Так, М.В. Салтевський серед її частин виокремив такі: безпосередній предмет злочинного посягання, типову «слідову картину», спосіб учинення злочину та особу злочинця [249, с. 16].

А вже М.І. Бушкевич до елементів криміналістичної характеристики хуліганства відносив такі: предмет злочинного посягання, обставини вчинення хуліганства, матеріальні й ідеальні сліди злочину, мотиви хуліганства, способи його вчинення, дані про злочинну групу [40, с. 9].

Розширюючи наведені переліки, В. І. Захаревський визначив такі елементи: вихідна інформація про злочин, дані про способи його вчинення та приховування, відомості про знаряддя та засоби, що використовували

злочинці; дані про обстановку, час, місце вчинення хуліганства; відомості про сліди хуліганських дій, їхні наслідки; характеристика особи злочинця; мотиви й цілі хуліганства; типологія потерпілого та його віктимні риси; характеристика та структура хуліганських груп, особливості злочинних проявів з їх боку [101, с. 13].

У свою чергу, А.В. Антонюк серед елементів структури криміналістичної характеристики досліджуваної категорії правопорушень виокремила такі: спосіб вчинення злочину; знаряддя злочину; обстановку його вчинення; «слідові» картину; особу потерпілого; особу злочинця [7, с. 23].

Ця позиція переплітається з думкою М.М. Єфімова, який виокремлює такі складові досліджуваної категорії діянь: способи вчинення хуліганства; предмет злочинної діяльності; обстановку вчинення хуліганських дій; «слідову картину» вчинення хуліганства; особу потерпілого; особу злочинця (хулігана) [92, с. 317].

На думку О.І. Овчаренко, криміналістичну характеристику хуліганства складають: місце, час та спосіб учинення хуліганства; типові слідчі ситуації; типові сліди злочину та ймовірні місця їх знаходження; відомості про особу потерпілого та особу обвинуваченого [216, с. 28].

У свою чергу, М.А. Очеретяний систему елементів криміналістичної характеристики групового хуліганства визначив з такими елементами: способи вчинення злочину; обстановка вчинення хуліганських дій; «слідова картина» вчинення злочину; особа потерпілого; особа злочинця [222, с. 20].

Також доречною є структура, наведена Н.О. Кононенко, яка визначила наявність таких складових: способи вчинення хуліганства; обстановка вчинення хуліганських дій; предмет злочинної діяльності; особа потерпілого; особа злочинця (хулігана) [135, с. 20].

Слід зазначити, що В.М. Мешков розширює останні структури, вводячи до обов'язкових складових цієї наукової категорії суб'єкта, ситуації та сліди [199, с. 108].

Нами було виокремлено такі елементи структури криміналістичної характеристики хуліганства, вчиненого неповнолітніми:

- обстановка злочину;
- спосіб учинення злочину;
- слідова картина злочину;
- особа злочинця;
- особа потерпілого.

Усі складові цієї категорії відзначаються незмінною пошуковою лінією, завдяки чому слідчий має можливість планувати розслідування, висувати версії, більш ефективно проводити слідчі (розшукові) дії, негласні слідчі (розшукові) дії, інші процесуальні дії та заходи для забезпечення кримінального провадження.

На нашу думку, недоцільним є введення до структури криміналістичної характеристики досліджуваного правопорушення предмета злочинного посягання. По-перше, хуліганство є безпредметним складом відповідно до диспозиції ст. 296 Кримінального кодексу України. По-друге, характерні особливості цього виду хуліганства розкриваються при висвітленні інших елементів характеристики (обстановки, слідової картини). По-третє, предмет злочинного посягання не характеризується наочною розшуковою спрямованістю.

Констатуючи зазначене, доходимо висновку, що побудова криміналістичної характеристики хуліганства, вчиненого неповнолітніми, є необхідною для більш швидкого розслідування цього кримінального правопорушення. В її структурі виділено такі складові: обстановка злочину, спосіб учинення злочину, слідова картина злочину, особа злочинця, особа потерпілого, які у комплексі формують конкретну модель кримінального правопорушення досліджуваного виду.

1.2. Обстановка, способи та слідова картина хуліганства, вчиненого неповнолітніми

Необхідність здійснення наукового аналізу обстановки вчинення хуліганства, вчиненого неповнолітніми, зумовлена побудовою дієвої системи криміналістичної характеристики цього суспільно небезпечного діяння. Адже воно вчиняється в певних умовах часу та простору.

Стосовно визначення поняття обстановки вчинення злочину Р.С. Белкін ще в середині ХХ ст. наголошував, що вона є частиною обстановки злочину, яка крім матеріальної обстановки включає поведінку учасників події, психологічні стосунки між ними та ін. [30, с. 139-140]. Зі свого боку, І.М. Букаєва визначила її як форму взаємозв'язку фізичного та соціального середовищ у реалізації механізму злочинів, що формує об'єктивні закономірності їх функціонування, розвиток злочинних намірів або відмови від злочинів і є відбивною системою протиправної поведінки, за закономірностями якої на основі комплексу слідів створюється ретроспективна модель злочинів у процесі її розслідування, виявляються внутрішні зв'язки, умови та причини злочинів, обумовлюються прийоми застосування криміналістичної техніки, тактики й методики розслідування [37, с. 47].

Провівши докладне дослідження цього питання, Я.О. Бандуріна дійшла таких висновків. Зокрема, вона визначила, що обстановка повинна відбивати ряд взаємопов'язаних обставин, які характеризують окремі аспекти часу, простору та умов вчинення кримінального правопорушення [13, с. 218]. Ми проаналізувавши відповідні джерела [305, с. 68; 321, с. 114; 327, с. 28;], повністю погоджуємося з означеною позицією, але вважаємо за доцільне розглянути ще деякі наукові погляди з розуміння цієї категорії.

Так, у свою чергу, В.К. Гавло застосовує інтегральне поняття обстановки злочину для позначення системи умов і обставин, що локалізуються простором і часом, матеріальною обстановкою місця події,

об'єктом і суб'єктом злочину та іншими компонентами, в яких здійснюється підготовка, вчинення і приховування злочину [59, с. 179]. З огляду на це доречним буде визначення В. О. Образцова, який формулює обстановку вчинення злочину як територіальну, кліматичну, демографічну та іншу специфіку регіону, в якому вчинено злочин, а також обставини, що характеризують безпосереднє місце, час, умови та інші особливості вказаної життєвої ситуації [212, с. 94].

На основі аналізу багатьох досліджень вчених О.В. Сіренко зазначила, що вони обстановку вчинення злочину розуміють як сукупність різного роду об'єктів, що взаємодіють між собою, об'єктів, явищ та процесів, що характеризують умови місця і часу, речові, природно-кліматичні, виробничо-побутові та інші умови навколишнього середовища, особливості поведінки непрямих учасників протиправної поведінки, психологічні зв'язки між ними та інші обставини об'єктивної реальності, що склалися (незалежно або з волі учасників) в момент злочину, які впливають на спосіб і механізм його вчинення, що проявляються в різного роду слідах, що дають змогу будувати висновки про особливості цієї системи та змісту злочину [259].

Ми підтримуємо позицію А.Н. Васильєва та М.П. Яблокова, які розуміють обстановку вчинення злочину як систему різного роду об'єктів, що взаємодіють між собою, об'єктів, явищ та процесів, що характеризують умови місця і часу, речові, природно-кліматичні, виробничо-побутові та інші умови навколишнього середовища, особливості поведінки непрямих учасників протиправної поведінки, психологічні зв'язки між ними та інші обставини об'єктивної реальності, що склалися (незалежно або по волі учасників) в момент злочину, які впливають на спосіб і механізм його вчинення, що проявляються в різного роду слідах, що дають змогу будувати висновки про особливості цієї системи та змісту злочину [43, с. 125].

Щодо значення цієї наукової категорії, на нашу думку найбільш доцільно звернутися до погляду О.О. Астахової, яка зазначила, що обстановка вчинення злочину є важливим джерелом, яке важко відтворити з

метою отримання об'єктивної первинної інформації про подію злочину та особу злочинця, яка його вчинила. Для кримінолога вона є вихідним матеріалом для розробки і запровадження профілактичних заходів та запобігання злочинам. Для особи, яка застосовує закон, представляє інтерес: з позиції загальної теорії складу злочину; в індивідуалізації суспільно небезпечного діяння; в розмежуванні злочину від іншого аналогічного правопорушення; в розмежуванні суміжних злочинів; для з'ясування умов кримінальної відповідальності; з позиції необхідності характеризувати самі (конкретні) зовнішні ознаки суспільно небезпечного; з позиції характеристики умов вчинення суспільно небезпечного діяння (тобто в яких умовах відбувається суспільно небезпечне діяння) [12, с. 90].

У свою чергу, І.Ф. Герасимов наголошує, що необхідно вивчити і зрозуміти весь механізм системи, де вчинено злочин [62, с. 9]. Адже завдяки цьому дослідженню працівники поліції одразу можуть висунути певні версії та визначити подальші напрямки розслідування.

З огляду на вищенаведені визначення, а також спираючись на матеріали кримінальних проваджень, вважаємо, що сукупність відомостей, що складають обстановку вчинення кримінального правопорушення, становлять дані щодо характеристики місця вчинення неповнолітніми хуліганських дій, часу їх вчинення та умов, за яких здійснюються ці дії. Тому сутність обстановки можливо розкрити лише за встановлення характеристик її складових, серед яких основними є місце, час та умови учинення.

Однією з вагомих характеристик обстановки вчинення цього злочину є місце вчинення хуліганства, вчиненого неповнолітніми, яке тісно пов'язане з іншими елементами криміналістичної характеристики. Узагальнення слідчої практики показує наявність зв'язку ознак місця злочину зі способом скоєння, даними, що належать до особистості злочинця, місця його проживання, перебування та ін. [262, с. 35].

Стосовно місця вчинення цього діяння необхідно зазначити, що хуліганство, як наголошує О.І. Овчаренко, здебільшого вчинюється у

громадському місці [215, с. 42]. Це твердження, на думку М.М. Єфімова, є прикладом не тільки практичного, а й кримінально-правового аспекту досліджуваного діяння, оскільки хуліганство як злочин за родовим об'єктом посягає на громадський порядок, а в диспозиції ст. 296 КК України чітко передбачено, що хуліганство – це грубе порушення громадського порядку з мотивів явної неповаги до суспільства, що супроводжується особливою зухвалістю чи винятковим цинізмом [85, с. 47].

Загалом, місце злочину може розглядатися як певна географічна точка (територія, приміщення тощо), яка тісно пов'язана з обстановкою злочину [328, с. 187-188]. Ми погоджуємося з О.І. Овчаренко, яка зазначає, що визначальною ознакою транспорту є його функціональність. Тобто в тому випадку, коли автобус рухається маршрутом, то його салон вважатиметься громадським місцем. У ситуації, коли автобус знаходиться в автопарку, його салон під категорію громадських місць не підпадає [216, с. 29].

З огляду на специфіку свого дослідження Н.О. Кононенко надала таку класифікацію місць скоєння досліджуваного злочину:

- стадіони (49 %);
- трибуни (сектори) стадіонів (44 %);
- прилеглі території (вулиці, сквери, площі біля стадіонів, спортивних комплексів, шкіл) (27 %);
- навчальні заклади (школи, ВНЗ, ПТУ) (9 %);
- місця перегляду спортивно-масових заходів (7 %);
- спортивні комплекси (5 %);
- інші (1 %) [135, с. 37].

У свою чергу, М.М. Єфімов у своєму дослідженні класифікував місця вчинення хуліганських дій залежно від часу доби та наявності у них людей таким чином:

- розважальні заклади (34 %);
- місця загального користування (32 %);
- спортивно-масові заклади (11 %);

- місця проживання населення (5 %);
- громадський транспорт (4 %);
- місця культурного відпочинку (3 %);
- інші місця (1 %) [91, с. 48].

В цьому розрізі слід навести думку, що, якщо п'яний дебошир у своїй квартирі нецензурно лається, намагається когось побити, то, незалежно від того чи порушений спокій сусідів по квартирі чи будинку, його дії повинні бути кваліфіковані як хуліганство. Адже вони порушують в сім'ї прийнятий в суспільстві порядок і свідчать про явну неповагу до неї як до частини суспільства [243, с. 36].

В той же час, як зазначає Т.Ф. Хабібулін, частіше хуліганство вчинюється в таких місцях, як подвір'я будинків, парки, вулиці, стадіони, культурно-розважальні заклади, вокзали. В цих випадках хуліганство є більш суспільно небезпечним, адже порушує спокій великої кількості людей, може спричинити зупинення суспільно-масових заходів. Крім того, одиночне хуліганство, що вчинюється в місцях скупчення населення, за такої обстановки може легко перерости в групове, а іноді й у масове заворушення [307, с. 29]. Втім, знищення газонів, зривання афіш, пошкодження дерматину на дверях квартир через відсутність очевидців і потерпілих в момент вчинення ні в кого не викликає почуття тривоги, збентеження, обурення [136, с. 115].

Аналіз матеріалів кримінальних проваджень [Додаток А] дозволив дійти висновку, що здебільшого неповнолітні вчинюють хуліганство у таких місцях:

- місця відпочинку (парки – 29 %, павільйони – 8 %) – 37 %;
- розважальні заклади (нічні клуби – 14 %, дискотеки – 7 %) – 21 %;
- спортивні комплекси (стадіони – 10 %, спортивні майданчики – 6 %, спортивні зали – 2 %) – 18 %;
- місця громадського значення (вулиці – 7 %, сквери – 3 %, площі – 4 %) – 14 %;

– громадський транспорт (трамваї – 2 %, автобуси – 1 %, тролейбуси – 1 %) – 4 %;

– інші місця (навчальні заклади, підприємства, установи тощо) – 6 %.

Час впливає на всі етапи виникнення, існування та використання доказової інформації. Урахування впливу часового чинника в процесі розслідування дає змогу: а) визначити час події злочину; б) встановити часові зв'язки між фактами; в) з'ясувати черговість подій, дій або фактів; г) обчислити тривалість різних подій та ін. Разом із тим дії злочинців характеризуються певною вибірковістю в часі [155, с. 277].

Нами визначено, що найбільша кількість хуліганських дій за критерієм часу доби вчинюється ввечері (з 18 до 24 години) (43 %); 7 % – вночі (з 24 до 6 години); 17 % – вранці (з 6 до 12 години); 33 % – вдень (з 12 до 18 години). Залежно від дня тижня з'ясовано, що неповнолітні вчиняють хуліганські дії переважно у суботу та неділю (63 %) [Додаток А]. Тобто залежно від часу хуліганства більшість з них неповнолітні вчинюють ввечері у вихідні чи святкові дні.

Щодо пори року як критерію дослідження, то слід зазначити, що аналіз матеріалів кримінальних проваджень дозволив дійти висновку, що хуліганство вчинюється неповнолітніми без якоїсь характерної зміни. Зокрема, навесні вчиняються 21 % кримінальних правопорушень, влітку – 27 % випадків, восени – 28 %; взимку – 24 % [Додаток А].

Крім того, необхідно наголосити, що час злочину як обставина криміналістичної характеристики злочинів не обмежується астрономічними властивостями: рік, місяць, дата, години, хвилини, секунди. Вона розглядається у всій сукупності взаємозв'язків і відносин з іншими обставинами розслідуваного злочинного діяння. Це може бути час, пов'язаний із сезонністю, з настанням темряви або, навпаки, світлого часу доби, часом найменшої кількості можливих свідків тощо [328, с. 188-189].

Розглянуто умови, що сприяють учиненню досліджуваної категорії кримінальних правопорушень, зокрема:

- 1) вживання алкогольних напоїв та наркотичних засобів;
- 2) пропагування у ЗМІ чи мережі Інтернет насилля й жорстокості;
- 3) діяльність великої кількості неформальних формувань, до яких відносяться неповнолітні (емо, скінхеди, фанатські рухи).

Отже, обстановка вчинення хуліганства неповнолітніми є важливим елементом криміналістичної характеристики, який розкривається шляхом визначення окремих його елементів та має важливе розшукове значення.

Центральним елементом криміналістичної характеристики хуліганства, вчиненого неповнолітніми, є спосіб його вчинення. Говорячи про його поняття, дослідимо позиції різних вчених з цього приводу. Так, С.І. Ожегов розглядає спосіб як дію або систему дій, які застосовуються при виконанні будь-якої роботи, при здійсненні будь-чого [218, с. 658].

У свою чергу, В.А. Овечкін формулює спосіб вчинення злочину як сукупність способів з його підготовки, вчинення і приховування, причинно зумовлених чинниками зовнішнього середовища і властивостями особи [214, с. 9]. В поєднанні з цим визначенням доречною є позиція Ю.В. Гавриліна, який зазначає, що цій науковій категорії притаманні індивідуальна визначеність, відносна стійкість та відображення в навколишньому середовищі у вигляді слідів. Це дозволяє ідентифікувати злочинця за ознаками способу вчинення злочину [60, с. 28].

За визначенням Е.Д. Куранової, у зміст поняття способу вчинення можна включити дії з приховування злочину, визначивши дане поняття як комплекс дій з підготування, вчинення, приховування злочину, який обраний винним відповідно з наміченою метою й тими умовами, у яких здійснюється злочинний задум [166, с. 165]. А вже Н.Ф. Кузнецова формулює його як систему дій під час підготовки, вчинення та приховування злочину, детермінованих умовами зовнішнього середовища та психофізичними властивостями особи, що можуть бути пов'язані з вибором використання відповідних знарядь або засобів та умов, місця і часу [163, с. 50].

Як систему взаємообумовлених рухливо детермінованих дій,

спрямованих на підготовку, вчинення і приховування злочину, що пов'язані з використанням відповідних знарядь і засобів, а також часу, місця та інших сприятливих обставин об'єктивної обстановки здійснення злочину визначає дану категорію Г.Г. Зуйков [104, с. 9].

Слід також зазначити, що для процесу планування розслідування хуліганства, вчиненого неповнолітніми, більше значення мають повноструктурні способи. Як зазначає М.В. Салтевський, встановлення структурних способів у розслідуваному злочині дозволяє слідчому найбільш повно виявляти його сліди, прогнозувати взаємозв'язок між ними, що нерідко веде до розкриття злочину [250, с. 425]. Тому елементи способу повинні бути обов'язково досліджені окремо.

У свою чергу, Н.П. Яблоков розкрив таку структуру способу вчинення злочину: трьохланкова, що складається з дій суб'єкта злочину до, під час та після вчинення злочину; двохланкова, що включає в себе різноманітні комбінації елементів трьохланкової; характеризує поведінку суб'єкта тільки під час одного злочинного діяння, тобто одноланкова [336, с. 16].

Підтримуючи наведену позицію, С.М. Зав'ялов розглядає спосіб вчинення злочину як триаду способів готування, вчинення та приховання злочину. На його думку, ними виступає різновид діяльності людини, якій притаманні соціально-психологічні якості, орієнтувальні, сенсомоторні особливості суб'єкта [98, с. 5].

Ми підтримуємо позицію М.С. Уткіна з приводу того, що існують такі види способів:

- повноструктурні, або найбільш кваліфіковані: включають підготовку, вчинення й приховування злочинів;
- менш кваліфіковані, або відсічені, першого типу: включають учинення та приховування злочинів;
- менш кваліфіковані, або відсічені, другого типу: включають підготовку та вчинення злочинів;
- некваліфіковані, або спрощені, які складаються тільки з дій щодо

вчинення злочинів [303, с. 6].

До змісту способів вчинення злочину В.В. Тіщенко відносить комплекс діянь злочинця з підготовки, вчинення і приховування злочину, обумовлених метою злочинного діяння, властивостями особи злочинця й обстановкою (об'єктивними і суб'єктивними факторами), результати яких відбиваються на матеріальних та інтелектуальних слідах, що характеризують психічні й фізичні риси особи злочинця [294, с. 18].

З огляду на вищенаведені позиції спосіб учинення неповнолітніми хуліганства нами розглядається як система дій з підготовки, безпосереднього учинення та приховування хуліганства, що характеризується відповідно до обстановки вчинення, предмета злочинного посягання та ознак неповнолітнього.

Узагальнення матеріалів кримінальних проваджень доводить, що неповнолітні досить рідко здійснюють заходи підготовки (17 %) та приховування (42 %) хуліганських дій. Все це свідчить про наявність неповноструктурного способу вчинення хуліганства.

Як зазначає М.М. Єфімов щодо підготовки до вчинення хуліганських дій, серед усіх фактів вони полягали у: розробці плану злочину (здійснювалося 100 % злочинців); виборі об'єкта посягання – 83 %; відшукуванні, пристосуванні і підготовці знарядь злочину – 62 %; розподілі ролей між співучасниками – 42 %; підборі співучасників – 51 % [91, с. 206].

Аналіз матеріалів кримінальних проваджень [Додаток А] дозволив дійти висновку, що неповнолітні застосовували такі заходи щодо підготовки до злочину:

- планування злочину – 10 %;
- пошук об'єкта посягання – 9 %;
- добір співучасників злочину – 7 %;
- розподіл ролей між співучасниками – 1 %.

З'ясовано, що ці заходи поєднувалися під час підготовки до хуліганських дій.

Так, 01.01.2015, близько 07:30 год., неповнолітні обвинувачені гр. Б. та гр. Ю., перебуваючи поблизу «Пакко», що по вул. Ковельській в м. Луцьку, діючи спільно та узгоджено в групі між собою, з хуліганських мотивів, гр. Б. наніс один удар кулаком правої руки в ділянку правої скроні неповнолітньому гр. Д., внаслідок чого останній впав на землю, де Б. наніс ще два удари правою ногою по спині останнього. Після цього вони ж, продовжуючи свої спільні злочинні дії, зокрема, гр. Б., підійшов до неповнолітнього гр. Ж. та наніс йому один удар кулаком правої руки в область грудної клітки і один удар кулаком тієї ж руки в обличчя, внаслідок чого останній впав на землю. В той же час неповнолітній гр. Ю., діючи спільно та узгоджено з неповнолітнім гр. Б., з хуліганських мотивів, наніс один удар пластиковою пляшкою ємністю 0,5 л, частково заповненою водою, яку тримав у правій руці, в обличчя неповнолітньому гр. Д., а після падіння останнього на землю наніс йому ще два удари правою ногою по тілі та один удар кулаком правої руки в голову. Після цього вони ж, продовжуючи свої спільні дії, а саме неповнолітній гр. Ю. підійшов до неповнолітнього гр. Ж. та наніс останньому п'ять ударів кулаками обох рук в голову [268].

Як бачимо, в даному випадку є пошук об'єкта посягання, добір співучасників злочину тощо.

Тобто якщо хуліганство здійснюється групою осіб, вони можуть скласти приблизний план дій та розподілити ролі. Так, наприклад, один з учасників відволікатиме увагу стюардів, а інший буде кидати «файєри» на футбольне поле. Тут має місце розробка плану злочину, підбір учасників та розподіл між ними ролей. Крім того, можуть здійснюватися інші заходи щодо підготовки до вчинення протиправних дій. Зокрема, вболівальник умисно купив білет ближче до гостьових трибун з метою вчинення хуліганських дій під час матчу [131, с. 45].

Але більшість випадків, як було зазначено, вчинюються без підготовки.

Так, 09 лютого 2013 року близько 20-ї години, в м. Сторожинець по вул. Б. Хмельницького, неподалік від бару «Теща», а саме на автобусній

зупинці, неповнолітні гр. Б., гр. П. та гр. В. безпричинно, шукаючи приводів для бійки, грубо порушуючи громадський порядок з мотивів явної неповаги до суспільства, діючи з особливою зухвалістю, почали чіплятись до неповнолітнього гр. У., який на той час перебував на зупинці з наміром доїхати додому в село Буденець Сторожинецького району. Після чого неповнолітній гр. В. безпричинно наніс удар рукою в область голови неповнолітньому гр. У., який після нанесеного удару почав тікати, однак неповнолітні гр. Б., гр. П. та гр. В., наздогнавши потерпілого, почали наносити удари руками в область обличчя та ногами по тулубу гр. У. та спричинили йому тілесні ушкодження [276].

Говорячи про спосіб безпосереднього вчинення злочину, слід наголосити на тому, що це не просто сукупність певних актів поведінки, а їх визначена цілісна структура поведінки. З цього приводу І.Ш. Жорданія зазначає, що дана категорія утворюється із взаємопов'язаних елементів, актів поведінки, спрямованих на підготовку, вчинення і приховування злочину. Ці акти поведінки – дії, операції, прийоми – сполучаються за певною ієрархією і субординацією як частини цілеспрямованої вольової діяльності [94, с. 73].

Першу групу, як вказує І.М. Копотун, складають дії, які грубо порушують спокій громадян, нормальний режим праці підприємств та установ (нецензурна лайка, погрози, шум, зрив масових заходів); публічно порушують норми моральності (оголення частин тіла, цинічні рухи); опоганення громадських місць (цинічні, нецензурні написи): спричиняють афективні стани та невиправдану тривогу громадян (неправдивий виклик швидкої допомоги, неправдиве повідомлення про смерть близьких тощо); спричиняють перешкоди радіозв'язку та порушення правил радіопередач (вихід в ефір без дозволу тощо). До другої групи можуть бути віднесені дії, пов'язані головним чином із посяганням на честь, гідність та недоторканність особи: публічні образи; нанесення побоїв; нацьковування собак; обмеження свободи (зв'язування); пошкодження особистого або державного майна (ламання телефонів-автоматів, руйнування засобів вуличного освітлення

тощо) [136, с. 112].

З огляду на специфіку свого дослідження, А.В. Антонюк окреслила основні способи учинення хуліганства відповідно до знарядь скоєння злочину. Зокрема, знаряддя злочину (вогнепальна зброя – ВЗ, холодна зброя – ХЗ, спеціально пристосовані предмети для нанесення тілесних ушкоджень – СП) використовувалися для:

- порушення громадського порядку: ВЗ – 1 %, ХЗ – 7 %, СП – 4 %;
- створення шуму, який призводить до зриву громадських заходів: ВЗ – 3 %, ХЗ – 1 %, СП – 3 %;
- порушення спокою громадян за місцем проживання, громадських місцях: ВЗ – 5 %, ХЗ – 1 %, СП – 7 %;
- пошкодження майна: ВЗ – 2 %, ХЗ – 8 %, СП – 17 %;
- зриву масових заходів: ВЗ – 2 %, ХЗ – 6 %, СП – 15 %;
- тимчасового припинення нормальної діяльності установи, підприємства чи організації: ВЗ – 2 %, ХЗ – 8 %, СП – 14 %;
- тимчасового припинення руху громадського транспорту: ВЗ – 0 %, ХЗ – 4 %, СП – 11 % [9, с. 220].

В цьому розрізі доречно навести позицію М.С. Бушкевича, який розподілив способи вчинення хуліганства на пов'язані із застосуванням насильства або використанням зброї залежно від виду зброї чи інших предметів на: з використанням вогнепальної зброї, з використанням холодної зброї, з використанням спеціально пристосованих предметів для нанесення тілесних ушкоджень, з використанням випадково підібраних предметів, шляхом нацькування собак [39, с. 124].

Зрозуміло, що для більшості випадків вчинення неповнолітніми хуліганських дій окремо якісь способи застосовуватись не будуть. Вони вчиняються в певній сукупності.

Так, 24 травня 2013 р., близько 22 години, неповнолітні гр. Ю. та гр. Х. перебували в кафе-барі «Мрія» смт. Троїцьке Луганської області, разом зі своїми однокласниками святкували останній дзвінок. В зазначений час

гр. Ю., перебуваючи у стані алкогольного сп'яніння, разом зі своїми однолітками, танцював на відкритому майданчику вищезазначеного закладу. Його в ході повільного танцю, який він танцював зі своєю одноліткою, гр. Ю., випадково штовхнула його знайома, випускниця 11 класу Троїцької районної гімназії, яка танцювала повільний танець разом зі своїм однокласником гр. І. У свою чергу, Гр. Ю. наніс один удар кулаком правої руки в обличчя гр. І. В цей час гр. Х. безпричинно наніс гр. І. один удар кулаком правої руки в обличчя останнього. Гр. І. почав відбиватися від неповнолітніх. Хулігани, не бажаючи припинити свої протиправні дії, продовжили наносити гр. І., побої, супроводжуючи свої дії словами грубої нецензурної лайки та погрозами. Неправомірні дії гр. Ю. та гр. Х. були зупинені одним із відвідувачів кафе-бару «Мрія», який відвів потерпілого гр. І. з осередку бійки. Неповнолітній обвинувачений гр. Ю., у свою чергу, не бажаючи припинити свої неправомірні дії, направлені на грубе порушення громадського порядку, прослідував вслід за потерпілим і запропонував йому відійти з ним поговорити. Гр. І., не бажаючи продовження бійки, намагаючись примиритися із гр. Ю., вирішив відійти та поговорити з останнім, однак в цей час до неповнолітнього обвинуваченого гр. Ю. підійшов неповнолітній обвинувачений гр. Х., і вони знову стали наносити потерпілому гр. І. численні побої, від яких останній впав на землю, при цьому від неправомірних дій неповнолітніх хуліганів потерпілому були спричинені тілесні ушкодження [278].

Аналіз матеріалів кримінальних проваджень [Додаток А] дозволив дійти висновку, що способами вчинення неповнолітніми хуліганства є такі:

- цинічні тілорухи в поєднанні з нецензурною лайкою та нанесенням побоїв (56 %);
- створення шуму, який призводить до зриву масових заходів (14 %);
- порушення спокою громадян в квартирах (3 %);
- порушення спокою громадян у громадських місцях (26 %);
- опір працівникам правоохоронних органів (11 %);

- пошкодження майна (31 %);
- використання вогнепальної (2 %), холодної (13 %) зброї, спеціально пристосованих предметів для нанесення тілесних ушкоджень (21 %).

З приводу останнього елементу цієї категорії слід зазначити таке. У своєму дослідженні В.М. Даньшин вказував на те, що до приховування злочину слід відносити лише ті дії, які вчиняються злочинцем умисно з метою його приховування. Необережні дії також можуть привести до фактичного знищення слідів злочину, однак їх не варто поєднувати з умисними діями злочинця з приховування злочину [72, с. 6]. У свою чергу, В.І. Захаревський серед типових способів приховування хуліганства формулює такі: зникнення з місця злочину, в тому числі з використанням автотранспорту; використання одягу одного фасону, кольору, а також однотипних знарядь; знищення знарядь злочину; знищення одягу, взуття; неправдиві свідчення, в тому числі алібі; відмова від дачі показань [101, с. 14].

На основі вивчення кримінальних проваджень за ч. 2 ст. 296 КК України М.А. Очеретяний встановив, що зникнення з місця злочину мало місце у 82% вчинених хуліганств, в тому числі з використанням автотранспорту (9%); використання одягу одного фасону, кольору, а також однотипних знарядь – 45%; знищення знарядь злочину – 66%; знищення одягу, взуття – 59%; неправдиві свідчення, в тому числі алібі – 73%; відмова від дачі показань – 47%. На основі цих даних він дійшов висновку, що найбільш розповсюдженими способами приховування хуліганства, вчиненого групою осіб, є зникнення з місця події та неправдиві свідчення [223, с. 473].

А вже А.В. Антонюк виокремлює такі типові способи приховування хуліганства: зникнення з місця події – 83 %, у тому числі з використанням автотранспорту (9 %); знищення слідів й знарядь злочину – 11 %; давання неправдивих свідчень у разі викриття, у тому числі висунення алібі – 72 %; відмова від дачі показань – 51 %; вплив на сумлінних учасників

кримінального процесу – 21 %; знищення одягу, взуття та інших об'єктів, де можуть залишитися сліди злочину – 9 % [9, с. 217].

З огляду на аналіз матеріалів судово-слідчої практики [Додаток А] нами визначено найбільш розповсюджені способи приховування хуліганства, вчиненого неповнолітніми, зокрема:

1) давання неправдивих свідчень у разі викриття, у тому числі висунення алібі – 26 %;

2) знищення слідів злочину – 19 %;

3) відмова від давання показань – 11 %.

Так, 04 листопада 2016 року о 15 год. 40 хв. неповнолітній гр. Й. та повнолітній гр. Ф. зайшли до приміщення Дніпропетровського навчального закладу «Дніпропетровський Центр професійно-технічної освіти туристичного сервісу» та, маючи намір на грубе порушення громадського порядку з мотивів явної неповаги до суспільства, вдягли маски, які прикривали обличчя, і почали голосно кричати і стрибати, чим порушили нормальну діяльність навчального закладу. Після цього до них підійшла директор навчального закладу гр. Б., яка зробила їм зауваження та запропонувала зняти маски у зв'язку з тим, що вони знаходяться у приміщенні навчальної установи. Але, ігноруючи елементарні правила поведінки, свідомо порушуючи норми моралі, усвідомлюючи, що знаходяться у громадському місці, хулігани відповіли директору грубими висловлюваннями, проігнорували зауваження з боку інших присутніх у приміщенні осіб. Далі, приблизно о 15 год. 45 хв., черговий Дніпропетровського навчального закладу «ДЦПТОТС» підійшов до неповнолітнього гр. Й. і, зробивши йому зауваження, запропонував залишити навчальний заклад. Останній неочікувано для оточуючих наніс потерпілому один удар зажатим кулаком своєї правої руки в область лівої щелепи, спричинивши останньому фізичний біль. Після чого правопорушниками було вчинено ще ряд протиправних дій. Потім хулігани втекли з місця вчинення злочину. Після їх затримання вони на початковому етапі давали неправдиві

свідчення [277].

Підсумовуючи, зазначимо, що приховування неповнолітніми хуліганства полягало у знищенні слідів злочину, даванні неправдивих свідчень у разі викриття, у тому числі висунення алібі, відмові від давання показань. Серед способів вчинення неповнолітніми хуліганства існують такі: цинічні тілорухи в поєднанні з нецензурною лайкою та нанесенням побоїв (56 %); створення шуму, який призводить до зриву масових заходів (14 %); порушення спокою громадян в квартирах (3 %); порушення спокою громадян у громадських місцях (26 %); опір працівникам правоохоронних органів (11 %); пошкодження майна (31 %); використання вогнепальної (2 %), холодної (13 %) зброї, спеціально пристосованих предметів для нанесення тілесних ушкоджень (21 %).

Наступним елементом криміналістичної характеристики хуліганства, вчиненого неповнолітніми, є його слідова картина. Характеризуючи зв'язок слідів злочину з обстановкою їх учинення, О.М. Васильєв та М.П. Яблоков засвідчують, що подія злочину та підготовка до нього (в усіх його фазах) відбуваються у певній обстановці, елементи якої залишають власні сліди зовні, що можуть бути виявленими та вивченими під час розслідування [43, с. 123].

У свою чергу, І.І. Прокопов зазначає, що знання механізму утворення слідів, їх класифікації дозволяє судити про спосіб вчинення окремих дій, результатом яких ці є сліди, і про особливості об'єктів, що утворюють ці сліди [236, с. 7]. Зі свого боку, А.В. Дулов більш детально розглядає процес слідоутворення, визначаючи, що вивчення слідів-відбитків дозволяє визначити види та рівні цих слідів і побудувати їх класифікацію. Можна виділити два рівні таких слідів: конкретні та синтезовані. До першого рівня відносять сліди дії матеріальних об'єктів, психічне відбиття, засоби, продукти, результати злочинної діяльності. Другий рівень створюється кількісними та якісними характеристиками процесів, породжених злочинною діяльністю [78, с. 46].

З приводу визначення цієї категорії М.В. Салтевський наголошує, що вона є поєднанням ідеальних відображень і матеріальних слідів, як джерел видимих і невидимих, прогнозованих слідів, що утворилися у момент вчинення злочину [250, с. 421]. З цього приводу доречно навести позицію В.В. Тіщенко, який зазначає, що дослідження обох категорій слідів повинно здійснюватись за принципом прямого та зворотного зв'язку. Тобто їх дослідження може здійснюватись, з одного боку, від інформації про спосіб злочину до пошуку, виявлення і дослідження слідів злочинних дій, а з іншого – від дослідження слідів до пізнання способу й інших обставин злочину [295, с. 115].

Ми підтримуємо позицію Ф.П. Сиви, який визначає слідову картину як сукупність матеріальних змін, які є наслідками злочинної події; зміну обстановки, пов'язану з появою або зникненням предмета; зміну стану предмета (сюди увійшли як поява на предметах слідів-відображень, так і руйнування предметів; частини яких-небудь предметів (твердих, рідких, сипких); запахи людей, тварин, речовин та ін. [261, с. 77]. Але одразу зауважимо, що в це визначення не входить вся сукупність ідеальних джерел.

Як зазначають А.Н. Басалаєв та В. А. Гуняєв, сліди проявляються у двох формах: а) як властивості станів та відношень матеріальних об'єктів (матеріальні сліди); б) у вигляді образів подій та об'єктів, що закріпилися у пам'яті осіб, що їх сприймали (інтелектуальні сліди) [14, с. 98]. Інші вчені також поділяють сліди на матеріальні (що виникають як результат взаємодії різних об'єктів) та ідеальні (суб'єктивні образи об'єктивної дійсності, відображені в пам'яті людини) [61, с. 2]. Ми погоджуємося з цим твердженням.

Загалом, на думку С.М. Зав'ялова, подія злочину – це один із матеріальних процесів дійсності, що перебуває у зв'язку і взаємообумовлена з іншими процесами, подіями і явищами, відбивається в них і сама є відображенням якихось процесів. Будь-яка подія пов'язана зі змінами в навколишньому середовищі, і для того щоб дізнатися про подію злочину,

необхідно виокремити пов'язані з ним зміни. Лише за слідами, які досліджуються в ході розслідуваної події, можна судити про його зміст [98, с. 9]. У свою чергу, Д.О. Турчин розглядає сліди злочину як відображену в матеріальній обстановці кримінально-релевантну інформацію про зміни, що відбулися в результаті вчинення злочину [300, с. 86].

На нашу думку, при вчиненні хуліганських дій неповнолітніми велике значення мають саме ідеальні сліди, що залишається у свідомості людей. Адже в більшості випадків саме на зовнішності особи акцентується увага свідків та потерпілих.

Так, Р.С. Белкін взагалі висловлював думку, що матеріальні сліди злочину у структуру криміналістичної характеристики злочинів включати не слід, оскільки в її поняття включаються способи вчинення та приховання злочину, що полягають не лише у описанні злочинних дій чи бездіяльності, але й залишають певні сліди. Але автор припускає альтернативне рішення цього питання: голе описання способу вчинення злочину не досягає мети, його треба виконувати або від слідів застосування, або до слідів застосування певного способу, щоб, знаючи його, зуміти виявити докази вчиненого злочину та встановити особу злочинця [29, с. 191].

У криміналістичній літературі здійснювалися спроби щодо встановлення зв'язку слідів та джерел інформації. Так, М. В. Салтевський пропонує класифікувати джерела інформації з таких підстав:

– філософською підставою є теорія відображення. Виходячи з цього, всі об'єкти поділяють на два класи: а) джерела ідеального (психічного) відображення (люди) і б) джерела матеріальних відображень (речі);

– підставою кримінально-процесуальної класифікації є поділ доказів на особистісні й речовинні. Особистісні джерела – це люди, що є суб'єктами злочину або мають інформацію, що стосується події злочину (потерпілий, свідки тощо);

– криміналістичною підставою класифікації джерел інформації є теорія криміналістичної ідентифікації й поняття криміналістичної

тотожності. Будь-який об'єкт, що перебуває в межах кримінального судочинства, розглядається в аспекті його рівності, тотожності самому собі, тобто чи є він тим самим, що «був присутній» на місці події або «брав участь» у вчиненні злочину [247, с. 257].

Аналіз матеріалів кримінальних справ [Додаток А] і проваджень надав змогу дійти висновку, що вузловими місцями, під час огляду яких можливе виявлення слідів правопорушення, будуть:

- 1) місця, де вчинювались активні дії;
- 2) місця, в яких перебували потерпілі після здійснення щодо них хуліганських дій;
- 3) місця, в яких неповнолітні приховували сліди хуліганства.

В той же час, на наш погляд, найбільш вдалою є класифікація слідів, надана В.О. Маляровою: за формою відображення події злочину:

- а) сліди матеріальні й б) ідеальні (сліди пам'яті);
- за видом змін, що сталися в результаті дій злочинця: 1) сліди як результат зміни речової обстановки місця події в цілому: а) зникнення раніше існуючих предметів; б) поява сторонніх об'єктів; в) зміна місцезнаходження та розташування об'єктів; 2) сліди як результат зміни власних властивостей окремих предметів, що сталися в результаті дій злочинця (сліди в вузькому або трасологічному значенні): а) зміна зовнішніх (морфологічних) властивостей, що виявляється в зруйнуванні й остаточній деформації, в тому числі виникненні об'ємних слідів-відображень на поверхні; б) зміна внутрішніх субстанціональних (склад, структура) властивостей; в) зміна функціональних властивостей;
- за відображенням окремих властивостей злочинця: а) сліди-відбитки особи (сліди в вузькому або трасологічному значенні: сліди рук, ніг, зубів, інших частин тіла); б) сліди-відображення інших властивостей особи: усної та письмової мови, голосу, ходи тощо;
- за агрегатним станом матеріальних слідів злочину: а) тверді, в тому числі одиничні (монолітні), множинні (сипкі), складні; б) рідкі; в)

газоподібні, в тому числі «сліди запаху»;

– за розміром слідів злочину, згідно з якими всі тверді й рідкі сліди можуть бути розділені на макрооб'єкти і мікрооб'єкти (мікрочастки, мікрокількість речей, мікровідбитки зовнішньої будови предметів) [194, с. 60-61].

З приводу безпосередньо слідів після вчинення хуліганства, М.М. Єфімов в своєму дослідженні визначив такі матеріальні сліди, що були виявлені після вчинення хуліганських дій, стосовно об'єкта їх знаходження: тілесні ушкодження у потерпілого – у 46 %; тілесні ушкодження у злочинця – 21 %; пошкодження предметів обстановки (меблі тощо) – 62 %; інші (банкомати, громадський транспорт і т. ін.) – 23 % [87, с. 77].

Слід зазначити, що сліди вчинення неповнолітніми хуліганства знаходяться як на місці кримінально караного діяння, так і в інших місцях. Поза місцем злочину дані сліди утворюються внаслідок дій правопорушника з приховування суспільно небезпечних дій або їх наслідків. Вивченням матеріалів кримінальних проваджень вищезазначеної категорії нами встановлено, що у 82 % випадків сліди вчинення хуліганських дій знаходились за місцем проживання особи злочинця, у 18 % – в інших місцях (місцях проживання потерпілого, знайомих та родичів зловмисника тощо).

Як бачимо, сліди кримінального правопорушення можуть виявлятися в різних місцях. Як наголошує А.В. Антонюк, також доречно визначати напрям пересування правопорушника шляхом дослідження його слідів ніг (взуття). Також необхідно пам'ятати про обов'язкове вилучення слідів, залишених знаряддями вчинення хуліганства [8, с. 49]. Крім того, носії слідів також виявляються за маршрутом переміщення злочинця. Також неодмінно застаються сліди ніг (взуття) правопорушників, а у випадку застосування вогнепальної зброї – сліди пострілу. Біля місця події можуть залишатися сліди людської діяльності, такі як кров, волосся, слина, сеча, блювотні маси. На місці вчинення досліджуваної категорії злочинів іноді виявляють предмети, які, можливо, належали зловмиснику. Серед них: гудзики, шматки

одягу, недопалки, сірники, шматки газет тощо.

Аналіз матеріалів кримінальних справ і проваджень [Додаток А] надав нам змогу дійти висновку, що найчастіше працівники поліції виявляли такі сліди:

- 1) сліди знярядь злочину – 31 %;
- 2) сліди крові – 19 %;
- 3) тілесні ушкодження – 38 %;
- 4) сліди хулігана (відбитки пальців рук, ніг) – 23 %.
- 5) мікрооб'єкти, що свідчать про причетність до скоєння злочину конкретних осіб – 14 %.

З місць події ці сліди мають вилучатися, досліджуватися з метою подальшого висунення версій про причетність їх до події злочину.

Так, 24 березня 2016 року, у період з 21.00 год. до 23.30 год., неповнолітній гр. Б. спільно зі своїми знайомими перебували на відпочинку в окремому кабінеті кафе «Вогник», розташованого в м. Бобринець, та вживали спиртні напої. Під час відпочинку гр. Б. в приміщенні кабінету розпочав палити цигарки. Неправомірні дії останнього були виявлені персоналом кафе, на що йому було зроблено зауваження та вказано на недопустимість паління цигарок в приміщенні кафе. У свою чергу, гр. Б., не реагуючи на зауваження персоналу, знову почав палити цигарки в приміщенні кабінету кафе, внаслідок чого його дії були повторно виявлені персоналом кафе та повторно зроблено відповідне зауваження. Після цього неповнолітній гр. Б. спільно зі своїми знайомими розрахувався за спожиті продукти харчування та вийшов з приміщення кафе, однак побачивши, що двері в кафе зачинились, почав вимагати у грубій формі та підвищеному тоні, з вживанням ненормативної лексики, щоб йому відчинили двері та вимагав власника кафе на розмову. Виявивши протиправні дії останнього, власник кафе зробив йому зауваження щодо непристойної поведінки та став вимагати припинення хуліганських дій. Гр. Б., не реагуючи на зауваження присутніх, умисно почали наносити удари руками та ногами у вікна та двері кафе. При цьому, бажаючи пошкодження

вікон та дверей кафе, гр. Б. кинув пусту пляшку з-під горілки, яку попередньо виніс з приміщення кафе, у вікно, спричинивши пошкодження віконної рами. Після цього він пішов до автомобіля ВАЗ 2110, який знаходився біля кафе, та повернувшись до входу в кафе «Вогник», розраховуючи на безкарність своїх злочинних дій, приніс з собою автомобільний ножний нанос, за допомогою котрого наніс декілька ударів по склу вхідних дверей кафе, наніс удар ногою по склу вхідних дверей кафе, від чого скло лопнуло та його частини потрапили до середини приміщення. Після цього гр. Б. та його знайомий, дізнавшись, що присутні у кафе особи викликали працівників поліції, змушені були припинити свої хуліганські дії та з метою уникнути покарання за вчинені діяння, на автомобілі ВАЗ 2110, під керуванням останнього поїхали з місця події, однак через декілька хвилин повернулись назад для продовження вчинення протиправних дій, після чого їх дії були зупинені працівниками поліції [273].

Підсумовуючи, зазначимо, що слідова картина має важливе значення як для початкового, так і для подальшого етапів розслідування хуліганства, вчиненого неповнолітніми. Адже слідова інформація з матеріальних джерел дає підстави призначати експертизи, а потім використовувати висновки експертів під час допиту підозрюваних неповнолітніх та проведення інших процесуальних дій. Інформація ж від свідків та потерпілих надає можливість здійснювати розшукові заходи на початковому етапі розслідування.

1.3. Характеристика особи злочинця та потерпілого

Особа злочинця є важливим елементом криміналістичної характеристики. Тому зрозуміло, що її дослідженню присвячені роботи багатьох вчених різних галузей наук. В той же час в розрізі розгляду процесу розслідування хуліганства, вчиненого неповнолітніми, на перший план виходять криміналістично вагомі ознаки конкретної категорії

правопорушників. Нами будуть розглядатися типові характеристики хулігана шляхом узагальнення відомостей про їх фізичні, біологічні, соціальні, демографічні, психічні та психологічні властивості.

Як зазначають вчені-кримінологи, особа злочинця – це сукупність соціальних властивостей, ознак, зв'язків і відносин, що характеризують особу, яка порушує кримінальний закон, і в поєднанні з іншими (не особистісними) умовами й обставинами спонукають особу до антисуспільної поведінки [3, с. 78]. Зі свого боку, О.Н. Колесниченко вказував, що дана наукова категорія є досить широкою, вона охоплює складний комплекс ознак, що його характеризують, в тому числі його моральний та духовний світ, взаємодію із соціальними та індивідуальними життєвими умовами, які певною мірою вплинули на вчинення злочину [262, с. 38].

Наприклад, А.Ф. Зелінський вважав, що про особу злочинця можна говорити лише щодо людини, яка винна у вчиненні злочину, яка вчинила одне чи декілька умисних, цілеспрямованих, передбачених законом про кримінальну відповідальність дій, щодо реалізації загального для неї мотиву [102, с. 22-23]. У свою чергу, П.С. Дагель формулює визначення поняття особистості злочинця наступним чином: це сукупність соціально-політичних, психічних і фізичних ознак особи, яка вчинила злочин, який має кримінально-правове значення [70, с. 15].

Слід зазначити, що дослідження цієї складової криміналістичної характеристики являє собою складну комплексну проблему, оскільки криміналістика черпає дані про особу злочинця головним чином з кримінології, кримінального права, психології, фізіології та у зворотному порядку постачає суміжні галузі знань своїми науковими рекомендаціями, що відбивають специфіку деяких сторін особи злочинця в механізмі вчинення злочину, способі слідоутворення [333, с. 69].

На відміну від попередніх авторів, І.М. Даньшин надає таке визначення цього поняття: як сукупність істотних та стійких соціальних ознак і соціально зумовлених біопсихологічних особливостей індивіда, які,

об'єктивно реалізуючись у вчиненому конкретному злочині (злочинах), під вирішальним впливом негативних обставин зовнішнього середовища додають учиненому діянню характер суспільної небезпеки, а винній особі (даному індивіду) – властивості суспільної небезпеки, у зв'язку з чим вона й залучається до відповідальності, передбаченої кримінальним законом [71, с. 117-126].

Зі свого боку, Ю.М. Антонян наголошує, що особа злочинця відіграє в кримінології виключно важливу роль інструмента наукового пізнання тих, хто скоїв злочин. Особа злочинця – це галузь кримінологічних знань, об'єкт кримінологічного дослідження, без якого існування кримінології неможливе, оскільки за його допомоги може бути вирішено головне завдання кримінології – пояснення злочинності [11, с. 42].

У нашому випадку головним завданням є виділення специфічних рис, що характеризують особу неповнолітнього хулігана. Адже більшість вчених-кримінологів визначають, що вони в основному знаходять своє виявлення передусім у його поведінці, що передує вчиненню злочину. Ці риси зазвичай полягають у ставленні до праці, навчання, своїх обов'язків, суспільства, колективу, інших осіб, виявляються при поведінці в сім'ї, побуті тощо [176, с. 15].

Як наголошує С.А. Тарарухін, визначення сталих кореляційних зв'язків між елементами криміналістичної характеристики (способами вчинення злочину та особою злочинця) є не менш важливим в криміналістичному аспекті, ніж визначення характеристик особи. Адже правильна кримінально-правова оцінка вчиненого, як він доречно зазначає, багато в чому залежить від встановлення зв'язку мотиву не тільки з суб'єктивними ознаками злочину (формою вини та метою вчинених дій), але й ознаками об'єктивними, зокрема способом та результатами вчинених дій [291, с. 74].

За поясненням А.П. Закалюка, не можна називати злочинцем особу й характеризувати її як особу злочинця до того, як у визначеному законом порядку не буде встановлено вчинення нею злочину. Але сукупність

соціально типових ознак, що відрізняють особу злочинця від інших типів особи, не виникає в один момент, після чи під час учинення злочину, тим більше після вироку суду. Ці ознаки накопичуються поступово, тривалий час, коли кількісні показники негативних рис перетворюються в нові негативні якості, що набувають суспільної небезпечності, зумовлюють криміногенну мотивацію й у певний момент реалізуються в учиненні злочину. Отже, риси та ознаки особи злочинця з'являються задовго до того, як вони, зрештою, реалізуються в учиненні злочину. Так само ці риси не зникають в один момент після відбуття покарання. Має пройти певний, нерідко тривалий час, коли ознаки особи злочинця зміняться в соціально прийнятному напрямі й втратять свою соціальну типовість особи злочинця [167, с. 239-240].

Досить коротко і влучно характеризує особу злочинця Г.Ф. Хохряков: це особа, що скоїла злочин, і наполягає на тому, що це визначення є найбільш точним [311, с. 41] Але нам потрібно не так визначення поняття, як його наповнення певними характеристиками.

У цілому, під час опису цього елемента криміналістичної характеристики більшість авторів виходить в основному з вікових, соціально-демографічних, морально-психологічних і других подібних особливостей, що характеризують ту чи іншу особу [201, с. 29-33]. Наприклад, В.А. Жбанков вважає, що особа злочинця, як і будь-якої іншої людини, характеризується різноманіттям ознак: демографічних (статтю, віком, станом здоров'я), моральних (світоглядом, інтересами, спрямованістю), соціальних (трудових, сімейно-побутових) та психологічних (емоціями, темпераментом, вольовими якостями тощо) [93, с. 128-129].

У криміналістичному сенсі важливим є такі дані про особистість особи злочинця, які вказують на закономірні зв'язки між особою злочинця та вчиненим злочином, що виявляються ззовні – у різних наслідках вчиненого. У цьому плані особистість треба вивчати як слідоутворюючий об'єкт, джерело інформації про вчинений злочин і як засіб його розкриття [59, с. 197].

Інші вчені наголошують на складному комплексі негативних властивостей, якостей, станів, їх структуру і співвідношення, соціальні і психологічні характеристики, які в сполученні з конкретними об'єктивними обставинами зумовлюють вибір злочинного варіанта поведінки [106, с. 20]. Зокрема, М.А. Селіванов визначає цю категорію через сукупність таких даних: а) соціальні – соціальний стан, освіта, національність, сімейний стан, професія тощо; б) психологічні – світогляд (світосприйняття), переконання, знання, навички, звички, емоції, почуття, темперамент тощо; в) біологічні – стать, вік, особливі прикмети, фізичні дані: сила, зріст, вага та деякі інші [254, с. 132].

Інші автори класифікують відомості про особу злочинця за такими складовими:

1) біографічні дані: прізвище, ім'я, по-батькові; дата та місце народження; національність, громадянство, місце проживання, освіта, спеціальність, стаж роботи; сімейний стан, склад родини; попередня судимість;

2) дані про матеріальний стан: загальний дохід і житлові умови сім'ї (для неповнолітніх) тощо; відомості про стан здоров'я й психологічні особливості: загальний стан здоров'я; фізичні вади; наявність стійкої хвороби, групи інвалідності; дані про характер, темперамент, вольові та емоційні властивості;

3) суспільно-виробнича характеристика: термін роботи або навчання в певному місці; ставлення до такої діяльності, товаришів по роботі (навчанню); участь у громадському житті; наявність дисциплінарних або громадських стягнень та заохочень;

4) суспільно-політична характеристика: членство у політичній партії, молодіжній, громадській організації; участь у виборчих кампаніях, збройних конфліктах; наявність нагород та почесних звань;

5) суспільно-побутова характеристика: взаємовідносини в родині; спосіб життя й коло знайомих; вживання алкоголю; відносини із сусідами;

участь у громадській роботі за місцем проживання; наявність адміністративних або громадських стягнень;

б) ставлення до скоєного та поведінка в ході слідства; ціннісні орієнтири особистості; мотиви та мета скоєння злочину; наявність сп'яніння при вчиненні злочину тощо [180, с. 116-118].

Слід зазначити, що ще Чезаре Ломброзо сформував класифікаційні системи стосовно особи злочинця, виокремивши такі їх категорії: 1) природжені злочинці; 2) злочинці внаслідок божевілля; 3) психопати та інші страждаючі психічними аномаліями; 4) злочинці із пристрасті; 5) звичні злочинці [183, с. 140].

З іншого боку, навіть дослідники жіночої злочинності виділяють певну систему характеристик: демографічні чинники (стать, вік, наявність психічних аномалій); соціальні чинники (соціальний статус, виконувані соціальні функції, етично-психологічні установки) [308, с. 35].

Доречною є позиція М.Ю. Валуйської, яка радить використовувати такі критерії для дослідження особи злочинця: домінуючі інстинкти; умови соціалізації (особливо ранньої); темперамент; інтелект; вольові якості; мотивація злочину (у тому числі ступінь віддаленості від умовної психологічної норми рушійних сил конфлікту, що знайшов своє вирішення у вчиненні вбивства); суб'єктивна кількість зусиль, які докладаються для досягнення злочинного результату (фізичних, інтелектуальних, психологічне навантаження по подоланню психологічних бар'єрів); ступінь підготовленості вбивства [42, с. 140]. Досить чітко надано наступну схему цієї структури: демографічні, біологічні ознаки, моральні (світогляд, інтереси, хобі та ін.), соціальні (трудові, сімейно-побутові) та інші психологічні ознаки [177, с. 47].

У свою чергу, ми підтримуємо позицію М.М. Єфімова, який серед даних про особу, яка вчинила суспільно небезпечне діяння, передбачене ст. 296 КК України, виокремлює такі характеристики: 1) біологічні та фізичні; 2) соціально-демографічні; 3) моральні; 4) психологічні [88, с. 47].

Спробуємо розглянути деякі з них.

Результати вивчення архівних справ [Додаток А] свідчать, що злочини вказаного різновиду переважно вчиняються чоловіками – 98 %. Здебільшого злочинці під час учинення хуліганських дій перебували у стані сп'яніння – 79 %.

У справах про злочини неповнолітніх встановленню підлягають:

1) соціально-побутова характеристика особистості: ставлення до навчання та праці, поведінка у побуті, судимість, застосування заходів адміністративного стягнення, суспільного впливу, примусових заходів виховного характеру;

2) морально-психологічна характеристика: спрямованість особистості (переконання, погляди, ідеали, інтереси, потреби), світогляд (система поглядів на світ), характер і темперамент тощо [171, с. 14].

Як наголошує А.О. Крикунов, у випадках вчинення хуліганства неповнолітнім слід з'ясувати: його найближче оточення; обстановку в сім'ї й у колективі, де він навчається або працює; які обставини вплинули на його негативне виховання; чи немає в нього ознак розумової відсталості; чи міг він цілком усвідомити значення своїх дій і керувати ними. Якщо хуліганство вчинене групою осіб, то встановлюються ступінь її організованості, наявність лідера, роль кожного з учасників, стосунки між ними; з'ясовується, які підготовчі дії були розпочаті учасниками злочину [140, с. 14].

Фізичні та біологічні властивості особи злочинця, що вчинила хуліганство, мають значення на початковому етапі розслідування у слідчій ситуації, коли особа зникла з місця події. Саме в даний момент на перший план виходять такі відомості: ознаки зовнішності та одягу злочинця; його функціональні ознаки (хода, міміка, жести тощо); тембр голосу та ін. Однак не завжди можна визначити залежність між певними фізичними (наприклад, статурою) або біологічними (наприклад, голосом) властивостями та особою, яка вчинює злочини зазначеної категорії. Дійсно, іноді злочинцю для вчинення хуліганства потрібно мати відповідну фізичну силу (наприклад,

при нанесенні тілесних ушкоджень або знищення майна в кафе) чи володіти певними біологічними ознаками. Разом з тим однозначно назвати дані ознаки постійними не можна [88, с. 48].

Аналіз матеріалів кримінальних проваджень досліджуваної категорії [Додаток А] свідчить, що під час учинення хуліганства неповнолітні перебували у стані алкогольного (32 %) та наркотичного (2 %) сп'яніння, при цьому на обліку у наркологічному диспансері перебував 1 % правопорушників; психоневрологічному – 1 %. Так, Г.А. Насімов про вживання алкоголю говорить, що, знімаючи внутрішні заборони-бар'єри, обмежники і вивільняючи дрімаючу в людині агресивність, він може призводити до вчинення насильницьких дій, реалізація яких у тверезому стані, внаслідок свідомого контролю, була б неприпустима. Алкоголь не тільки полегшує вчинення злочинів, але і сприяє прояву жорстокості, що доходить іноді до садизму [207, с. 133]. Це твердження досить чітко підходить і до неповнолітніх хуліганів, оскільки їх поведінка в багатьох випадках зумовлюється вживанням алкоголю.

Так, 29.12.2013, приблизно о 03 год. 00 хв., в смт. Саврань Одеської області неповнолітній гр. Р., перебуваючи в стані алкогольного сп'яніння, не реагуючи на прохання заспокоїтись, розбив два вікна житлового будинку, що належить гр. Б., виражався брутальною лайкою на адресу останнього, чим сильно налякав останнього та грубо порушив громадський порядок. Продовжуючи свої хуліганські дії, гр. Р., не реагуючи на прохання заспокоїтись, розбив два вікна житлового будинку, що належить гр. Ж. Крім того, 29.12.2013 приблизно о 04 год. 00 хв. гр. Р., не реагуючи на прохання заспокоїтись, розбив два вікна житлового будинку, що належить гр. К., чим сильно налякав останню та грубо порушив громадський порядок. Суд відповідно до ст. 67 КК України до обставин, що обтяжують покарання обвинуваченого, відніс вчинення злочину особою, що перебуває в стані алкогольного сп'яніння [274].

Як бачимо, у великій кількості випадків стан сп'яніння має місце при

вчиненні хуліганства. Зокрема, М.В. Салтевський взагалі визначав особу хулігана як «охочого до спиртних напоїв» [249, с. 20].

Для дослідження хуліганства, вчиненого неповнолітніми, факт попередньої судимості є неоднозначною обставиною. Адже неповнолітні хулігани раніше засудженими були лише в 1 % випадках. У свою чергу, В.М. Додонов зазначає, що визнання рецидиву обставиною, що обтяжує відповідальність, об'єктивно переносить акцент із діяння на діяча. Теоретичне обґрунтування цього було запропоновано соціологічною школою кримінального права у вигляді розробленої концепції «небезпечного стану особистості», яка полягає в тому, що існують певні категорії людей, чия особистість під впливом різноманітних факторів злочинності опинилася у такому стані, а оскільки ці особи становлять загрозу для суспільства, то їх слід виявити до того, як вони вчинять злочин, і завчасно знешкодити [73, с. 365].

Також доречною є думка О.Ф. Вакуленка з приводу того, що набуття неповнолітньою особою процесуального статусу підозрюваного жодним чином не відрізняється від процесуальної процедури для повнолітньої особи. Тобто неповнолітній стає підозрюваним з моменту повідомлення йому про підозру, при цьому існують розбіжності за обсягом процесуального статусу неповнолітнього щодо повнолітнього підозрюваного, які виступають як обмеження процесуальних можливостей. Окремі процесуальні права, а у деяких випадках – й обов'язки, на відміну від повнолітнього підозрюваного, не можуть належати та реалізовуватися неповнолітнім самостійно [41, с. 35].

Варті уваги й учинення злочинів у складі злочинних груп, а саме: спостерігається об'єднання неповнолітніх, що зумовлює збільшення складу криміногенної групи та втягнення неповнолітніх до вчинення більш тяжких злочинів; кримінальні групи досягають кількох десятків членів [77, с. 96]. В Україні поширюється діяльність деяких неформальних молодіжних об'єднань, спрямована на насильницькі дії на ґрунті расової та національної ворожнечі. В різних містах є райони, про які доречно зазначає експерт

Харківського інституту соціальних досліджень Д. Кобзін: «Де модно бути скінхедом, "бонхедом" і певним чином брати участь у нетолерантній діяльності, починаючи від образи людей неслов'янської зовнішності і закінчуючи побиттям і вбивствами» [341]. Саме ці групи, об'єднуючи в своїх лавах і неповнолітніх, вчиняють ряд кримінально караних діянь, у тому числі і хуліганства.

Тяжкість учинених злочинів, як правило, залежить від участі в ній дорослого або підлітка, що вже має злочинний досвід [153, с. 110].

У цьому розрізі необхідно наголосити і про умисел при вчиненні особою хуліганських дій. Адже його утворення в даних справах, як наголошує В.П. Власов, може залежати від особливостей ситуації на місці події, можливих приводів до реалізації злочинного діяння у вигляді, наприклад, тих чи інших недоліків в охороні громадського порядку в даний час і в даному місці, особливостей поведінки винного, потерпілого чи інших осіб у даній ситуації тощо [52, с. 136].

Байдуже ставлення з боку громадськості, іноді мовчазне заохочування «підліткового бешкетництва», часом позиція невтручання, яку займають офіційні особи або окремі громадяни – все це нерідко створює сприятливі умови для хуліганської діяльності підлітків [198, с. 33-34].

Як наголошує О.В. Ярош, у більшості випадків поведінка підлітків формується під впливом ряду факторів: а) об'єктивних (соціальних) – сім'я, учбовий колектив, школа, засоби масової інформації, дворові компанії, спортивно-розважальні, комп'ютерні ігри; б) суб'єктивних (психологічних) темперамент, характер, рівень інтелекту комунікативність, емоційно-вольова сфера [340, с. 8].

З огляду на зазначене проведене нами дослідження дозволяє сформулювати портрет особи неповнолітнього хулігана шляхом виокремлення криміналістично вагомих його ознак. Так, це осудні особи чоловічої статі, більшість з яких не працює, але навчається (76 %); є місцевими мешканцями (83 %); виховуються у неповних сім'ях (36 %), батьки яких раніше

притягувалися до кримінальної відповідальності (29 %); не мають постійного місця проживання (24 %); під час учинення хуліганства перебували у стані алкогольного сп'яніння.

На нашу думку, потрібно визначити кореляційні зв'язки між неповнолітнім хуліганом та особою потерпілого. Більш докладно ми їх окреслили при дослідженні наступного елементу криміналістичної характеристики. Але зараз наведемо позицію Є.Є. Центрова, який поділяє їх за: 1) часом виникнення: а) що утворюється до вчинення злочину; б) що виникає у процесі злочинного посягання; 2) характером (наявністю чи відсутністю) взаємодії потерпілого і злочинця – у процесі вчинення посягання зв'язок може бути безпосереднім (контактним) або ж опосередкованим; 3) обставинами утворення: а) що розвивається в результаті певних взаємовідносин, існуючих між злочинцем і його жертвою до вчинення злочину; б) що утворюється в результаті гостроконфліктної ситуації безпосередньо до чи в момент вчинення злочину; в) що виникає за відсутності яких-небудь конфліктних взаємовідносин між жертвою і особою, яка вчиняє посягання до вчинення злочину [312, с. 60-62].

Останнім елементом криміналістичної характеристики, що потребує висвітлення в нашій роботі, є особа потерпілого. Адже, по-перше, її дослідження дозволяє виділити певні віктимогенні групи, по-друге, визначити можливі особливості спілкування з ними під час проведення СРД, НСРД та інших дій. На думку В.С. Бурданової та В.М. Бикова, повинні бути з'ясовані основні дані, що характеризують потерпілого як особистість; дані про спосіб його життя, відносини з оточуючими; взаємовідносини потерпілого та підозрюваного; позиція потерпілого стосовно кримінального провадження та можливого покарання злочинця тощо [38, с. 21].

Створюючи криміналістичне вчення про потерпілого, Є.О. Центров зазначав, що особа потерпілого від злочину здавна привертала до себе увагу криміналістів, оскільки доволі часто, особливо на початковому етапі розслідування, жертва виступає у ролі одного з особливих джерел отримання

суттєвої для встановлення істини інформації. Саме потерпілий від злочину нерідко повідомляє перші, вихідні, інколи дуже важливі для організації і проведення подальшого розслідування злочину фактичні відомості про подію, що відбулась [312, с. 8].

Ми підтримуємо позицію ряду вчених, які відомості про дану категорію або ж інформацію, надану потерпілим, визначають як таку, що може бути використана під час висунення слідчих версій, планування початкового та подальшого етапів розслідування, розроблення заходів криміналістичної профілактики тощо. Загалом, актуальність та практична корисність дослідження особи потерпілого детермінували появу віктимологічного підходу у криміналістиці, відповідно до якого збирання інформації про злочинця розпочинається саме з дослідження особи та поведінки потерпілого [95, с. 46].

Як доречно наголошує О.І. Резнікова, про криміналістичну віктимологію йдеться, коли експерти в галузі побудови психологічного портрета формулюють визначення віктимології як вивчення жертви або жертв конкретного злочинця [239, с. 290].

В той же час слід розуміти, що там, де немає людей, де ніхто не бачить злочинних дій, можуть бути ознаки інших злочинів, але не хуліганства [118, с. 7]. Адже факт грубого порушення громадського порядку повинен підтверджуватися явним баченням членами суспільства хуліганських дій чи їхніх наслідків. У цілому, як зазначає В.І. Полубинський, особа потерпілого – це людина, яка постраждала від неправомірних дій інших осіб, власної поведінки, збігу негативних обставин, нещасного випадку [229, с. 11].

В чинному КПК визначено, що потерпілою може бути визнано як фізичну особу – за умови завдання їй моральної, фізичної або майнової шкоди, так і юридичну особу – за умови завдання їй майнової шкоди. Як зауважує В.Г. Пожар, якщо раніше потерпілий користувався в судовому розгляді правами сторони обвинувачення, то за новим КПК потерпілий перебуває осторонь, це окремий учасник кримінального провадження, який

стає стороною обвинувачення лише в окремих випадках, передбачених КПК (у разі зміни прокурором обвинувачення на менш тяжке або відмови прокурора від підтримання обвинувачення). Та й узагалі, якщо проаналізувати норми нового КПК, можна дійти висновку, що постраждала особа від злочину може й не набути статусу потерпілого, якщо вона цього не забажає. У такому разі її можна залучити до провадження лише як свідка [228, с. 127].

Віктимність як здатність суб'єкта ставати жертвою небезпечного прояву є, на думку В.О. Тулякова, в загальнотеоретичному розумінні явищем соціальним, психічним і моральним [299, с. 17]. Крім зазначеного, потрібно розглядати відомості про виконувану діяльність потерпілого (професійні навички, отримання прибутків, володіння правом розпорядження матеріальними цінностями, обсяг правомочності, наявність конфліктних стосунків у процесі виконання діяльності та ін.) [232, с. 316].

Як зазначає О.Н. Колісниченко, система ознак щодо особи потерпілого має складну структуру, яка, зокрема, включає демографічні показники: а) стать, вік, місце проживання, навчання, роботи тощо; б) відомості про спосіб життя, риси характеру, звички, нахили, зв'язки (особисті, родинні, службові, побутові й інші), стосунки (ворожі, неприязні, дружні); в) у деяких методиках розслідування – ознаки віктимності (аморальна, ризикова поведінка, необачність) [262, с. 37-38].

В той же час необхідно усвідомлювати, що визначений елемент криміналістичної характеристики змінює своє наповнення залежно від категорії правопорушення, виду злочинного посягання, наявності або відсутності зв'язків між потерпілим і злочинцем, психологічних особливостей потерпілого, його рольових функцій до і під час учинення злочину [129, с. 32].

Так, О.І. Овчаренко відомості про особу потерпілого від хуліганських дій поділяє на три групи: 1) дані про відносини між потерпілим та особою, що вчинила хуліганство; 2) відомості про поведінку потерпілого при

вчиненні стосовно нього хуліганських дій; 3) дані про риси характеру потерпілого [216, с. 39]. Нам дана класифікація здається дещо неоднозначною.

Перелік ознак та властивостей особи потерпілого, що можуть стати основою для його класифікації, найбільш повно, на наш погляд, надає В. Ю. Шепітько, зокрема, виділяючи:

- відомості анкетного характеру (стать, вік, місце народження, роботи або навчання, стаж, професія (фах), сімейний стан, наявність родичів);
- соціально-психологічні дані (тип темпераменту, риси характеру, емоційні прояви, особливості взаємодії (спілкування) в колективі);
- особливості поведінки – до злочинної події, в момент вчинення злочину, після його вчинення;
- незалежні характеристики (за місцем роботи чи навчання, за місцем проживання, за показаннями рідних, близьких чи найближчого оточення);
- соціальні зв'язки (коло спілкування, найближчі знайомі, особливості проведення вільного часу, наявність або відсутність спільного бізнесу, комерційна діяльність, специфіка групової поведінки, бажання вступити в певні мікрогрупи);
- дані про суспільно-корисну діяльність, її особливості;
- матеріальне становище (наявність майна, в тому числі і нерухомості, грошових вкладів, джерело збагачення, наявність або відсутність боргових зобов'язань, отримання кредитів і можливість їх погашення);
- злочинний досвід (наявність або відсутність судимостей, зв'язки з кримінальними угрупованнями, дружні стосунки з особами, які притягувалися до кримінальної відповідальності);
- причини віктимної поведінки (виконання певних професійних функцій; соціальна деформація особистості) тощо[323, с. 164-165].

На наше переконання, досить чіткою є класифікація М.М. Єфімова, який відповідно до поведінки потерпілих та певних рис, у зв'язку з якими можуть учинятися хуліганські дії, виокремив такі віктимогенні групи: 1)

ситуації, в яких дії чи риси особи потерпілого носять провокаційний характер; 2) випадки, коли поведінка особи пов'язана з виникненням ситуації, що сприяє вчиненню хуліганства; 3) ситуації, в яких правомірна поведінка потерпілого є приводом для вчинення хуліганських дій [89, с. 517].

У свою чергу, В.І. Захаревський при розгляді типології жертв хуліганства враховував їхні зв'язки з особою злочинця. Відповідно до цього критерію він виділив три групи: 1) особи, що перебувають зі злочинцем в подружніх, родинних чи дружніх зв'язках; 2) особи, контакти яких зі злочинцем виникають у момент вчинення хуліганства; 3) особи, відносини з якими формуються на основі випадкових знайомств [101, с. 19].

Також має місце класифікація Н.О. Кононенко, яка з огляду на специфіку свого дослідження виокремила такі віктимогенні групи: учасники спортивно-масових заходів (гравці різних команд); уповноважені особи під час проведення спортивно-масових заходів (арбітри, представники спортивних федерацій); особи, що виконують охоронні функції (стюарди, охоронці, працівники правоохоронних органів); вболівальники [132, с. 64].

На думку Д.В. Рівман, віктимність окремої особи є поняттям відносним, оскільки вона реалізується як через її особистісні риси, так і залежно від конкретної ситуації: зовнішніх обставин, характеристик злочинця тощо [240, с. 27].

У свою чергу, А.В. Антонюк виокремила такі віктимогенні групи у справах про досліджуваний вид хуліганства, зокрема:

– особи, щодо яких здійснюється підготовка злочину (обрання часу, визначення способу й знарядь). Такі злочини переважно вчиняють фанатські або конфліктуючі неформальні групи;

– особи, які наділені певними владними повноваженнями або повинні прийняти певні рішення. До таких осіб відносяться депутати, судді, працівники правоохоронних органів та інші посадовці;

– особи, які перебувають у певному місці, на яке заплановане злочинне посягання. У цих випадках злочинець не знайомий із потерпілим, оскільки

його дії спрямовані не на конкретну особу, а на певну установу чи організацію;

– особи, які здійснюють певні провокаційні дії або діяльність (під час масових заходів, у ЗМІ чи мережі Інтернет) [7, с. 52].

Аналіз матеріалів кримінальних проваджень [Додаток А] дозволив нам дійти висновку, що поведінка потерпілого під час вчинення неповнолітніми хуліганства мала провокаційний характер у 27 % випадків, у 15 % – була нейтральною, у 42 % – сприяючою, у 16 % – протидіючою.

З огляду на зазначені дані і визначено віктимогенні групи:

- особи, поведінка яких мала провокаційний характер;
- особи, поведінка яких була нейтральною;
- особи, поведінка яких була сприяючою;
- особи, поведінка яких була протидіючою.

Стосовно випадків, коли поведінка особи була нейтральною, слід зазначити, що вони стосуються ситуацій, коли хулігани проявляють свою зухвалість і вчинюють суспільно небезпечні діяння з приводу звичайних перехожих.

Так, приблизно о 15 годині 30 хвилин 30.05.2014 гр. Ю. разом із гр. Д. та гр. Е. (особа, яка не досягла віку кримінальної відповідальності), перебуваючи біля школи № 34 м. Києва, побачили раніше не знайомого потерпілого гр. І. та з хуліганських спонукань, діючи в групі, з мотивів явної неповаги до суспільства, проявляючи особливу зухвалість, безпричинно, стали наносити гр. І. удари руками та ногами в різні частини тіла, та в цей час гр. І., вирвавшись від останніх, почав втікати в двори будинків по вул. Світлицького в м. Києві, після чого хулігани, продовжуючи свої хуліганські дії, наздогнали потерпілого та продовжили наносити удари кулаками, ногами по голові, обличчю та в різні частини тіла останнього, від чого гр. І. отримав тілесні ушкодження [284].

Стосовно віктимогенної групи, коли поведінка особи була сприяючою, слід зазначити, що в даному випадку потерпілий може й не усвідомлювати,

що окремі його характеристики викликають у неповнолітнього хулігана обурення, яке призведе до вчинення суспільно небезпечних дій.

Так, близько 21.00 год. 12 липня 2015 року 4 неповнолітніх громадянина перебували на вулиці Калинова в с. Ганнівка Новоархангельського району Кіровоградської області, де розпивали спиртні напої. Закінчивши розпиття спиртних напоїв, вони відправилися в центр села до будинку культури. В подальшому приблизно о 01.00 год. 13.07.2015 року, прибувши до приміщення гуртожитку ТОВ АФ «Авангард ЛТД», хулігани, почали голосно виражатися відносно працівників господарства, що відпочивали в гуртожитку, ненормативною лексикою, демонструючи явну неповагу до встановлених у суспільстві правил поведінки, порушуючи громадський порядок і нормальні умови відпочинку людей у нічний час, пошкодили паркан Ганнівської загальноосвітньої школи I-II ступенів Новоархангельського району Кіровоградської області та почали стукати у вхідні двері, після чого вибили їх та потрапили всередину. Жителі гуртожитку, у свою чергу, від протиправних дій прокинулися та з метою уникнення подальших хуліганських дій сховалися на горищі будівлі гуртожитку [277].

Стосовно віктимогенної групи, коли поведінка особи мала провокаційний характер, слід зазначити, що потерпілий розуміє в більшості випадків, що його дії викличуть певну реакцію з боку опонента, але наслідків, які можуть настати, в більшості випадків потерпілий не розуміє.

Так, близько 22 год. 24 серпня 2014 року біля входу в будинок культури в м. Волочиськ Хмельницької області в ході конфлікту, який виник між гр. Д. та гр. Ж. на ґрунті раптово виниклих неприязних відносин, перший, діючи умисно, використовуючи малозначний привід, з хуліганських спонукань, в присутності інших неповнолітніх осіб, принижуючи при цьому гідність потерпілого, ногою наніс один удар в обличчя останнього, заподіявши потерпілому легкі тілесні ушкодження [282].

Стосовно віктимогенної групи, коли поведінка особи була

протидіючою, слід наголосити на тому, що в більшості випадків потерпілими стають особи, які здійснюють певні громадські або правоохоронні обов'язки. З огляду на це вони також складають частину віктимогенної групи.

Так, 11 березня 2013 року близько 16 години 10 хв. неповнолітні обвинувачені гр. Б. та гр. Ф., перебуваючи кожен у стані алкогольного сп'яніння, за попередньою змовою між собою, на спортивному майданчику ДНЗ «Кодимське професійно-технічне аграрне училище», розташованому в м. Кодима Одеської області, тобто з хуліганських мотивів, вчинили сварку з неповнолітніми студентами цього ж навчального закладу, в ході якої протягом 20-30 хв. ображали їх та висловлювались на її адресу нецензурними словами, демонструючи своє зверхнє зневажливе ставлення до них. Крім цього, в ході сварки гр. Б. та гр. Ф. з хуліганських мотивів почали штовхати неповнолітніх потерпілих та наносити їм удари по обличчю і тулубу, незважаючи на прохання потерпілих припинити свої протиправні дії. Внаслідок побиття одному потерпілому нанесено легкі тілесні ушкодження, а іншому – тілесні ушкодження у вигляді крововиливу чола, які не потягнули короткострокового розладу його здоров'я [280].

Результати вивчення кримінальних проваджень за фактами вчинення хуліганства [Додаток А] свідчать, що у 10 % випадків злочинці були у сімейних чи подружніх стосунках із потерпілими, у 17 % – були знайомими. У цих випадках іншими мотивами, крім хуліганського, були ревності, неприязні відносини з батьками.

Встановлено, що морально-психологічні ознаки потерпілих (29 %) характеризувалися схильністю до вживання алкоголю, 1 % – вживав наркотичні засоби, 1 % – мав різні психічні відхилення [Додаток А].

На основі аналізу матеріалів кримінальних проваджень [Додаток А] ми дійшли висновку, що найвищий рівень віктимності у досліджуваній категорії проваджень мають чоловіки (76 % серед усіх випадків вчинення хуліганства).

Під час дослідження [Додаток А] встановлено інші соціально-демографічні якості потерпілих від групового хуліганства: 71 % потерпілих

неодружені, 29 % – перебували у шлюбі; 49 % – на момент вчинення хуліганства працювали, 37 % – навчалися, 14 % – не працювали і не навчалися.

Щодо вікового критерію, то особи віком до 16 років становлять 23 % від загальної кількості потерпілих, від 16 до 25 років – 49 %, від 25 до 35 років – 11 %, 35-45 років – 9 %, від 45 років і старші – 8 %. Тобто найбільш віктимогенна група – це особи у віці від 16 до 25 років [Додаток А].

Підсумовуючи, зазначимо, що особа потерпілого є важливим елементом криміналістичної характеристики хуліганства, вчиненого неповнолітніми. Його дослідження дозволяє виділити певні віктимогенні групи та визначити можливі особливості спілкування з ними під час проведення СРД, НСРД та інших дій.

Висновки до розділу 1

Підсумовуючи даний розділ, можемо дійти таких висновків.

На підставі аналізу різних наукових поглядів й підходів вчених розглянуто наукові основи створення та побудови криміналістичної характеристики, а також у розрізі конкретного кримінального правопорушення окреслено її структуру.

Базисом для формування криміналістичної характеристики хуліганства, вчиненого неповнолітніми, стали праці провідних вчених-криміналістів, завдяки яким визначено її сутність в системі методики розслідування злочинів. З'ясовано, що це складова внутрішньовидової методики.

Виокремлено елементи структури криміналістичної характеристики хуліганства, вчиненого неповнолітніми. Усі складові цієї категорії відзначаються незмінною пошуковою лінією, завдяки чому слідчий має можливість планувати розслідування, висувати версії, більш ефективно проводити СРД, НСРД, інші процесуальні дії та заходи для забезпечення

кримінального провадження.

Акцентовано, сутність обстановки можливо розкрити лише на встановлення характеристик її складових, серед яких основними є час, місце та умови учинення. Аналіз матеріалів кримінальних проваджень дозволив дійти висновку, що здебільшого неповнолітні вчиняють хуліганство у таких місцях: 1) місця відпочинку – 43 %; 2) розважальні заклади – 21 %; 3) спортивні комплекси – 18 %. Запропоновано класифікацію цих місць.

Визначено, що найбільша кількість хуліганських дій за критерієм часу доби вчинюється ввечері (з 18 до 24 години) (43 %); 7 % – вночі (з 24 до 6 години); 17 % – вранці (з 6 до 12 години); 33 % – вдень (з 12 до 18 години). Залежно від дня тижня з'ясовано, що неповнолітні вчиняють хуліганські дії переважно у суботу та неділю (63 %).

Щодо пори року як критерію дослідження, то зазначається, що хуліганство вчинюється неповнолітніми без якоїсь характерної зміни. Зокрема, навесні вчиняються 21 % кримінальних правопорушень, влітку – 27 % випадків, восени – 28 %; взимку – 24 %.

Наголошено на умовах, що характеризують вчинення неповнолітніми хуліганських дій: 1) вживання алкогольних напоїв та наркотичних засобів; 2) пропагування у ЗМІ чи мережі Інтернет насилля й жорстокості; 3) діяльність великої кількості неформальних формувань, до яких відносяться неповнолітні (емо, скінхеди, фанатські рухи).

Узагальнення матеріалів кримінальних проваджень доводить, що неповнолітні досить рідко здійснюють заходи підготовки (17 %) та приховування (42 %) хуліганських дій. Все це свідчить про наявність неповноструктурного способу вчинення хуліганства. Визначено основні способи учинення злочину.

Встановлено, що неповнолітні застосовували такі заходи щодо підготовки до злочину: 1) планування злочину – 10 %; б) пошук об'єкта посягання – 9 %; в) добір співучасників злочину – 7 %; г) розподіл ролей між співучасниками – 1 %. З'ясовано, що ці заходи поєднувалися під час

підготовки до хуліганських дій.

Наголошено на способах приховування хуліганства, зокрема: 1) знищення слідів злочину – 19 %; 2) давання неправдивих свідчень у разі викриття, у тому числі висунення алібі – 26 %; 3) відмова від давання показань – 11 %.

Аналіз матеріалів кримінальних справ і проваджень надав змогу дійти висновку, що найчастіше працівники поліції виявляли такі сліди: 1) сліди знарядь злочину – 31 %; 2) сліди крові – 19 %; 3) тілесні ушкодження – 38 %; 4) сліди хулігана (відбитки пальців рук, ніг) – 23 %.

Результати вивчення архівних справ свідчать, що злочини вказаного різновиду переважно вчиняються чоловіками – 98 %. Здебільшого злочинці під час учинення хуліганських дій перебували у стані сп'яніння – 79 %. Аналіз матеріалів кримінальних проваджень досліджуваної категорії свідчить про те, що на обліку у наркологічному диспансері перебував 1 % правопорушників; психоневрологічному – 1 %. Неповнолітні хулігани раніше засудженими були лише в 1 % випадках.

Результати вивчення кримінальних проваджень за фактами вчинення хуліганства свідчать, що у 10 % випадків злочинці були у сімейних чи подружніх стосунках із потерпілими, у 17 % – були знайомими. У цих випадках іншими мотивами, крім хуліганського, були ревності, неприязні відносини з батьками.

Встановлено, що морально-психологічні ознаки потерпілих характеризувалися схильністю до вживання алкоголю (29 %), 1 % – вживав наркотичні засоби, 1 % – мав різні психічні відхилення.

Аналіз матеріалів кримінальних проваджень дозволив дійти висновку, що поведінка потерпілого під час вчинення неповнолітніми хуліганства мала провокаційний характер у 27 % випадків, у 15 % – була нейтральною, у 42 % – сприяючою, у 16 % – протидіючою.

На основі аналізу матеріалів кримінальних проваджень дисертант дійшов висновку, що найвищий рівень віктимності у досліджуваній категорії проваджень мають чоловіки (76 % серед усіх випадків вчинення хуліганства).

Під час дослідження встановлено інші соціально-демографічні якості потерпілих від групового хуліганства: 71 % потерпілих неодружені, 29 % – перебували у шлюбі; 49 % – на момент вчинення хуліганства працювали, 37 % – навчалися, 14 % – не працювали і не навчалися.

Щодо вікового критерію, то особи віком до 16 років становлять 23 % від загальної кількості потерпілих, від 16 до 25 років – 49 %, від 25 до 35 років – 11 %, 35-45 років – 9 %, від 45 років і старші – 8 %. Тобто найбільш віктимогенна група – це особи у віці від 16 до 25 років.

РОЗДІЛ 2

ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ РОЗСЛІДУВАННЯ ХУЛІГАНСТВА, ВЧИНЕНОГО НЕПОВНОЛІТНІМИ

2.1. Планування досудового розслідування та обставини, що підлягають встановленню при розслідуванні хуліганства, вчиненого неповнолітніми

Розслідування будь-якого кримінального правопорушення вимагає від працівників правоохоронних органів чіткої та злагодженої діяльності, починаючи з моменту виявлення безпосередніх обставин суспільно небезпечного діяння. Зазначений аспект повинен забезпечуватись детальним плануванням розслідування. Кримінальні провадження за фактами вчинення неповнолітніми хуліганства також вимагають цього. Тому нами буде визначено характерні підстави для початку досудового розслідування та сформульовано слідчі версії.

Ми підтримуємо позицію авторів, які під плануванням розуміють розумовий процес, що полягає у визначенні задач слідчого, найбільш ефективних способів та засобів їх вирішення в оптимальні строки [175, с. 87]. Загалом, кримінальне процесуальне доказування у кримінальному провадженні здійснюється за допомогою пізнання. За своєю гносеологічною суттю кримінальне процесуальне доказування являє собою різновид людського пізнання дійсності. Воно не є науковим у тому розумінні, що не ставить собі за мету пізнання закономірностей розвитку природи й суспільства, але у плані встановлення окремих фактів, явищ дійсності воно має багато спільного з науковим пізнанням. У кримінальному процесуальному доказуванні як пізнавальній діяльності застосовуються (звичайно, з урахуванням його специфіки) всі закони і категорії діалектичної і формальної логіки. Ця специфіка зумовлена передусім об'єктом, завданням і засобами пізнання, колом його суб'єктів, процесуальними строками і

процесуальною формою [202, с. 115-116].

Відповідно до положень ст. 214 КПК України слідчий, прокурор невідкладно, але не пізніше 24 годин після подання заяви, повідомлення про вчинене кримінальне правопорушення або після самостійного виявлення ним з будь-якого джерела обставин, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення, зобов'язаний внести відповідні відомості до ЄРДР та розпочати розслідування [160]. Тобто з цього моменту й починається процес доказування.

Вже у п. 1.2 Інструкції про порядок ведення єдиного обліку в органах і підрозділах внутрішніх справ України заяв і повідомлень про вчинені кримінальні правопорушення та інші події та положень про комісії визначено, що «джерелом інформації про вчинення кримінальних правопорушень та інших подій, що надходить до органу внутрішніх справ, уповноваженого розпочати досудове розслідування, є: повідомлення будь-яких осіб та самостійно виявлені слідчих або іншою службовою особою органів внутрішніх справ з будь-якого джерела обставини кримінальних правопорушень; повідомлення будь-яких осіб, які затримали підозрювану особу на місці вчинення правопорушення» [234].

На основі вивчення кримінальних проваджень зазначеної категорії встановлено, що початкові відомості, які є підставою для внесення відомостей в ЄРДР за фактом учинення хуліганства, вчиненого неповнолітніми, надходили до відділів поліції з таких джерел:

- а) заяви, листи і повідомлення, що надійшли від громадян (66 %);
- б) повідомлення працівників установ й організацій (28 %);
- в) матеріали слідства, виділені з інших кримінальних проваджень (5 %);
- г) матеріали, отримані під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій та розшукових заходів (1 %).

Початковий етап розслідування Л.Я. Драпкін визначав таким чином: він характеризується невизначеністю, пов'язаною з браком інформації та її неповнотою, тому домінуючим напрямом діяльності слідчого на цьому етапі

є виявлення необхідної доказової і тактичної інформації та її носіїв (джерел). Це завдання вирішується з урахуванням слідчої ситуації, що складається, шляхом проведення комплексу слідчих, інших процесуальних і організаційних дій. Найчастіше підставою для провадження слідчих дій є криміналістична версія. Основним завданням початкового етапу, як правило, є встановлення особи, причетної до вчинення злочину. Тому збирання інформації про неї розпочинається з ретроспективного вивчення слідів, залишених на місці злочину, у пам'яті очевидців тощо. Отримана інформація використовується для висунення версій про суб'єкта злочину, визначення напряму його пошуку [76].

А вже О.В. Узунова та К.В. Калюга стосовно нього зазначили таке: як правило, початковий етап характеризується невизначеністю, пов'язаною з браком інформації та її неповнотою, тому домінуючим напрямом діяльності слідчого на цьому етапі є «виявлення необхідної доказової і тактичної інформації та її носіїв (джерел). Це завдання вирішується з урахуванням слідчої ситуації, що складається, шляхом проведення комплексу слідчих, інших процесуальних і організаційних дій. Найчастіше підставою для провадження слідчих дій є криміналістична версія. Основним завданням початкового етапу, як правило, є встановлення особи, причетної до вчинення злочину. Тому збирання інформації про неї розпочинається з ретроспективного вивчення слідів, залишених на місці злочину, у пам'яті очевидців тощо. Отримана інформація використовується для висунення версій про суб'єкта злочину, визначення напряму його пошуку [302].

Доречною в цьому контексті є позиція Р.С. Белкіна, який розглядав планування через сукупність таких елементів:

- аналіз вихідної інформації;
- висунення версій та визначення завдань розслідування;
- визначення шляхів та способів виконання поставлених завдань;
- складання письмового плану та іншої документації з планування розслідування; контроль виконання та корегування плану розслідування [28].

Зі свого боку, В.Д. Берназ серед структурних елементів доказування обставин вчинення злочину визначає такі:

- аналіз первинної інформації;
- внесення даних до ЄРДР;
- висунення версій та визначення напрямків розслідування і відповідних комплексів процесуальних дій;
- виявлення, фіксація, збирання, вилучення, перевірка, оцінка та закріплення фактичних даних та формулювання висновку про обставини, що мають значення для кримінального провадження [34, с. 178].

Як бачимо, обидва науковці визначають складовою планування побудову версій. Стосовно цього елементу криміналістичного забезпечення розслідування хуліганства, вчиненого неповнолітніми, ми підтримуємо позицію М.М. Єфімова, який серед загальних версій при розслідуванні хуліганства визначив такі: мало місце вчинення кримінально караного хуліганства; у даному випадку було вчинено дрібне хуліганство; вчинено не хуліганство, а інший злочин. Поряд із загальними версіями ним було визначено і конкретні версії відповідно до окремих елементів та ознак складу злочину, передбаченого ст. 296 КК України, зокрема:

- про особу хулігана і можливі місця його перебування;
- про співучасників, очевидців та ще не встановлених потерпілих від вчиненого хуліганства і можливі місця їх перебування;
- про місцезнаходження знарядь вчинення хуліганства;
- про причетність осіб, які вчинили хуліганські дії, до інших нерозкритих злочинів;
- про мотиви, мету та умисел хуліганства;
- про осіб, що наставляють неповнолітніх на шлях антисуспільної поведінки [86, с. 19].

Інші науковці виділяють такі типові слідчі версії:

- подія, що сталася, є хуліганством;
- мало місце не хуліганство, а дрібне хуліганство;

- було вчинено інший злочин (погроза вбивством, нанесення тілесних ушкоджень тощо);
- злочин учинено однією особою (чи групою осіб);
- злочин учинено особою, раніше судимою за вчинення хуліганства;
- злочин учинено особою з психічними розладами;
- злочин учинено особою, яка проживає неподалік від місця, де його було виявлено;
- злочин учинено особами, які постійно збираються в цьому місці [154, с. 384].

При побудові та перевірці версій важливого значення набуває взаємодія різних підрозділів поліції. Тому для розслідування хуліганства, вчиненого неповнолітніми, потрібним є залучення значного числа працівників правоохоронних органів. Це необхідно, на чому наголошує М.І. Авдєєв, для відпрацювання житлового сектора, на території якого було скоєно вбивство, з метою виявлення зброї та потенційних речових доказів, свідків, встановлення виконавців і співучасників, а так само використовуваного автотранспорту [1, с. 40].

Тобто вчинення будь-якого кримінального правопорушення вимагає від працівників правоохоронних органів ретельного планування розслідування. В той же час зазначений аспект повинен забезпечуватись чітким визначенням обставин, що підлягають доказуванню. Адже кожний злочин, як зазначають вчені-криміналісти, є індивідуальним за мотивами та цілями, обставинами та умовами його вчинення, особливостями особистостей його учасників, їх поведінкою тощо [15, с. 5]. У цьому розрізі необхідно встановити, що ми можемо визначити як предмет доказування.

Так, М.М. Михеєнко розглядає під предметом кримінального процесуального доказування таку сукупність передбачених кримінальним процесуальним законом обставин, встановлення яких необхідне для вирішення заяв і повідомлень про кримінальні правопорушення, кримінального провадження у цілому, а також прийняття процесуальних

профілактичних заходів [200, с. 99]. А вже С.М. Стахівський наголошує, що метою кримінально-процесуального доказування є встановлення об'єктивної істини, а її досягнення можливе лише тоді, коли під час провадження у кримінальній справі з достатньою повнотою і достовірністю будуть встановлені усі факти і обставини, які мають значення для правильного вирішення цієї справи. Сукупність таких фактів і обставин утворюють предмет доказування у кримінальній справі [286, с. 18].

Доказування, як зазначає В.Т. Нор, – це діяльність органів розслідування, прокурора і суду, а також інших учасників процесу, яка здійснюється у встановлених законом процесуальних формах і спрямована на збирання, закріплення, перевірку й оцінку фактичних даних (доказів), необхідних для встановлення істини у кримінальній справі [211, с. 75].

Стосовно обставин, які підлягають доказуванню, зазначимо, що їх обсяг у процесі розслідування Є.І. Макаренко пропонує визначати таким чином:

- предмет доказування (обставини, що підлягають встановленню);
- межі доказування у кримінальній справі, визначені в законі;
- ознаки злочину, що розглядається, які мають місце в диспозиціях відповідних статей Кримінального кодексу;
- обставини, що визначаються своєрідністю кожного окремо взятого злочину [191, с. 76].

Законодавець при визначенні обставин, що входять в предмет доказування в ст. 91 КПК України, сформулював такі положення:

- 1) подія кримінального правопорушення (час, місце, спосіб та інші обставини вчинення кримінального правопорушення);
- 2) винуватість обвинуваченого у вчиненні кримінального правопорушення, форма вини, мотив і мета вчинення кримінального правопорушення;
- 3) вид і розмір шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, а також розмір процесуальних витрат;

4) обставини, що впливають на ступінь тяжкості вчиненого кримінального правопорушення, характеризують особу обвинуваченого, обтяжують чи пом'якшують покарання, які виключають кримінальну відповідальність або є підставою закриття кримінального провадження;

5) обставини, що є підставою для звільнення від кримінальної відповідальності або покарання;

б) обставини, які підтверджують, що гроші, цінності та інше майно, які підлягають спеціальній конфіскації, одержані внаслідок вчинення кримінального правопорушення та/або є доходами від такого майна, або призначалися (використовувалися) для схилення особи до вчинення кримінального правопорушення, фінансування та/або матеріального забезпечення кримінального правопорушення чи винагороди за його вчинення, або є предметом кримінального правопорушення, у тому числі пов'язаного з їх незаконним обігом, або підшукані, виготовлені, пристосовані або використані як засоби чи знаряддя вчинення кримінального правопорушення;

7) обставини, що є підставою для застосування до юридичних осіб заходів кримінально-правового характеру [160].

Стосовно розгляду зазначеної статті доречною є думка Д.Б. Сергєєвої, яка визначає суттєвим недоліком нового КПК України закріплення у ч. 2 ст. 91 структури процесу доказування у вигляді традиційних збирання, перевірки та оцінки доказів з метою встановлення обставин, що мають значення для кримінального провадження, адже схема доказування, яка складається лише з одних традиційних компонентів, не має універсального характеру, оскільки за її допомогою добре ілюструється рух окремо взятого доказу, але при цьому не беруться до уваги суб'єкти доказування. Крім того, вчена наголошує, що, розглядаючи як перший елемент збирання доказів, законодавець допускає гносеологічну і правову помилку: нібито до початку кримінально-процесуальної діяльності, до того як уповноважена особа здійснить відповідне дослідження виявлених на місці події слідів злочину,

вони вже апріорі є доказами. Якщо слідувати такою логікою, то в ході доказування збираються, надаються чи подаються докази, які існують об'єктивно в готовому вигляді ще до того, як вони у встановленій процесуальній формі будуть отримані й визнані такими суб'єктом доказування [258, с. 299].

Стосовно зазначених положень Н.П. Кузнецов вказує, що це система обставин, встановлення яких необхідно для правильного вирішення кримінального провадження і виконання завдань кримінального судочинства, і які у зв'язку з цим підлягають встановленню за допомогою доказів. Доказуванню, на його думку, повинні підлягати тільки ті факти та обставини, що мають дійсно істотне значення для правильного вирішення кримінального провадження. Іншими словами, сукупність фактів і обставин, що складають предмет доказування, являє собою ту частину об'єктивної дійсності, яка пізнається в ході досудового розслідування та судового розгляду з метою встановлення істини [161, с. 28, 50].

Як зазначає В.В. Тіщенко, обставини, які підлягають встановленню, на відміну від криміналістичної характеристики злочинів, інтегрують у собі властивості правової сутності злочину. Це дає змогу виділити з усіх подій і діянь ті, які наділені ознаками кримінально-правового, юридично значущого характеру (суспільна небезпека, протиправність, винність) і дати їм правильну кримінально-правову оцінку [296, с. 142].

З приводу визначення сутності предмета доказування П.А. Лупинська доречно наголошувала, що ним є юридично значимі фактичні обставини, передбачені в кримінальному та кримінальному процесуальному законі, й підлягають встановленню за допомогою доказів з метою прийняття рішення у справі в цілому або з окремих правових питань [301, с. 294]. У свою чергу, А.П. Рижаків під досліджуваною науковою категорією вбачає загальний перелік обставин, що підлягають обов'язковому встановленню в кожній кримінальній справі, яка надсилається до суду. Він зауважує, що в ході розслідування можуть бути встановлені й інші обставини, але це не є

обов'язковим для органів розслідування [242, с. 21].

З огляду на означене ми підтримуємо позицію вчених, які предмет доказування формулюють як фактичну основу для правильної кримінально-правової кваліфікації вчиненого особою (особами) суспільно-небезпечного діяння, цілеспрямоване здійснення сторонами процесуальних повноважень у кримінально-процесуальному провадженні у конкретній справі, індивідуалізацію кримінального покарання винних осіб та відшкодування завданої шкоди [208, с. 238].

З приводу співвідношення предмета доказування і меж доказування доречною є позиція науковців, які його характеризують у вигляді системи координат, на одній вісі якої знаходиться предмет доказування, а на іншій – межі доказування. Чим далі просуватися по вісі меж доказування, тим більш глибоко і детально будуть встановлюватися елементи предмета доказування, тим більше доказів буде зібрано під час досудового розслідування, тим більшою буде їх значущість [115, с. 262].

Щодо предмета доказування при розслідуванні хуліганства М.С. Бушкевич вказує, що він становить систему взаємопов'язаних елементів, і виключення будь-якого з них робить проблематичним вирішення завдання кримінального переслідування. До принципів побудови даної системи він відніс: необхідність встановлення всіх ознак злочину, передбачених кримінальним кодексом; з'ясування та конкретизацію елементів кримінально-правової характеристики через його криміналістичну характеристику з урахуванням типових для даного злочину закономірностей і зв'язків; відповідність обставинам, передбаченим нормами кримінально-процесуального кодексу [40, с. 11-12].

Інші автори включають до його структури такі обставини:

– обставини, що підлягають доказуванню в усіх кримінальних провадженнях;

– обставини, що підлягають доказуванню з урахуванням окремих категорій кримінальних проваджень;

– інші обставини, що мають значення для правильного розгляду кримінального провадження і врегульовані законом, у тому числі проміжні обставини, а також обставини, що мають значення для оцінки доказів, та ін. [304, с. 57-60].

Як зазначав В.Д. Берназ, щоб збирати те, що потім може бути доказами, спочатку необхідно все ж виявити, розшукати, наприклад, осіб, що можуть дати показання, а тільки потім проводити з ними слідчі (розшукові) та інші дії з метою збирання фактичних даних. Тому сформульована в КПК України структура доказування не враховує таку суттєву сторону слідчої діяльності, як роботу з виявлення слідів, предметів зі слідами злочину, інформації про злочин [34, с. 175-176].

У своєму дослідженні А. Воєвода дійшов ряду доречних висновків, зокрема щодо кола обставин, які підлягають встановленню та доказуванню у кримінальному провадженні. Він наголосив, що у науковій літературі спірним є питання співвідношення криміналістичної характеристики злочинів та предмета доказування. Дехто з учених висловлює думку, що криміналістична характеристика злочинів охоплює предмет доказування. Так, він наводить позицію Р.С. Белкіна, який зазначав, що «правильно сформульована характеристика повинна органічно включати перелік обставин, які підлягають доказуванню, і тому їх не потрібно вносити в структуру окремої методики» [54].

Серед обставин, що підлягають доказуванню при розслідуванні, М.С. Строгович виокремив такі:

- подію (факт) злочину;
- відповідність його ознакам складу злочину, передбачених статтею Кримінального кодексу;
- вчинення злочину обвинуваченим;
- наявність вини;
- обставини, що пом'якшують чи обтяжують вину;
- обставини, що характеризують особу обвинуваченого [289, с. 363-

369].

Говорячи про конкретне кримінальне правопорушення – хуліганство – необхідно навести думки науковців з приводу обставин, що повинні встановлюватись під час його розслідування. Так, М.М. Єфімов серед них вирізняє такі:

- чи дійсно були вчинені хуліганські дії й у чому вони полягали;
  - час учинення хуліганських дій; місце їх учинення; обстановка, за якої відбувалися хуліганські дії;
  - ким вчинено хуліганські дії; які дані характеризують правопорушника;
  - винність обвинувачуваного у вчиненні правопорушення;
  - обставини, що впливають на ступінь і характер відповідальності обвинувачуваного;
  - конкретні наслідки діяння;
  - чи не спровокували потерпілі хуліганські дії;
  - причини й умови, що сприяли конкретному хуліганському прояву;
  - в чому конкретно було виражено винятковий цинізм чи особлива зухвалість;
  - чи не було в процесі правопорушення вчинено інші злочини;
  - обставини, що впливають на ступінь та характер відповідальності особи, яка вчинила хуліганські дії;
  - мотиви наявної поведінки особи злочинця;
  - які знаряддя використовувались для вчинення хуліганства [83, с. 92].
- Деякі автори виділяють такий перелік обставин, що їх необхідно з'ясувати при розслідуванні хуліганства:
- чи справді було вчинено хуліганські дії, в чому вони виражалися;
  - час і місце вчинення хуліганства;
  - злочин було вчинено однією особою чи групою осіб (хто є співучасником);
  - чи притягувалася раніше така особа до кримінальної (чи

адміністративної) відповідальності за вчинення хуліганства;

- які мотиви та мета злочину;
- які саме дії було вчинено конкретно обвинуваченою особою;
- чи завдано матеріальної шкоди, кому саме та її розмір;
- чи спричинено потерпілій особі тілесні ушкодження, їхня тяжкість;
- чи не спровоковано хуліганських дій самим потерпілим;
- які обставини сприяли вчиненню злочину [154, с. 385].

У свою чергу, Л.Ш. Берекашвілі, крім визначених, наводив такі обставини: якщо такі дії супроводжувались винятковим цинізмом чи особливою зухвалістю, то в чому конкретно це було виражене; чи не було в процесі правопорушення вчинено інші злочини, наприклад, чи не мав місце опір представникам влади або громадськості, які припиняли хуліганські дії; чи застосовувалася або чи була спроба застосування зброї й інших предметів, спеціально пристосованих для нанесення тілесних ушкоджень; підлягають доказуванню також обставини, що впливають на ступінь та характер відповідальності особи, що вчинила хуліганські дії. З'ясовується, чим характеризується особа винного, чи був він раніше судимий за хуліганство, чи застосовувались щодо нього протягом року заходи адміністративного впливу за вчинення дрібного хуліганства [32, с. 12].

З огляду на зазначене ми погоджуємося з твердженням, що специфіка доказових (проміжних) фактів, яка принципово відрізняє їх від обставин, що підлягають доказуванню (які входять до загального предмета доказування), полягає в тому, що вони: а) не мають і не повинні мати нормативного закріплення, оскільки: б) не є ні загальними, ні однаковими для всіх кримінальних проваджень, а є специфічними для кожного провадження щодо конкретного кримінального правопорушення [169, с. 121-122].

Недарма у предметі доказування Ф.Н. Фаткуллін виокремлює такі групи обставин: ті, що знаходяться в межах конструктивних обов'язкових ознак того чи іншого складу злочину; ті, що мають юридичне значення у справі; встановлення яких має доказове значення [304, с. 57].

Закінчуючи розгляд обставин, які виділяються при розслідуванні хуліганства загалом, доцільно, на нашу думку, навести перелік, наданий А.О. Крикуновим:

- чи дійсно були вчинені хуліганські дії й у чому вони полягали;
- час учинення хуліганських дій (день і години, їхня характеристика: вихідний або робочий день, вечірній або денний час); місце їх учинення (громадське місце – вулиця, парк, кінотеатр, квартира); обстановка, за якої відбувалися хуліганські дії, або, іншими словами, що відбувалося на місці події в момент учинення хуліганства – масове гуляння, лекція, кіносеанс; чи не були присутні там жінки і діти;
- ким учинено хуліганські дії; які дані характеризують правопорушника – вік, рід занять, освіта, судимість за хуліганство або інший злочин, осудність, характеристика за місцем проживання і роботи; чи перебував він на момент учинення хуліганських дій у стані сп'яніння;
- винність підозрюваного у вчиненні хуліганства (чи діяв він умисно, чи усвідомлював, що його дії грубо порушують громадський порядок і виражають явну неповагу до суспільства; чи бажав він учинити конкретні дії; що спонукало його до цього);
- обставини, що впливають на ступінь і характер відповідальності обвинувачуваного;
- конкретні наслідки діяння: чи є потерпілі, чи нанесено їм тілесні ушкодження; чи заподіяно матеріальний збиток, якщо так, то яка вартість знищеного або такого, що потребує ремонту, ушкодженого майна;
- причини та умови, що сприяли конкретному хуліганському прояву: через що виник злочинний намір, які обставини формування кримінальної групи, джерела придбання зброї [140, с. 13-15].

Також потрібно наголосити на специфічному суб'єкті, що вчинює хуліганські дії – неповнолітньому. Як вважає О.О. Левендаренко, зміст предмета доказування у справах такої категорії повинні складати:

- обставини, що підлягають доказуванню в усіх кримінальних

провадженнях (ст. 91 КПК України);

– обставини, що деталізуються в інших статтях кримінального процесуального закону і підлягають доказуванню в окремих категоріях кримінальних проваджень (ст. 485 КПК України);

– обставини, що мають юридично значущі якості, які безпосередньо впливають на вирішення питання про наявність необхідних передумов для кримінальної відповідальності та покарання винуватої особи (обставини, що за чинним законодавством дають підстави для звільнення особи від кримінальної відповідальності та покарання; процесуальні обставини, що виключають провадження);

– інші обставини, встановлення яких має доказове значення у справі [170, с. 66-67].

Як доречно наголошує М. Кокошко, відповідно до ч. 1 ст. 486 КПК України у разі необхідності для вирішення питання про наявність у неповнолітнього підозрюваного чи обвинуваченого психічного захворювання чи затримки психічного розвитку та його здатності повністю або частково усвідомлювати значення своїх дій і керувати ними в конкретній ситуації призначається комплексна психолого-психіатрична експертиза. Крім того, така експертиза має бути призначена для визначення психічного стану підозрюваного згідно з п. 3 ч. 2 ст. 242 КПК України, якщо відомості, що містяться у медичних документах, викликають сумнів стосовно осудності, обмеженої осудності неповнолітнього [126, с. 15].

А вже І.М. Козьяков виділяє чотири напрями вивчення особистості неповнолітнього підозрюваного (обвинуваченого): кримінально-правовий, кримінально-процесуальний, криміналістичний (головним чином тактичний) і кримінологічний [125, с. 89]. Кримінально-правове вивчення даних, що характеризують особу підозрюваного, обвинуваченого, проводиться для вирішення питання про можливість притягнення особи до кримінальної відповідальності; для правильної кваліфікації дій особи; для правильного застосування заходів кримінальної покарання [36, с. 39]. Кримінально-

процесуальний напрям вивчення особистості підлітка необхідний для здійснення обґрунтованих процесуальних дій (проведення слідчих дій, обрання заходів процесуального примусу тощо). Криміналістичний напрям вивчення даних, що характеризують особистість підлітка, організується з метою правильного висунення слідчих версій, встановлення всіх епізодів у кримінальній справі і всіх співучасників обвинуваченого, а також для обґрунтованого вибору тактичних прийомів при провадженні окремих слідчих дій. Таке вивчення особистості підозрюваного, обвинуваченого неповнолітнього спрямоване на встановлення характерних властивостей, особливостей конкретного злочинця; його криміногенних інтересів і мотивації, які породили відповідну злочинну поведінку. Це важливо для створення якнайкращих основ і методик індивідуальної профілактики [36, с. 40].

Як наголошує О.Ф. Вакуленко, відповідно до положень ст. 485 КПК України під час досудового розслідування та судового розгляду кримінальних правопорушень, вчинених неповнолітніми, крім обставин, передбачених ст. 91 КПК України, також з'ясовуються:

1) повні і всебічні відомості про особу неповнолітнього: його вік (число, місяць, рік народження), стан здоров'я та рівень розвитку, інші соціально-психологічні риси особи, які необхідно враховувати при індивідуалізації відповідальності чи обранні заходу виховного характеру. За наявності даних про розумову відсталість неповнолітнього, не пов'язану з психічною хворобою, повинно бути також з'ясовано, чи міг він повністю усвідомлювати значення своїх дій і в якій мірі міг керувати ними;

2) ставлення неповнолітнього до вчиненого ним діяння;

3) умови життя та виховання неповнолітнього;

4) наявність дорослих підбурювачів та інших співучасників кримінального правопорушення [41, с. 79-80].

У свою чергу, А.О. Крикунов наголошує, що у випадках вчинення хуліганства неповнолітнім необхідно з'ясувати:

- його найближче оточення;
- обстановку в сім'ї й у колективі, де він навчається або працює;
- які обставини вплинули на його негативне виховання;
- чи немає в нього ознак розумової відсталості; чи міг він цілком усвідомити значення своїх дій і керувати ними. Якщо хуліганство вчинене групою осіб, то встановлюються ступінь її організованості, наявність лідера, роль кожного з учасників, стосунки між ними; з'ясовується, які підготовчі дії були розпочаті учасниками злочину [140, с. 14].

З огляду на зазначені позиції вчених, а також проведений докладний аналіз судово-слідчої практики нами було вирішено серед обставин, що підлягають встановленню при розслідуванні хуліганства, вчиненого неповнолітніми, такі:

- неповнолітній насправді вчинив хуліганські дії чи, можливо, має місце інший склад кримінально караного діяння;
- які дії неповнолітнього несли хуліганський характер;
- які знаряддя та засоби він застосовував для вчинення хуліганства;
- безпосереднє місце та час їх учинення;
- умови, які характеризують момент вчинення хуліганських дій;
- характеристика неповнолітнього, який вчинив хуліганські дії;
- обставини, що визначають особливості вини неповнолітнього у вчиненому діянні;
- дії потерпілого в розрізі взаємин з неповнолітнім: провокував хуліганські дії, здійснював правозахисні дії, опинився випадково на місці події;
- реальні результати хуліганських дій;
- причини й умови, які підштовхнули неповнолітнього на вчинення правопорушення;
- мотиви хуліганської поведінки неповнолітнього;
- наявність інших суспільно небезпечних діянь, вчинених неповнолітнім під час хуліганських дій.

Констатуючи розглянуте, зазначимо, що чітка та злагоджена діяльність працівників поліції, починаючи з моменту виявлення безпосередніх обставин суспільно небезпечного діяння, має забезпечуватись детальним плануванням розслідування. Кримінальні провадження за фактами вчинення неповнолітніми хуліганства також вимагають цього проведення докладного аналізу первинної інформації, швидкого внесення відомостей до ЄРДР, побудову відповідних слідчих версій та визначення напрямків розслідування і відповідних комплексів процесуальних дій. Також обов'язково необхідно визначити перелік обставин, які підлягають встановленню.

2.2. Типові слідчі ситуації та відповідні їм комплекси слідчих (розшукових) дій

Розслідування хуліганства, вчиненого неповнолітніми, характеризується великою інтенсивністю роботи з різними категоріями осіб. Адже спілкування слідчого, крім звичайного переліку осіб, навантажується і рядом додаткових моментів. В той же час ефективність спілкування буде залежати від того, наскільки правильно сплановано роботу працівників поліції. Як було зазначено у попередньому підрозділі, даний аспект складається з переліку взаємопов'язаних компонентів. Одним з найбільш важливих серед них є слідча ситуація.

Вона має важливе значення для розслідування будь-якого злочину. Як доречно наголошує Є.С. Хижняк, слідча ситуація, як і криміналістична характеристика, є одним з найважливіших інструментів у руках слідчого, що дає змогу максимально підвищити ефективність діяльності з розслідування кримінальних правопорушень, а володіння типовими слідчими ситуаціями дає змогу слідчому визначити коло пріоритетних завдань, уникнути непотрібної витрати сил і часу [309, с. 198].

Зазначена наукова категорія в криміналістиці розглядається протягом не одного десятиріччя. Але й досі відсутня одна точка зору з приводу того, що входить в зміст цього поняття, які типові ситуації можуть існувати тощо. З цього приводу В.В. Лисенко зазначає, що дослідження слідчих ситуацій сприяє конкретизації методик розслідування, підвищенню їх ролі та наближенню теоретичних досліджень до вимог практичної діяльності [190, с. 76-77].

О.С. Саїнчин зазначає, що розслідування окремих видів кримінальних правопорушень у криміналістиці можна поділити на три етапи: початковий, наступний та завершальний. Початковий етап розслідування починається з моменту знаходження ознак вчинення злочину. З моменту встановлення особи, підозрюваної у вчиненні злочинів, і визначення ступеня її вини вирішується питання про повідомлення про підозру [246].

У свою чергу, Є.Г. Коваленко наголошує, що безпосередніми завданнями стадії початкового етапу розслідування є швидке встановлення наявності або відсутності достатніх даних, що вказують на ознаки злочину, а також обставин, що виключають кримінальне провадження, у зв'язку з чим вся робота на цій стадії спрямовується на збирання фактичних даних, які у подальшому має бути визнано достатніми для прийняття рішення у справі [123, с. 225].

З огляду на зазначене доречно навести визначення даної наукової категорії. Так, В.Г. Колмацький зазначає, що слідча ситуація – це сукупність умов, в яких здійснюється розслідування та визначається його стан на даний момент. Вона є тактичним засобом організації роботи слідчого під час розслідування злочину та акцентує на дослідженні питання аналізу (вивчення змісту обумовлюючих її чинників з метою прийняття тактичного рішення та вибору варіанта методики розслідування, що забезпечує швидке і повне розслідування злочину) та оцінки слідчої ситуації [144, с. 337-346].

У свою чергу, С.С. Чернявський у типовій слідчій ситуації визнає інформаційну модель з найбільш значущими властивостями та ознаками

процесу розслідування в кримінальних провадженнях щодо злочинів певної категорії [319, с. 405]. Зі свого боку, А.М. Васильєв визначає її як «...вихідні дані, які є в наявності на початковому етапі розслідування, тобто в той період коли ще не відомо, який саме злочин вчинено, а діяти необхідно оперативно, «за гарячим слідом» [45, с. 33].

Досить доречно визначила періоди виникнення слідчих ситуацій Т.С. Волчецька:

1-й етап – безкримінальний період – це соціальні ситуації, і як юридично значущі виділяються ті з них, що зачіпають суспільні блага і цінності, охоронювані законом. Вони врегульовані за допомогою правових засобів – норм права, правовідносин, актів застосування права. При появі криміногенних факторів соціальна ситуація може трансформуватися в криміногенну, яка доволі часто передуює вчиненню злочину, реально містить у собі умови й обставини, сприятливі для реалізації злочинних задумів;

2-й етап – кримінальний період. Для виникнення кримінальних ситуацій необхідно, щоб в попередній ситуації певний суб'єкт почав реалізовувати злочинні дії, переслідуючи злочинну мету і маючи асоціальну установку. Дії такого суб'єкта відкривають серію кримінальних ситуацій, що являють собою систему із поєднання передкримінальних, власне кримінальних та посткримінальних ситуацій;

3-й етап – криміналістичний (етап пошуково-пізнавальної діяльності). У випадку виявлення ознак злочину компетентними органами виникає ланцюг ситуацій криміналістичної сфери. В числі криміналістичних ситуацій вчена виділяє дослідчу, слідчу, оперативно-розшукову, експертну та судову ситуації;

4-й етап – наукового криміналістичного дослідження (етап створення окремих методик і рекомендацій з розслідування злочинів) [58, с. 44-45].

Як зазначає Р.Л. Степанюк, типова слідча ситуація може бути визначена як сформульована на підставі аналізу практики розслідування певної категорії злочинів абстрагована штучна модель, яка відображає стан

наявної у слідчого інформації про обставини злочину й обставини, що склалися на відповідному етапі розслідування [287, с. 111].

Дещо в іншому розрізі С.В. Веліканов зазначає, що слідча ситуація – це сукупність сформованих на певному етапі умов – положення, стану й обстановки – розслідування, що сприймаються, оцінюються і використовуються слідчим для вирішення тактичних задач і досягнення загальних (стратегічних) цілей розслідування [46, с. 7].

У свою чергу, В.П. Бахін визначає її як об'єктивну реальність, фактичну обстановку та результат її пізнання, а дані про неї – відображення цієї обстановки, які використовуються для її розуміння та впливають на неї з метою розкриття злочину [145, с. 452]. Як сукупність умов, що об'єктивно складаються у процесі розслідування злочинів, утворюють своєрідну обстановку на його певний момент, яка ставить перед слідчим проблему вибору відповідного напрямку подальших дій і прийняття тактичних рішень, сформулювали зазначену наукову категорію В.К. Лисиченко та О.В. Батюк [173, с. 5]. Як бачимо, у наведених визначеннях важливу роль відіграє визначення відповідних обставин для з'ясування подальших СРД, НСРД, а також інших процесуальних дій.

Також Т.В. Авер'янова та Р.С. Белкін зазначають, що на даному етапі слідчий повинен діяти швидко, встигнути виявити і зібрати максимальну кількість доказів, які в іншому випадку можуть зникнути або бути знищеними, спрямувати зусилля на розслідування злочинів «за гарячими слідами», встановлення і затримання винних, забезпечити можливість відшкодування збитків, заподіяних злочином [142, с. 689].

Такі основні положення типової слідчої ситуації, що необхідно враховувати під час її практичного застосування для висунення версій й орієнтування в обстановці розслідування, виокремлює В.К. Гавло:

– типова слідча ситуація – це наукове поняття стосовно прояву загальних меж ходу і стану розслідування до визначеного його моменту;

– вона є найбільш вірогідною, зразковою для заданих умов

обстановкою розслідування;

– в основі типової слідчої ситуації лежать інформаційні дані, зорієнтовані на загальні межі криміналістичної характеристики окремих видів (груп) злочинів й умови їх розслідування;

– типова ситуація має «свій» закономірний набір ознак (про хід і стан розслідування), система яких індивідуалізує її, робить стійкою, фіксованою на даний момент розслідування, що дозволяє групувати ситуації за різними раніше названими положеннями [59, с. 243-244].

Ми підтримуємо позицію вчених, які визначають слідчу ситуацію розслідування як уявну динамічну модель, що відображає інформаційно-логічний, тактико-психологічний, тактико-керівний та організаційний стани, що склались у кримінальній справі, та характеризує сприятливий (чи несприятливий) перебіг процесу розслідування [158, с. 165]. Тепер необхідно більш детально дослідити класифікацію типових слідчих ситуацій.

Щодо цього аспекту, то, як вказують науковці, в усій повноті її змісту вона неможлива, тому типізувати слідчі ситуації можна лише по одному з їхніх компонентів, а точніше – лише з її складових компонентів. Як правило, про що наголошує А.Ф. Волинський, як об'єкт типізації обирається один з елементів компонентів інформаційного характеру, а саме – наявність інформації про подію та її учасників. У зв'язку з цим термін «типова слідча ситуація» носить умовний характер [151, с. 162].

У своєму дослідженні В.П. Бахін і Р.С. Белкін однаково класифікують слідчі ситуації на: 1) сприятливі і несприятливі; 2) безконфліктні і конфліктні; 3) початкові, проміжні і кінцеві; 4) типові і специфічні. Також, на нашу думку, важливим є поділ типових слідчих ситуацій залежності від етапу розслідування. На основі цього критерію, наприклад, Г.А. Матусовський визначає типові слідчі ситуації на стадії виявлення злочину та етапах його розслідування [157, с. 366].

Інші автори зазначають, що початкова слідча ситуація може розглядатися в двох аспектах: теоретичному (як типова стосовно конкретного

виду злочину і навіть ширше – як наукова, абстрактна категорія) і практичному (як конкретна життєва ситуація в кримінальній справі, що знаходиться у провадженні слідчого, характеризує початковий етап розслідування і включає, в першу чергу, інформацію про результати попередніх перевірок, невідкладних слідчих дій і оперативно-розшукових заходів), а її основними елементами є: першочергова інформація, отримана в ході перевірки заяв, повідомлень і відразу після порушення кримінальної справи, про подію, що містить ознаки злочину, і про осіб, причетних до цієї події; об'єктивні умови, що характеризують отримання цієї інформації (місце, час, кліматичні умови, використання науково-технічних засобів тощо); сили та засоби, що має в своєму розпорядженні слідчий для подальшої роботи щодо використання початкової інформації в цих умовах; позиція підозрюваного, потерпілого, свідків, а також результати їх протидії встановленню істини на початковому етапі розслідування та потенційна можливість протидії; інші фактори, що перешкоджають чи сприяють успішному вирішенню криміналістичних завдань (втрата речових доказів, виявлених під час огляду, явка з повинною тощо) [168, с. 68].

Слід зазначити, що основним критерієм загальної класифікації слідчих ситуацій Л.Я. Драпкін вважає їх складність, тому поділяє слідчі ситуації на прості та складні, визначаючи, що залежно від кількості, характеру і змісту формуючих факторів усі складні слідчі ситуації можна диференціювати на п'ять класифікаційних груп: проблемні, конфліктні, тактичного ризику, організаційно неупорядковані й комбіновані (змішані ситуації) [74, с. 98].

Якщо ж говорити про конкретне правопорушення, то необхідно дослідити думки науковців з цього приводу. Так, М.В. Салтевський розглядає такі ситуації початкового етапу розслідування хуліганства:

– особа затримана на місці події, наявні свідки, потерпілий та матеріальні сліди;

– особа, що вчинила хуліганські дії, знаходиться на місці події і

продовжує їх вчинювати;

- хуліганські дії вчинені в минулому, відома особа хулігана;
- особа, що вчинила хуліганські дії, зникла з місця події, відомі лише ознаки її зовнішності в пам'яті потерпілого та очевидців події;
- виявлені сліди хуліганських дій, злочинець невідомий, свідків немає [249, с. 18-19].

Як зазначають інші автори, на початковому етапі розслідування можуть бути такі слідчі ситуації:

- особу злочинця затримано на місці події, особа потерпілого відома, є свідки події та сліди злочину (це характерно для хуліганства, вчиненого на вулиці, громадському транспорті, в гуртожитку тощо);
- особа злочинця перебуває на місці події та продовжує вчиняти злочинні дії, є свідки події та сліди злочину (це характерно для квартирних дебошів, порушень правил поведження на пляжі, у спробі зриву масових заходів чи після їх проведення);
- хуліганські дії було виявлено працівниками міліції, порушника затримано, є очевидці та сліди злочину, особа потерпілого відома (або її треба встановити);
- особа злочинця зникла з місця події, відомі її ознаки зовнішності та напрямок руху, є особа потерпілого, свідки, наявні сліди злочину (характерно для хуліганства, вчиненого у громадському транспорті, в малолюдному місці, у місцях відпочинку, де злочинцю не чинили опору і він зміг зникнути);
- хуліганські дії мали місце (знайдено сліди хуліганських дій), але особи злочинця і потерпілого невідомі (це характерно для таких видів хуліганства, як глум над пам'ятками культури, нанесення на паркани чи стіни будівель нецензурних написів, спричинення шкоди майну) [154, с. 384].

А вже В.І. Захаревський виділяє такі ситуації при розслідуванні хуліганства:

- ситуації, для яких характерною є наявність повних даних про злочинне діяння, виявлено конкретну особу чи групу осіб, які вчинили

хуліганство;

– ситуація, коли виявлено підозрюваного, а при груповому хуліганстві – кілька підозрюваних, але наявних даних недостатньо для доведення їх відношення до хуліганства;

– ситуація, що характеризується наявністю неповних даних про подію злочину, відсутністю відомостей про особу чи групу осіб, що вчинили дане діяння [101, с. 21].

На нашу думку, досить доречною є позиція Р.С. Белкіна, який дійшов висновку, що обґрунтованим є їх розподіл на типові та специфічні; початкові, проміжні й кінцеві; безконфліктні і конфліктні (з подальшим їх поділом). У кінцевому підсумку, все це – окремі класифікації, оскільки в їх основі лежить якась одна ознака ситуації. На думку вченого-криміналіста, підставою для загальної класифікації слідчих ситуацій повинна слугувати її якісна (стосовно можливості досягнення цілей розслідування) характеристика. З цього погляду всі слідчі ситуації поділяються на сприятливі й несприятливі для розслідування [29, с. 143-144].

Дещо пізніше М.І. Порубов провів своє дослідження і визначив, що типовими слідчими ситуаціями на початковому етапі розслідування хуліганства будуть такі:

– особу, яка вчинила хуліганські дії, затримано на місці події; відомий потерпілий, є свідки, очевидці та наявні матеріальні сліди кримінально-караного діяння;

– особа, яка вчинила хуліганські дії, зникла з місця події і відома лише за ознаками зовнішності;

– знайдено сліди хуліганських дій, злочинець невідомий, свідків немає;

– хуліганські дії було вчинено в минулому: відомі потерпілий та підозрюваний [151, с. 244-245].

При аналізі слідчих ситуацій, про що наголошують окремі науковці, слідчий повинен враховувати фактори, що її формують, серед яких

основними є елементи інформаційного характеру, які визначають зміст подальшої діяльності [187, с. 31].

Ситуації початкового етапу розслідування хуліганства були виокремлені й М.І. Ніколайчиком, зокрема:

– особа чи особи, які вчинили хуліганські дії, виявлені на місці злочину, відомий потерпілий, наявні свідки-очевидці, встановлені інші докази злочину;

– особа чи особи, які вчинили вказані дії, зникли з місця події, відомі лише ознаки їх зовнішності;

– визначені особи зникли з місця події, відомості про них відсутні;

– хуліганські дії вчинені в минулому, особи, що їх вчинили, та потерпілі відомі [210, с. 5].

Серед типових слідчих ситуацій початкового етапу розслідування злочинів проти громадського порядку О.В. Лускатов виокремлює такі:

– злочинець відомий і затриманий, наявні матеріальні сліди та всі чи окремі очевидці події;

– злочинець відомий, але не затриманий, наявні матеріальні сліди та всі чи окремі очевидці події;

– злочинець невідомий, наявні сліди та всі чи окремі очевидці події;

– злочинець невідомий, відсутні матеріальні сліди та очевидці події [189, с. 248].

З огляду на зазначене необхідно наголосити, що типізація слідчих ситуацій дозволить досягти ряду позитивних та ефективних результатів, зокрема:

– висунути найбільш обґрунтовані слідчі версії і визначити (скоригувати) шляхи подальшого ходу розслідування у потрібному для кримінального провадження напрямку;

– накреслити оптимальний набір слідчих (розшукових) дій і цілеспрямовану їх черговість з метою належного розвитку ситуації;

– звести до мінімуму кількість методичних рішень слідчого

[337, с. 11-15].

У свою чергу, М.М. Єфімов серед типових слідчих ситуацій початкового етапу розслідування хуліганства охарактеризував такі:

– особа, що вчинила хуліганські дії, затримана на місці події; відомий потерпілий, є свідки, очевидці та наявні матеріальні сліди кримінально караного діяння (38 %);

– особа, що вчинила хуліганські дії, зникла з місця події і відома лише за ознаками зовнішності (37 %);

– знайдено сліди хуліганських дій, злочинець невідомий, свідків немає (9 %);

– хуліганські дії були вчинені в минулому, відомі потерпілий та підозрюваний (16 %) [83, с. 170-171].

Тепер розглянемо більш специфічні ситуації, виділені авторами з огляду на час та предмет свого дослідження. Зокрема, А.В. Антонюк, провівши аналіз наведених ситуацій, а також матеріалів кримінальних проваджень, виділяє типові слідчі ситуації при розслідуванні хуліганства, вчиненого з використанням вогнепальної або холодної зброї чи предметів, спеціально пристосованих для нанесення тілесних ушкоджень. Зокрема, були виокремлено такі:

– особа затримана на місці вчинення хуліганських дій, наявні сліди та знаряддя правопорушення, встановлено очевидців та потерпілого;

– особа, яка вчинила хуліганство, зникла з місця події, є свідки і потерпілий, наявні матеріальні сліди й знаряддя злочину;

– хуліганство учинено в минулому, особа злочинця і потерпілий встановлені, але недостатньо доказів для доведення провини;

– зафіксовано ознаки вчинення хуліганства, особа хулігана не встановлена, очевидці події відсутні [10, с. 35].

Як зазначають О.Є. Климова та М.С. Бушкевич, типові слідчі ситуації є центральною категорією у процесі формування ситуаційного підходу до розслідування злочинів і головною частиною класифікації можливих

ситуацій. Важливим є вивчення тих умов, у яких здійснюється формування типових слідчих ситуацій у справах про хуліганство. Разом з тим поглиблених досліджень у даному напрямі криміналістики не здійснювалось [120, с. 139].

При розслідуванні хуліганства, вчиненого у зв'язку з проведенням спортивно-масових заходів, Н.О. Кононенко типовими слідчими ситуаціями початого етапу розслідування визначає такі:

- особу затримано на місці події, є свідки, потерпілий і матеріальні сліди;
  - особа, яка вчинила хуліганські дії, зникла, вона відома лише за ознаками зовнішності, які встигли запам'ятати потерпілий та свідки;
  - виявлено сліди хуліганських дій, злочинець невідомий, свідків немає
- [134, с. 10].

Аналіз матеріалів судово-слідчої практики [Додаток А] дозволив дійти висновку, що типові слідчі ситуації початкового етапу розслідування хуліганства, вчиненого неповнолітніми, бувають такі:

- 1) неповнолітній хуліган затриманий під час вчинення суспільно небезпечних дій, наявні очевидці події та матеріальна доказова інформація – 19 %;
- 2) вчинено хуліганські дії, неповнолітнього хулігана не затримано, наявні очевидці події та матеріальна доказова інформація – 41 %;
- 3) вчинено хуліганські дії, неповнолітнього хулігана не затримано, недостатня доказова інформація – 23 %;
- 4) вчинено хуліганські дії, відсутні характеристики правопорушника, недостатня доказова інформація – 17 %. В

Виділено типові слідчі ситуації подальшого етапу розслідування. Визначено порядок дій слідчого відповідно до кожної із них. Так, стосовно першої ситуації, то вона є найбільш простішою. Адже навіть за конфліктного ставлення хулігана до процесу досудового розслідування доказової інформації достатньо для пред'явлення підозри. Необхідно її лише

зафіксувати відповідними процесуальними діями. Зокрема, матеріальні докази необхідно вилучити під час огляду місця події, провести допити потерпілого та свідків, а також, за необхідності, пред'явлення для впізнання неповнолітнього цим особам та призначити експертизи. З огляду на зазначене, обов'язковими СРД, а також іншими заходами у визначеній слідчій ситуації будуть такі:

- тактична операція «Затримання неповнолітнього хулігана на місці події»;
- огляд місця події;
- допит потерпілого, свідків та підозрюваного;
- освідування потерпілого та підозрюваного;
- призначення і проведення експертиз для встановлення тяжкості тілесних ушкоджень, виявлення ідентифікуючих ознак хулігана;
- огляд та доручення до провадження відеозаписів, фотографій, на яких зафіксовано хуліганські дії та їх наслідки.

У свою чергу, М.І. Порубов у цій ситуації визначає можливість проведення наступних СРД та інших заходів:

- припинення хуліганських дій;
- затримання підозрюваного;
- особистий огляд підозрюваного, огляд його одягу та місця події;
- встановлення особи затриманого, встановлення ознак хуліганства в його діях;
- виявлення та забезпечення збереження джерел доказів, що включає бесіди, опитування, огляд, допит, особистий обшук, обшук по місцю проживання (наприклад, в випадку розслідування радіохуліганства) та інше. Дана слідча ситуація характерна для хуліганства, вчиненого на вулиці, в громадському транспорті тощо [152, с. 244].

Так, 07.01.2013 приблизно о 22 год. 30 хв., неповнолітня гр. Є., перебуваючи біля сільського будинку культури с. Харпачка Гайсинського району, де відбувалась дискотека, використовуючи як нікчемний привід те,

що малолітня гр. І. напередодні танцювала повільний танець з її знайомим хлопцем, демонструючи свою вищість та байдуже ставлення до установлених правил співжиття, спілкування, поведінки при відпочинку, безпричинно із хуліганських спонукань, грубо порушуючи громадський порядок, з мотивів явної неповаги до суспільства, діючи з особливою зухвалістю, стала з'ясовувати взаємини з гр. І. в громадському, людному місці, розпочавши бійку, умисно нанесла їй удар рукою по обличчю, повалила на землю і, сидячи зверху, нанесла удар рукою в область обличчя гр. І. та стала тягнути її за волосся на голові, заподіявши тілесні ушкодження. Гр. Є. було затримано на місці події, показань свідків та висновку судово-медичної експертизи було достатньо для того, щоб швидко довести вину останньої [266].

Стосовно тактичної операції «Затримання неповнолітнього хулігана на місці події» Н.О. Кононенко зазначає, що це досить розповсюджена операція. Її підготовчий етап є найбільш тривалим та складним і визначається тією слідчою ситуацією, яка склалася на момент затримання. На цьому етапі має бути з'ясована характеристика особи потерпілого та його оточення; завершена організація заходів із забезпечення безпеки потерпілих, їх родичів та свідків і збереження їх майна; з'ясовані та вивчені дані про особу злочинців та їх оточення; підготовлені технічні засоби, що будуть використовуватися для фото-, відеозйомки, звукозапису та ін. Лише після цього починається безпосереднє захоплення хуліганів [135, с. 103].

В другій ситуації, крім вище зазначених, додається комплекс заходів з реалізації тактичної операції «Розшук неповнолітнього хулігана». Крім цього, необхідно провести ряд СРД, НСРД, пошукових та інших заходів, зокрема:

- огляд місця події з метою виявлення ознак, що допоможуть звузити коло підозрюваних;
- допит потерпілого та свідків;
- огляд та долучення до справи відеозаписів, фотографій, на яких зафіксовані хуліганські дії та їх наслідки;

- призначення та проведення експертиз;
- тактична операція «Розшук неповнолітнього хулігана».

Так, 01.02.2013 близько 22 год. 10 хв. гр. Ю., перебуваючи у нетверезому стані, з хуліганських спонукань, прийшов до сільського клубу с. Гринівці Тлумацького району Івано-Франківської області, де в той час відбувалась дискотека під супроводом запрошених музикантів. Перебуваючи у вказаному приміщенні, гр. Ю., зневажаючи існуючими загальновизнаними правилами поведінки та моральності, усвідомлюючи протиправність своїх дій, передбачаючи їх суспільну небезпеку, незважаючи на відвідувачів, умисно розпочав конфлікт з одним із музикантів, виражаючись нецензурною лайкою, почав пред'являти претензії щодо необхідності сплати за вхід у приміщення сільського клубу, шарпати його за одяг та намагався вдарити. Продовжуючи свої хуліганські дії, гр. Ю. продовжував обзивати гр. С. нецензурною лайкою, чим принижував його людську честь та гідність. Хуліган, поводячи себе агресивно, схопивши музиканта руками за одяг, почав його шарпати, внаслідок чого було припинено роботу сільського клубу на 40 хв. З метою припинення конфлікту в дану суперечку втрутився сільський голова, який зробив правопорушнику кілька зауважень, намагаючись припинити конфлікт. Однак останній з особливою зухвалістю почав ображати нецензурною лайкою сільського голову, в подальшому схопив рукою за куртку музиканта та шарпнув, від чого останній впав на підлогу та розірвав куртку [272].

Загалом, тактична операція «Розшук неповнолітнього хулігана» передбачає: «...огляд місця події, допит свідків, потерпілих, обшук, впізнання, а також проведення оперативно-розшукових заходів (переслідування за «гарячими» слідами, організація спостереження за місцями ймовірної появи злочинця, блокування парків відпочинку та інших місць, де ймовірніше за все він може переховуватися; використання для розшуку криміналістичних обліків та інформаційно-довідникових систем органів внутрішніх справ; залучення до розшуку громадськості)» [57, с. 15].

Третя ситуація характеризується наявністю свідчень очевидців, тому на перший план виходять допити потерпілих і свідків для максимальної деталізації портрету хулігана, а також докладне проведення огляду місця події:

- огляд місця події;
- встановлення та допит свідків;
- призначення експертиз, необхідних для встановлення окремих обставин правопорушення.

Зрозуміло, що виявлення очевидців хуліганства є одним із основних завдань оперативних підрозділів під час розслідування досліджуваної категорії кримінальних проваджень. У людному місці, на чому наголошує М.Т. Куц, виявити очевидців через певний час після вчинення злочину буде вкрай важко[238, с. 140-141].

Так, гр. Я. 18 березня 2014 року в денний час, перебуваючи в стані алкогольного сп'яніння, в приміщенні Центру дитячої та юнацької творчості, розташованого в смт. Лосинівка Ніжинського району Чернігівської області, з мотивів явної неповаги до суспільства, в присутності оточуючих учнів Лосинівської загальноосвітньої школи, став чіплятись до неповнолітнього учня даної школи гр. Ї., демонструючи свою зверхність щодо останнього, після чого, безпричинно принижуючи його особисту честь та гідність, завдав з особливою зухвалістю удар долонею руки в область обличчя останньому, спричинивши останньому фізичний біль. Слідчим були терміново допитані учні, які перебували при цих діях. Показань було більше, ніж достатньо, і підозрюваний почав співпрацювати зі слідством [283].

Четверта ситуація не дає можливості визначити, чи дійсно хуліганські дії вчинив неповнолітній. Тому у даному випадку необхідно зібрати максимум орієнтуючої інформації: записи відеокамер з різних об'єктів, що розташовані неподалік від місця події, дані про діяльність в цьому районі груп неповнолітніх осіб різного спрямування тощо. Серед СРД, які в будь-якому випадку доцільно якнайшвидше проводити, будуть такі:

- огляд місця події;
- встановлення та допит свідків;
- призначення експертиз, необхідних для встановлення окремих обставин правопорушення.

Так, гр. Б. приблизно 23:30 год., прогулюючись неподалік залізничної колії у с. Старе Село, Пустомитівського району, Львівської області, з мотивів явної неповаги до суспільства, що супроводжувалося особливою зухвалістю та винятковим цинізмом, безпричинно, з надуманих спонукань, умисно почав кидати каміння у проїжджаючий повз пасажирський поїзд № 43 сполученням «Івано-Франківськ – Київ», внаслідок чого було розбито по одному вікні у вагонах № 5, 9, 10, 11, 13, 14, 15, спричинивши матеріальну шкоду пасажирському вагонному депо Чернівців ДТГО «Львівська залізниця». Особа зникла з місця події і лише в ході пошукових заходів, своєчасних допитів свідків її було встановлено та засуджено [279].

Зазначена ситуація характеризується негативним впливом окремих факторів. На нашу думку, досить повно їх розглянув у своїй роботі В.М. Плетенець, визначивши широкий спектр сприятливих та несприятливих умов розслідування. Результати його дослідження [227, с. 496], а також аналіз опитування працівників слідчих підрозділів поліції щодо цього питання дозволили виявити фактори, що впливають на розслідування досліджуваного виду хуліганства [Додаток Б]. Ці умови науковці ще називали «факторами», «компонентами» або «чинниками» та поділяли їх на об'єктивні та суб'єктивні. Об'єктивними чинниками, на думку В.К. Весельського, виступають:

- наявність і характер доказової та орієнтуючої інформації, яка є в розпорядженні слідчого;
- наявність і стійкість існування ще не використаних джерел доказової інформації та надійних каналів надходження орієнтуючої інформації;
- інтенсивність процесів зникнення доказів і сила чинників, які

впливають на ці процеси;

- наявність у даний момент у розпорядженні слідчого необхідних сил, засобів, часу і можливість їх оптимально використання;

- існуюча в даний момент кримінально-правова оцінка розслідуваної події [48, с. 194-195].

Отже, факторами об'єктивного характеру, що впливають на розслідування досліджуваного виду хуліганства, є:

- правопорушення вчинено за відсутності очевидців в умовах певного місця та часу – 11 % відповідей від загальної кількості респондентів;

- знищення окремих слідів та доказів зацікавленими особами – 13 %.

На думку В.К. Весельського, суб'єктивними чинниками є:

- психологічний стан осіб, які фігурують у розслідуваній справі;

- психологічний стан слідчого, рівень його знань і вмінь, практичний досвід, здатність приймати і реалізовувати рішення в екстремальних умовах;

- протидія встановленню істини з боку злочинця та його зв'язків, а іноді потерпілого та свідків;

- сприятливий (безконфліктний) перебіг розслідування;

- зусилля слідчого, спрямовані на зміну слідчої ситуації в бажану сторону;

- наслідки помилкових дій слідчого, оперативного працівника, експерта;

- наслідки розголошення даних досудового слідства;

- непередбачені дії потерпілого або осіб, не причетних до розслідування [48, с. 194-195].

Факторами суб'єктивного характеру, що впливають на розслідування досліджуваного виду хуліганства, є:

- несвоєчасний виїзд на місце події – 43 %;

- поверхневий огляд місця події – 78 %;

- невикористання науково-технічних засобів при проведенні слідчих (розшукових) дій – 83 %;

- невикористання (недостатнє використання) спеціальних знань – 77 %;
- незадовільне проведення оперативно-розшукових заходів при встановленні злочинця «за гарячими слідами» – 34 %;
- відсутність планування та системи в організації розслідування на початковому етапі – 51 %;
- помилки в оцінці наявної інформації та доказів, внаслідок яких були висунуті та перевірялись хибні версії – 46 %.

Стосовно типових слідчих ситуацій подальшого етапу розслідування хуліганства, то В.І. Захаревський серед них вирізняє такі:

- ситуації, для яких характерною є наявність повних даних про злочинне діяння, виявлено конкретну особу чи групу осіб, які вчинили хуліганство;
- ситуація, коли виявлено підозрюваного, а при груповому хуліганстві – кілька підозрюваних, але наявних даних недостатньо для доведення їх відношення до хуліганства;
- ситуація, що характеризується наявністю неповних даних про подію злочину, відсутністю відомостей про особу чи групу осіб, що вчинили дане діяння [101, с. 21].

Зі свого боку, М.М. Єфімов на подальшому етапі розслідування хуліганства виділив такі слідчі ситуації:

- ситуації, для яких характерною є наявність повних даних про злочинне діяння, виявлено конкретну особу (осіб), що вчинила хуліганство і яка визнає свою вину;
- ситуації, для яких характерною є наявність повних даних про злочинне діяння, виявлено конкретну особу (осіб), що вчинила хуліганство, але вона відмовляється від учиненого діяння;
- ситуація, коли одна особа визнає вину, а інші відмовляються у вчиненні цього діяння за наявності повних даних про нього;
- ситуація, коли особа зізналася у вчиненні даного діяння, але наявних

даних недостатньо для доведення її причетності до вчинення хуліганства [88, с. 76].

Також на подальшому етапі розслідування можуть виникнути такі слідчі ситуації:

– встановлено конкретних осіб та їхню причетність до вчинення хуліганства, пред'явлено обвинувачення;

– є підозрювані, зібрано докази, але їх недостатньо для встановлення причетності підозрюваних до вчиненого хуліганства, обвинувачень не пред'явлено;

– зібрано недостатні докази, немає підозрюваних, не встановлено осіб злочинців [154, с. 385].

У свою чергу, Н.О. Кононенко виділяє такі слідчі ситуації стосовно розслідування вчинення хуліганських дій у зв'язку з проведенням спортивно-масових заходів на подальшому етапі розслідування:

– пред'явлено підозру, достатньо доказів для доведення її причетності до вчинення кримінального правопорушення (39%);

– пред'явлено підозру, зібрано докази, але їх недостатньо для встановлення вини підозрюваного (26%);

– зібрано недостатню кількість доказів та не встановлено особу правопорушника (35%) [134, с. 67].

Аналіз матеріалів судово-слідчої практики [Додаток А] дозволив нам виокремити типові слідчі ситуації подальшого етапу розслідування хуліганства, вчиненого неповнолітніми:

1) неповнолітньому хулігану пред'явлено підозру, він дає правдиві показання та співпрацює зі слідством – 24 %;

2) неповнолітньому хулігану пред'явлено підозру, він відмовляється від дачі показань та не визнає свою вину, а доказової бази недостатньо до повного її доведення – 17 %;

3) неповнолітньому хулігану пред'явлено підозру, він дає неправдиві показання та не визнає свою вину, а доказової бази недостатньо до повного її

доведення – 42 %;

4) неповнолітньому хулігану пред'явлено підозру, він дає неправдиві показання та не визнає свою вину, а доказової бази достатньо до повного її доведення – 13 %;

5) інші – 4 %.

Отже, вище було докладно розглянуто погляди науковців на сутність типової слідчої ситуації як наукової категорії; на основі аналізу матеріалів кримінальних проваджень вирізняє відповідні ситуації під час розслідування хуліганства, вчиненого неповнолітніми, а також надано рекомендації щодо найбільш ефективного порядку СРД, НСРД, процесуальних дій та інших заходів для вирішення кожної з них.

Висновки до розділу 2

Підсумовуючи, за результатами даного розділу можемо дійти таких висновків.

Встановлено, що початкові відомості, які є підставою для внесення відомостей в ЄРДР за фактом учинення хуліганства, вчиненого неповнолітніми, надходили до відділів поліції з таких джерел: а) заяви, листи і повідомлення, що надійшли від громадян (66 %); б) повідомлення працівників установ й організацій (28 %); в) матеріали слідства, виділені з інших кримінальних проваджень (5 %); г) матеріали, отримані під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій та розшукових заходів (1 %).

Аналіз судово-слідчої практики дозволив вирізнити серед обставин, що підлягають встановленню при розслідуванні хуліганства, вчиненого неповнолітніми, такі: чи неповнолітній насправді вчинив хуліганські дії чи, можливо, має місце інший склад кримінально караного діяння; які дії неповнолітнього несли хуліганський характер; які знаряддя та засоби він застосовував для вчинення хуліганства; безпосереднє місце та час їх

учинення; умови, які характеризують момент вчинення хуліганських дій; характеристика неповнолітнього, який вчинив хуліганські дії; обставини, що визначають особливості вини неповнолітнього у вчиненому діянні; дії потерпілого в розрізі взаємин з неповнолітнім: провокував хуліганські дії, здійснював правозахисні дії, опинився випадково на місці події; реальні результати хуліганських дій; причини й умови, які підштовхнули неповнолітнього на вчинення правопорушення; мотиви хуліганської поведінки неповнолітнього; наявність інших суспільно небезпечних діянь, вчинених неповнолітнім під час хуліганських дій.

Було сформульовано типові слідчі ситуації початкового етапу розслідування хуліганства, вчиненого неповнолітніми. Визначено порядок дій слідчого відповідно до кожної із них. Так, стосовно першої ситуації, то вона є найбільш простою. Адже навіть за конфліктного ставлення хулігана до процесу досудового розслідування доказової інформації достатньо для пред'явлення йому підозри. Необхідно її лише зафіксувати відповідними процесуальними діями. Зокрема, матеріальні докази необхідно вилучити під час огляду місця події, провести допити потерпілого та свідків, а також, за необхідності, пред'явлення для впізнання неповнолітнього цим особам та призначити експертизи. В другій ситуації, крім вище зазначених, додається комплекс заходів з реалізації тактичної операції «Розшук неповнолітнього хулігана». Третя ситуація характеризується наявністю свідчень очевидців, тому на перший план виходять допити потерпілих і свідків для максимальної деталізації портрету хулігана, а також докладне проведення огляду місця події. Четверта ситуація не дає можливості визначити, чи дійсно хуліганські дії вчинив неповнолітній. Тому у даному випадку необхідно зібрати максимум орієнтуючої інформації: записи відеокамер з різних об'єктів, що розташовані неподалік від місця події, дані про діяльність в цьому районі груп неповнолітніх осіб різного спрямування тощо.

Також виокремлено типові слідчі ситуації подальшого етапу розслідування хуліганства, вчиненого неповнолітніми: 1) неповнолітньому

хулігану пред'явлено підозру, він дає правдиві показання та співпрацює зі слідством – 24 %; 2) неповнолітньому хулігану пред'явлено підозру, він відмовляється від дачі показань та не визнає свою вину, а доказової бази недостатньо до повного її доведення – 17 %; 3) неповнолітньому хулігану пред'явлено підозру, він дає неправдиві показання та не визнає свою вину, а доказової бази недостатньо до повного її доведення – 42 %; 4) неповнолітньому хулігану пред'явлено підозру, він дає неправдиві показання та не визнає свою вину, а доказової бази достатньо до повного її доведення – 13 %; 5) інші – 4 %.

РОЗДІЛ 3

ТАКТИКА ПРОВЕДЕННЯ ОКРЕМИХ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ ХУЛІГАНСТВА, ВЧИНЕНОГО НЕПОВНОЛІТНІМИ

3.1. Тактика огляду місця події та освідування при розслідуванні хуліганства, вчиненого неповнолітніми

Перелік засобів, які можуть використовувати працівники поліції під час розслідування кримінальних правопорушень, є досить значним. Це і всі СРД, і введені новим КПК України НСРД, також інші пошукові заходи, процесуальні засоби тощо. Всі вони спрямовані на забезпечення достатньої бази для доказування вини правопорушника у вчиненому суспільно небезпечному діянні. Кожен з них має своє значення для досягнення мети кримінального провадження. У розрізі дослідження розслідування хуліганства, вчиненого неповнолітніми, ми вважали за необхідне виокремити найбільш характерні СРД, завдяки проведенню яких буде зібрана доказова інформація. З огляду на це не можливо обійти стороною огляд місця події.

Це пояснюється великою кількістю особливостей досліджуваного діяння. Зокрема, неповнолітні хулігани особливо не приховують сліди злочину, які можуть вказати на їх причетність до нього. Крім того, вони не здійснюють ретельні заходи підготовки до хуліганства. Тому дослідження ОМП як першочергового засобу збирання доказової інформації було беззаперечним.

У свою чергу, В.П. Власов до обов'язкових дій, які необхідно проводити під час початкового етапу розслідування хуліганства, відносив такі: затримання та особистий обшук підозрюваного, огляд місця події, огляд і вилучення предметів, освідування потерпілого, допит потерпілих та свідків [53, с. 121-130]. Ми повністю підтримуємо цю позицію. Крім того, слід зазначити, що під час розслідування злочинів проти особи слідчі огляди було

проведено у 100 % випадків [315, с. 22].

На основі аналізу опитування респондентів було встановлено, що ОМП, на думку 81 % опитаних [Додаток Б], є найбільш ефективною СРД при розслідуванні хуліганства, вчиненого неповнолітніми. Також отримані відомості під час його проведення є джерелом інформації для висування версій та проведення подальших процесуальних дій (79 %) [Додаток Б]. Тобто огляд є терміною, винятковою та незамінною процесуальною дією.

Говорячи про сутність та визначення поняття ОМП, звернемося до позицій різних науковців. Так, дану СРД в ХХ ст. визначали як дослідження певної місцевості чи її окремої ділянки, приміщення або будівлі, в якому готувався злочин, де він був вчинений або де настали злочинні наслідки чи зберігаються його сліди, а також може мати місце огляд окремих предметів, документів, трупа [260, с. 528].

В цей же період Р.С. Белкін наголошував на тому, що ОМП являє собою процесуальну дію, що полягає у безпосередньому сприйнятті слідчим та іншими учасниками місця події з метою вивчення обстановки, виявлення, фіксації і вилучення слідів та інших можливих речових доказів, а одночасно з'ясування інших обставин, що мають значення для справи [149, с. 116]. Майже ідентичне визначення надавалось й іншими науковцями: слідча дія, що полягає в безпосередньому сприйнятті, дослідженні і фіксації слідчим чи дізнавачем обстановки місця події, а також у виявленні, фіксації, вилученні слідів і речових доказів для встановлення в можливих межах характеру й обставин події і винних осіб [143, с. 253]. Як бачимо, основою для них було безпосереднє сприйняття об'єкта та вилучення слідів.

А вже В.П. Попов формулював ОМП як комплекс слідчих і розшукових заходів, спрямованих на виявлення й закріплення речових доказів та слідів злочину, встановлення механізму й мотивів злочину, використання даних огляду з метою розшуку по гарячих слідах [230, с. 8-9]. В цьому ж контексті інші вчені визначали його як невідкладну слідчу дію, спрямовану на дослідження території (помешкання або споруди), де сталася

подія, що містить ознаки злочину [193, с. 8]. В даних визначеннях ми бачимо невідкладність ОМП та його мету: використання відомостей для розшуку злочинців.

Ніби акумулюючи попередні думки, Є.П. Іщенко сформулював досліджувану СРД як невідкладну слідчу дію, що полягає у безпосередньому сприйнятті, дослідженні і фіксації слідчим обстановки цього місця, що відносяться до нього слідів і предметів, їх взаємозв'язків і характерних особливостей з метою з'ясування істини події, що сталася, механізму злочину та інших обставин, що мають значення для правильного вирішення кримінальної справи судом [108, с. 206]. Майже тотожною є позиція М.П. Хилобока, який розглядає ОМП як невідкладну слідчу дію, що полягає в безпосередньому сприйнятті слідчим місця події з метою вивчення, фіксації, вилучення й дослідження слідів злочину та інших речових доказів, висунення й перевірки версій про подію злочину, його механізм, учасників, а також для вирішення питань, що можуть мати значення для справи [310, с. 251].

Тобто за наявності матеріальних ознак можливого кримінального правопорушення розслідування повинне починатися з огляду місця події, під час якого проводиться виявлення та вилучення слідів, речей, які можуть мати інформацію про злочин і злочинця [27, с. 59]. В цьому контексті доцільно навести задачі ОМП, які, на наш погляд, досить повно визначив А.А. Леві таким чином [219, с. 165]:

- встановлення часу вчинення передбачуваного злочину, часу, протягом якого злочинець знаходився на місці події;
- визначення місця вчинення злочину;
- встановлення потерпілого, даних, що характеризують його особу;
- встановлення осіб, які вчинили хуліганство;
- визначення мотивів і цілей злочину;
- встановлення способу і знарядь вчинення хуліганства;
- встановлення предметів, що зникли (які віднесли злочинці);

- виявлення шляху підходу й відходу злочинців з місця події;
- виявлення шляхів підходу потерпілого;
- встановлення можливих слідів, що могли залишитися на злочинцях.

Тобто під час огляду місця події слідчі при розслідуванні досліджуваного виду хуліганства повинні визначити механізм злочину, виявити його очевидців та ознаки зовнішності неповнолітнього хулігана. Крім того, необхідно виявити та вилучити сліди вчинення хуліганства, а також висунути версії щодо подальших СРД, НСРД, процесуальних дій та інших заходів.

З огляду на зазначене підтримуємо позицію В.П. Колмакова, який сформулював поняття ОМП як невідкладну слідчу дію, що полягає в безпосередньому сприйнятті, дослідженні, оцінці і фіксації дізнавачем (слідчим) обстановки місця події, слідів та об'єктів, які мають відношення до справи, їх ознак, властивостей, станів та взаємозв'язків з метою з'ясування суті події, що сталася, механізму злочину і його обставин, які мають значення для встановлення істини у справі [128, с. 18].

Як наголошує А.О. Крикунов, при розслідуванні хуліганських дій ОМП є необхідним, адже в будь-якому випадку залишено певні сліди на матеріальних об'єктах: пошкодження телефонів-автоматів, розбиття скла на вікнах та вітринах, наруга над пам'ятниками, нанесення нецензурних написів на парканах, будівлях тощо [140, с. 20]. Ми повністю підтримуємо зазначену позицію, як зазначалося раніше, та проілюструємо її таким прикладом.

Так, неповнолітні хулігани 16.05.2015, близько 02:00 год., на автодорозі при в'їзді в с. Гать зі сторони с. Сьомаки Луцького району Волинської області, в ході словесного конфлікту, який супроводжувався нецензурною лайкою та особистими образами, підтримуючи хуліганські дії між собою, з особливою зухвалістю, в присутності інших осіб, вчинили хуліганство, а саме: гр. Б. схватив двома руками праве дзеркало заднього виду легкового автомобіля марки «ВАЗ 2101», що належить потерпілому, та відірвав його від основи кузова, спричинивши пошкодження даного

транспортного засобу. В свою чергу, неповнолітній гр. Л. безпричинно наніс один удар кулаком правої руки по голові останньому, внаслідок чого останній отримав тілесні ушкодження. Інший хуліган безпричинно схопив двома руками за шию потерпілого та продовжував її здавлювати, внаслідок чого останній отримав тілесні ушкодження. А гр. Ю. безпричинно наніс кулаками двох рук один удар по кришці багажника легкового автомобіля марки «ВАЗ 2101», чим спричинив пошкодження даного транспортного засобу. Протоколом огляду місця події від 18.05.2015 року були зафіксовані механічні пошкодження автомобіля марки «ВАЗ 2101» [269].

В цьому ракурсі доречною є думка М.В. Салтевського, який наголошує на тому, що правоохоронці мають надавати перевагу у проведенні огляду за тими місцями, де відображення злочинця мають найбільшу вірогідність псування чи знищення. Надалі вилучатимуться сліди там, де можливість їх псування чи знищення є меншою. Наведене забезпечує принцип невідкладності, котрий полягає у проведенні дій, спрямованих на збирання доказової інформації і нейтралізацію фактів, що впливають на її втрату [250, с. 271]. Тому не зрозумілою є і статистика проаналізованих матеріалів кримінальних проваджень, згідно з якими в 61 % випадків працівники поліції ОМП проводять поверхнево, обмежуючись лише описанням результатів суспільно небезпечних дій, без вилучення речових доказів.

Згідно з положеннями ч. 1 ст. 237 КПК України «з метою виявлення та фіксації відомостей щодо обставин вчинення кримінального правопорушення слідчий, прокурор проводять огляд місцевості, приміщення, речей та документів». Про ОМП зазначається у ч. 3 ст. 214 КПК України таким чином: огляд місця події у невідкладних випадках може бути проведений до внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань [160]. І більше жодних згадок про цю першочергову СРД.

Тому ми приєднуємося до позиції Є.Д. Лук'янчикова та Б.Є. Лук'янчикова, які пропонують для виключення будь-яких сумнівів щодо правомірності існування цього виду огляду і застосування його на практиці

розслідування огляд місця події включити до переліку видів огляду, який наведено в ч. 1 ст. 237 КПК України [185, с. 266].

Однією з умов ефективного проведення огляду є якісна, ретельна та всебічна підготовка, адже відсутність організаційно-підготовчих заходів призводить до поверховості та неповноти оглядів. Підготовчий етап починається з моменту прийняття рішення про проведення огляду та включає діяльність слідчого до виїзду на місце події і на місці події.

Тому доречною є думка Є.П. Іщенка, який поділяє підготовку до проведення цієї СРД на дві стадії. В першу включаються дії слідчого до виїзду на місце події, в другу – підготовчі дії, здійснювані після прибуття. На першій стадії слідчий піклується про інформаційно-тактичному і матеріально-технічному забезпеченні роботи на місці події. Він робить все можливе, щоб отримати максимально повну інформацію про те, що саме і де сталося, які умови для огляду. Одночасно він контролює, чи всі невідкладні заходи вжито: до усунення шкідливих наслідків події, надання медичної допомоги потерпілому, до охорони місця події при виході, що гарантує збереження слідів злочинця, і ін. [108, с. 209].

Ми підтримуємо позицію авторів, які виділяють такі підготовчі дії, які повинен здійснити слідчий до виїзду на місце події: одержати вичерпну інформацію про обставини вчиненого кримінального правопорушення; забезпечити до свого прибуття охорону місця події (наприклад, силами патрульної поліції, які знаходяться неподалік від місця злочину, або адміністрації установи тощо) та затримати осіб, які є очевидцями злочинної події, до прибуття слідчо-оперативної групи; встановити, яких заходів вжито щодо усунення наслідків кримінального правопорушення; організувати медичну допомогу потерпілим або особам, які учинили правопорушення; визначити склад слідчо-оперативної групи (за необхідності залучити необхідних спеціалістів); заздалегідь забезпечити наявність понятих, якщо є підстави вважати, що на місці події залучити їх буде складно або неможливо; підготувати необхідні науково-технічні засоби для забезпечення виїзду на

місце пригоди та проведення огляду (криміналістичні засоби, транспорт, зв'язок та ін.); вирішити питання щодо застосування службово-розшукового собаки; забезпечити участь необхідних учасників у проведенні цієї слідчої (розшукової) дії [156, с. 217-218].

Стосовно початкової інформації про хуліганство І.О. Возгрін зазначає, що досить часто вона надходить раптово, звідси всю підготовку до огляду потрібно проводити в максимально стислі строки, визначаючи, що і як потрібно робити [55, с. 72]. З огляду на це доречною є позиція М.М. Єфімова, який виділив такі заходи, що необхідно проводити при проведенні ОМП під час розслідування хуліганства:

- одержання інформації щодо події;
- допомога потерпілим та охорона місця події;
- підготовка необхідних технічних засобів як для забезпечення виїзду на місце пригоди, так і для безпосереднього проведення огляду;
- забезпечення участі необхідних учасників у проведенні цієї слідчої дії [90, с. 277].

У свою чергу, Д.Г. Заброта на основі проведеного дослідження (узагальнення наукової літератури, слідчої практики та результатів опитування співробітників слідчих підрозділів) дійшов висновку, що до виїзду на місце події слідчий повинен здійснити такі підготовчі дії: одержати вичерпну інформацію про обставини учиненого злочину; забезпечити до свого прибуття охорону місця події, зокрема силами патрульно-постової служби або пересувної міліцейської групи, які знаходяться неподалік від місця злочину, або адміністрації установи [97, с. 28].

На цій стадії підготовчого етапу, на нашу думку, важливим заходом є визначення учасників ОМП. Стосовно цього пункту А.В. Антонюк зазначає, що при розслідуванні досліджуваного хуліганства до складу СОГ зобов'язані долучатися такі категорії осіб:

- обов'язкові учасники: слідчий або інша уповноважена особа (керівник СОГ), працівники підрозділів кримінальної поліції (для охорони

місця події, спостереження за поведінкою окремих осіб, обстеження прилеглої території, опитування очевидців, проведення оперативно-розшукових заходів), поняті;

– факультативні учасники: інспектор-криміналіст, який проводить роботу з виявлення та збирання слідів, залишених на місці події; працівник НДЕКЦ або науково-дослідного інституту судових експертиз, за запитом у разі необхідності, для виявлення та вилучення окремих слідів кримінального правопорушення; інспектор служби охорони або служби безпеки об'єкта, що оглядається [5, с. 55].

Залучення спеціалістів до ОМП визначається великою кількістю дій, які вони можуть проводити. Адже при вчиненні хуліганства на відкритих майданчиках, стадіонах, відкритих спортивних комплексах, а також пов'язаних з ними місцях громадського значення (парки, площі, вулиці) потрібно з'ясувати їх призначення, взаєморозташування важливих для провадження об'єктів, наявність та кількість відвідувачів, характер спортивно-масових заходів, які проводились, а також наслідки хуліганських дій. Обстановка місця події, як зазначає М.І. Ніколайчик, повинна фіксуватися в протоколі та на орієнтуючих, а також оглядових фотознімках [210, с. 10].

Відповідно до Інструкції про порядок залучення працівників органів досудового розслідування поліції та Експертної служби МВС України як спеціалістів для участі в проведенні ОМП, також при проведенні ОМП працівники правоохоронних органів повинні дотримуватися таких вимог:

– перед виїздом для участі в ОМП спеціалісти, у тому числі спеціалізованої пересувної лабораторії, повинні отримати інформацію про подію, інші відомі обставини та підготувати необхідне технічне обладнання, пристрої та прилади;

– відомості про спеціалістів, які беруть участь у проведенні ОМП, про результати ОМП, а також інформація про застосування технічних засобів фіксації, характеристики технічних засобів фіксації та носіїв інформації, які

застосовуються при проведенні процесуальної дії, повинні вноситись до протоколу ОМП;

– при виготовленні оригіналу документа в електронній формі (його відображення) після завершення ОМП спеціалістом за дорученням слідчого у довільній формі складається письмове пояснення, у якому зазначаються дата проведення процесуальної дії, дата виготовлення документа (відображення), номер та/або параметри технічних носіїв інформації, а також прізвище особи, яка виготовила копію запису. Письмове пояснення та відображення запису процесуальної дії приєднуються як додатки до протоколу ОМП;

– забезпечити контроль керівництву слідчих підрозділів за якістю роботи підлеглих та спеціалістів під час проведення ОМП і вжити заходів, спрямованих на підвищення ефективності використання ними техніко-криміналістичних засобів [235].

Під час другої стадії підготовчого етапу доцільним є проведення заходів, які визначив Р.С. Белкін. Зокрема: перевірити зміни, які відбулися на місці події до його прибуття; переконатися, що заходи щодо охорони місця події, надання допомоги потерпілим, ліквідації наслідків вжито та скласти план огляду; визначитися з колом учасників огляду і провести інструктивну нараду; отримати оперативну інформацію для висунення слідчих та розшукових версій; встановити особу потерпілого (свідків) і при необхідності опитати їх, дати завдання оперативним працівникам щодо встановлення зазначених осіб; видалити з місця події сторонніх осіб, які не пов'язані з проведенням огляду; організувати переслідування і затримання злочинців за “гарячими” слідами; забезпечити збереження речових доказів та охорону обстановки місця події; оповістити територіальні органи про характер злочину та прикмети злочинців; організувати спостереження у місцях можливої появи хуліганів; використовувати (за необхідності) засоби масової інформації [150, с. 558].

Тобто при ОМП мають вживатися заходи для встановлення можливих свідків. Для цього потрібно застосовувати поквартирні обходи. У ході

пошуку свідків можуть бути виявлені особи, які періодично в той же самий час доби перебувають у певному місці (прямують на роботу або повертаються додому, вигулюють собак, роблять пробіжки і т.ін.) [188, с. 55].

Робочий етап повинен починатися з того, що слідчий зобов'язаний зорієнтуватися на місці, а також вирішити питання про вихідну точку і спосіб огляду. Ми приєднуємося до позиції науковців, які до основних організаційно-тактичних заходів огляду віднесли такі:

- правильне визначення меж огляду;
- розстановка сил та засобів (їх використання);
- обрання найдоцільнішого порядку пересування місцем події під час огляду;
- визначення методу (тактичних прийомів) огляду обстановки місця події та окремих її елементів [156, с. 220].

На нашу думку, при розслідуванні хуліганства, вчиненого неповнолітніми, результати ОМП будуть залежати від того, чи правильно працівники поліції визначили його межі. Як наголошує К.О. Чаплинський, узагальнення слідчої практики свідчить, що помилки у визначенні меж огляду допускалися саме у випадках механічного фіксування слідів і обстановки на місці події, без їх осмислення. Але саме характер події і обстановка визначають у кожному конкретному випадку межі території, яка повинна ретельно оглядатися. Через необґрунтоване звуження меж залишаються без огляду ті ділянки місцевості, на яких можуть знаходитися об'єкти, які безпосередньо пов'язані зі злочином [318, с. 76], що ми підтримуємо.

На робочому етапі слідчий повинен пам'ятати, що його діяльність повинна бути спрямована на вирішення таких завдань: 1) виявити ознаки, що свідчать про вчинення саме цього правопорушення; 2) встановити спосіб вчинення кримінального правопорушення; 3) встановити конкретний предмет кримінального правопорушення, його кількість, а також його власника (розповсюджувача); 4) організувати пошук і фіксацію слідів, які можуть

вказувати на особу правопорушника чи про спосіб вчинення кримінального правопорушення; 5) встановити осіб, які могли бачити як відбувалося кримінальне правопорушення; 6) якнайповніше вивчити та зафіксувати в протоколі і додатках до нього обстановку місця події [117, с. 139].

При розслідуванні досліджуваного виду хуліганства правильне визначення меж ОМП відіграє важливе значення, оскільки обмежувати район пошуку слідів кримінального правопорушення лише місцем застосування вогнепальної чи холодної зброї неправильно. Адже на прилеглих територіях, як зазначалося раніше, ми можемо виявити знаряддя вчинення суспільно-небезпечного діяння чи інші сліди злочину [6, с. 155].

Так, 20.06.2013, приблизно о 20-00 год., гр. Ю., перебуваючи у громадському місці – дворі житлового будинку № 18 по вул. Соколова в м. Харкові, діючи згідно із наміром, спрямованим на грубе порушення громадського порядку з мотивів явної неповаги до суспільства, використовуючи спеціально пристосований для нанесення тілесних ушкоджень предмет – пневматичний пістолет «PowerWin302», діючи з особливою зухвалістю, вистрелив з вказаного пістолета в обличчя неповнолітньому, внаслідок чого останньому були спричинені тілесні ушкодження. В ході ОМП на значній території були виявлені сліди крові потерпілого [265].

Тому виникає необхідність діагностичного розбору слідів, зібраних під час проведення слідчої (розшукової) дії. Це необхідно для визначення інформації, яка може зорієнтувати слідчого у встановленні окремих напрямків розслідування, зокрема: 1) способу вчинення правопорушення; 2) ознак зовнішності неповнолітнього хулігана та напрямків його пошуку за «гарячими» слідами; 3) кола очевидців події, яких потрібно перевірити та опитати.

Тому під час ОМП можливо попередньо досліджувати виявлені сліди злочину для одержання орієнтуючої інформації. У більшості випадків хоча і не можна вказати точне місце вчинення злочину, але можливо визначити

приблизні місця, де залишились речові докази як органічного (кров, слина), так і неорганічного (одяг, взуття злочинців) походження.

Для цього залучений інспектор-криміналіст може виконувати такі завдання:

- визначати межі території, що підлягає огляду;
- установити спосіб огляду місць найбільш ймовірного відступу злочинця;
- обирати та використовувати технічні засоби відповідно до об'єкта огляду;
- проводити пошукові дії з метою виявлення слідів, у тому числі і мікрооб'єктів (наприклад, у кишенях одягу підозрюваного);
- проводити необхідні найпростіші геометричні, вагові та інші вимірювання (наприклад, установлення розміру об'єктів, зважування знайдених об'єктів та ін.);
- проводити попередні дослідження слідів;
- вилучати та упаковувати виявлені сліди та об'єкти-носії;
- роз'яснювати особливості щодо виявлених об'єктів або слідів;
- надавати консультації щодо подальшого експертного дослідження вилучених об'єктів [217, с. 6].

Як наголошує О.І. Овчаренко, при вчиненні хуліганства з застосуванням фізичної сили і знярядь рекомендується уважно дослідити територію для знаходження слідів боротьби (плям крові, волосся, знярядь і тощо), оскільки потерпілі від хуліганства нерідко чинять опір [216, с. 64]. Тому участь спеціаліста, який їх буде вилучати, є беззаперечно необхідною.

Щодо даної категорії кримінальних проваджень виникає необхідність збирання всієї можливої орієнтуючої інформації. Тому одночасно зі слідчим в проведенні цієї СРД повинні брати участь оперативні працівники. Вони, як наголошують ряд авторів, здійснюють оперативний огляд місця події та прилеглої території, при цьому, у першу чергу, звертають увагу на ті сліди та речі, які можуть допомогти розкрити злочин «за гарячими слідами». Крім

того, вони можуть допомогти в охороні місця події, обстеженні прилеглої території, спостереженні за поведінкою окремих осіб, опитуванні (допиті) присутніх осіб, проведенні оперативно-розшукових заходів [112, с. 14]. До орієнтуючої інформації, яку вони можуть виявити, також слід віднести записи з камер спостереження банків, магазинів, інших установ; записи з відеореєстраторів автомобілів, що знаходились на зупинках в районі учинення хуліганських дій. Означені відеоматеріали допомагають у з'ясуванні ролі кожного з учасників у вчиненому діянні, встановленні дій неповнолітнього до, під час і після його вчинення, розкритті ймовірних зв'язків неповнолітнього з іншими учасниками події.

Як зазначає О.В. Лускатов, саме оперативні працівники під час ОМП при розслідуванні хуліганства повинні вживати заходів для встановлення можливих свідків. Для цього потрібно застосовувати поквартирні обходи. У ході пошуку свідків можуть бути виявлені особи, які періодично в один і той же час доби перебувають у певному місці (прямують на роботу або повертаються додому, вигулюють собак, роблять пробіжки тощо) [188, с. 55].

Крім того, як наголошують окремі автори, при вчиненні злочину на відкритій місцевості для їх виявлення необхідно визначити місця, яких злочинець торкався руками (тримав залишену зброю, ніж та інші предмети), ці предмети – носії запахової інформації, тому треба їх вилучати та упаковувати герметично. Типовими для цих злочинів є наявність слідів боротьби злочинця з жертвою. Їх слід шукати на ґрунті, підлозі й предметах, а також на одязі потерпілого і злочинця [184, с. 65].

Також важливим аспектом ОМП при розслідуванні хуліганства, вчиненого неповнолітніми, є визначення його тактики. Стосовно методів його проведення ми підтримуємо позицію М.П. Яблокова, який серед них виокремив такі:

– ексцентричний, коли рух розгортається по спіралі від центру до периферії;

– концентричний, коли огляд ведеться по спіралі від периферії до

центру;

– фронтальний (лінійний), коли доцільно вивчати місце події, рухаючись по лінії від одного краю території або приміщення до іншого [147, с. 221].

З приводу можливостей застосування того чи іншого методу, то, наприклад, І.Н. Якимов вважав, що оглядати обстановку місця події варто від периферії до центра, передусім треба оглянути і вивчити оточення (місцевість, приміщення), шляхи до нього, входи й виходи, а вже потім переходити до головного предмета огляду [339, с. 79]. В свою чергу, Л. Ш. Берекашвілі зазначав, що при розслідуванні хуліганства обов'язково необхідно проводити проведення ОМП ексцентричним методом – від центру до периферії [32, с. 17].

Фронтальний спосіб являє собою лінійний огляд площ від однієї з меж, прийнятої за вихідну, до іншої, досліджуючи послідовно кожний сектор (квадрат, ділянка). Іноді цей метод називають «прочісуванням» території, коли група шикуються у розгорнутій стрій і рухаючись обстежує відразу велику територію. На думку окремих авторів, лінія руху може бути прямою (наприклад, огляд траси, залізничної колії) або ламаною (наприклад, огляд узбережжя річки) [82, с. 19]. Так, М.С. Качковський зазначав, що у «чистому вигляді» виокремлюють декілька способів пересування на місці події під час огляду (їх також називають методами огляду): ексцентричний (рух по спіралі від центра до периферії), концентричний (рух по спіралі від периферії до центру), фронтальний (або лінійний – пересування від однієї межі до іншої) [117, с. 138].

Найбільш доцільним, на нашу думку, при розслідуванні хуліганства, вчиненого неповнолітніми, буде його проведення від периферії до центру. Адже чітко означеного центру місця події в більшості випадків за даними фактами не буде, в той час як межі огляду слідчий повинен одразу виділити.

Так, неповнолітній гр. О. близько 20 год. 50 хв. 26 листопада 2016 року, грубо порушуючи громадський порядок, з мотивів явної неповаги до

суспільства, що супроводжувалося особливою зухвалістю, знаходячись в провулку між рестораном «Венеція» та торговим приміщенням по вул. К. Беляєва, 2 в м. Мукачєво, діючи умисно, безпричинно вчинив конфлікт з гр. У., в ході якого наніс останньому удар ногою в голову, від якого потерпілий впав на землю, спричинивши останньому легкі тілесні ушкодження з короткочасним розладом здоров'я [271]. Огляд місця події був обмежений провулком і починався від загальних меж до умовного центру події. Було вилучено достатню кількість доказової інформації.

Загалом, про що наголошує Ф.В. Глазирін, ОМП дозволяє одержати дані про кількість осіб, що діяли при вчиненні злочину. Перспективу установлення, однією чи кількома особами був вчинений злочин, науковець визначає такими основними обставинами: 1) вчинення деяких злочинів передбачає участь декількох осіб; 2) застосування цілого ряду прийомів, способів вчинення злочину передбачає своєрідний розподіл функцій між його учасниками; 3) вчинення деяких злочинів із використанням певних способів вимагає фізичних зусиль або фахових прийомів, неможливих для однієї людини; 4) вчинення деяких злочинів пов'язано з необхідністю для злочинців подолання опору з боку потерпілих і осіб, що охороняють об'єкт посягання; 5) про участь одного або декількох осіб у вчиненні злочину можна судити і за кількістю і характером залишених слідів [64, с. 53].

Також зазначена СРД дозволяє вирішити на місці події завдання щодо встановлення особи, яка вчинила кримінальне правопорушення. Так, В.А. Образцов з цього приводу зазначає, що для цього встановленню повинен підлягати симбіоз властивостей людини (як особистості, як учасника злочинної події і процесу її відображення, як носія найрізноманітнішої інформації, що має значення для справи) [213, с. 95]. Тобто вивчення об'єктів, на яких утворилися сліди, надає можливість отримати інформацію про хулігана.

Аналіз матеріалів досліджуваної категорії кримінальних проваджень [Додаток А] дав нам можливість визначити типові тактичні помилки, яких

припускаються слідчі під час проведення ОМП, зокрема:

- невчасне здійснення огляду – 77 %;
- нелогічне й поверхневе дослідження слідів на місці події – 82 %;
- недотримання криміналістичних рекомендацій щодо докладного опису обстановки та об'єктів огляду, внаслідок чого відбувається поверхова фіксація виявлених слідів у протоколі огляду місця події без зазначення їх індивідуальних ознак – 56 %;
- невикористання розшукової інформації – 63 %;
- ігнорування записів з камер спостереження – 37 %;
- обмежене застосування техніко-криміналістичних засобів для виявлення слідів злочину – 71 %;
- відсутність додатків до протоколу – 69 %.
- відсутність технічних засобів фіксації місця події – 23 %;
- безпідставне звуження меж огляду – 52 %;

Підсумовуючи, зазначимо, що ОМП при розслідуванні хуліганства, вчиненого неповнолітніми, є першочерговою та невідкладною СРД. Правильно обрана тактика його проведення, докладне здійснення організаційно-підготовчих заходів дозволяє провести його максимально ефективно.

Освідування учасників хуліганства, вчиненого неповнолітніми, має особливе значення для встановлення окремих аспектів події. Аналіз судово-слідчої практики дозволив дійти висновку, що освідування при розслідуванні досліджуваного виду хуліганства проводилось в 62 % випадків [Додаток А].

Як зазначає І.О. Іпатова, огляд затриманого (слідче або судово-медичне освідування) служить засобом для того, щоб встановити:

- наявність на тілі та одязі підозрюваного слідів злочинця, перебування його на даному місці;
- наявність на тілі та одязі підозрюваного слідів протидії потерпілому, застосування сили особами, що зупиняли його злочинні дії [107, с. 189].

Стосовно дослідження сутності цієї СРД слід зазначити, що,

наприклад, В. Громов визначав освідування як діяльність лікаря чи спеціаліста у сфері медицини, які виконують завдання слідчого в тих випадках, коли для дослідження окремих питань потрібні спеціальні знання [68, с. 194]. Інші автори характеризують його як самостійну слідчу дію, що проводиться або безпосередньо слідчим, або (за його дорученням) лікарем і спрямована на безпосереднє обстеження тіла людини з метою виявлення і фіксації слідів злочину, особливих прикмет та ознак функціонального й анатомічного характеру [4, с. 124].

Як доречно наголошують Б.Є. Богданов та Б.В. Бойцов, при освідуванні підозрюваних у вчиненні хуліганських дій можна виявити порізи, подряпини та інші ушкодження, нанесені їм під час самозахисту потерпілим. На одязі та взутті підозрюваних можуть бути виявлені плями крові, сліди бруду тощо [35, с. 45].

За визначенням В.М. Тертишника, освідування надає слідчому можливість вибору однієї з найбільш оптимальних форм обстеження тіла людини залежно від слідчої ситуації. Судово-медичне освідування може включати в себе як дії, властиві саме освідуванню (виявлення та фіксація слідів злочину та особливих прикмет на тілі), інколи ними й обмежуючись, так і (за необхідності) дослідницькі операції. Під час його проведення можуть широко застосовуватися такі методи дослідження, як мікроскопія, рентгеноскопія, рентгенографія, люмінесцентний аналіз, фотографування в інфрачервоних променях, контактено-дифузійний метод тощо. Можливість їх застосування в рамках судово-медичного освідування не заборонена законом, а необхідність обумовлюється об'єктивними факторами, що лежать в площині особливостей самого об'єкта дослідження (загоєнням ран, змиттям, згладжуванням слідів, інколи невіддільністю їх від тіла людини тощо). Часто такі дослідження можуть мати невідкладний характер. У цьому зв'язку судово-медичне освідування, поєднуючи різні пізнавально-пошукові, дослідницькі та засвідчувальні операції, є найбільш раціональною та ефективною формою дослідження тіла живої людини [292, с. 279], що ми

підтримуємо.

У свою чергу, К.О. Чаплинський виділяє серед організаційно-підготовчих заходів такі:

- прийняття рішення про проведення слідчої дії;
- визначення кола питань, які підлягають з'ясуванню;
- добір учасників слідчої дії; обрання часу та місця проведення освідування;
- підготовка технічних засобів фіксації ходу й результатів освідування;
- визначення тактики проведення слідчої дії;
- проведення інструктажу серед усіх учасників слідчої дії і складання плану [317, с. 26].

За визначенням С.О. Сафронова, під час розслідування кримінальних справ про тілесні ушкодження завжди рекомендується проводити освідування підозрюваного, потерпілого і в окремих випадках свідків-очевидців. Це пояснюється тим, що в процесі розслідування імовірність необхідності встановлення факту бійки, необхідної оборони для даної категорії справ велика [252, с. 14].

Аналіз матеріалів кримінальних проваджень дозволив дійти висновку, що освідування проводилось в 52 % випадків з підозрюваним, в 37 % – з потерпілим, в 2 % – зі свідком. Як бачимо, це одна з найбільш поширених СРД при розслідуванні хуліганства, вчиненого неповнолітніми. З огляду на проаналізовані матеріали кримінальних проваджень нами сформульовано об'єкти освідування при розслідуванні хуліганства, вчиненого неповнолітніми, зокрема:

- потерпілий, на тілі якого можуть бути різні тілесні ушкодження і сліди кримінального правопорушення (крові, сечі, інші речові докази біологічного походження);

- підозрюваний, на тілі якого можуть бути особливі прикмети (наприклад, родимки, татуювання, родимі плями, шрами), сліди боротьби, поранення, а також інші ознаки;

– свідок, на тілі якого можуть бути сліди, які мають відношення до вчинення хуліганства.

Так, неповнолітній гр. Ж. 20 серпня 2013 р. близько 23 години 40 хвилин, перебуваючи на центральній алеї, що в м. Новодністровськ Чернівецької області, відпочивав зі своїми друзями та побачив незнайомого йому на той час гр. М., який проходив біля них, і з надуманих мотивів та дріб'язкових причин розпочав з ним суперечку, в ході якої зробив йому зауваження з приводу його зачіски. Після того, як потерпілий зник з поля зору хулігана, останній, діючи умисно, бажаючи самоутвердитися перед своїми друзями за рахунок приниження іншої особи, наздогнав гр. М. та наніс йому близько п'яти ударів кулаками рук в область голови та тулуба, в результаті чого спричинив тілесні ушкодження. В ході освідування підозрюваного були виявлені пошкодження кулаків як від ударів, а у потерпілого – тілесні ушкодження [275].

При розслідуванні хуліганства, вчиненого неповнолітніми, особливе значення надається освідуванню учасників цієї події. Так, освідування неповнолітнього проводилось у 67 % вивчених кримінальних проваджень, за якими підозрювані були затримані на місці вчинення злочину. Окрім того, освідуванню підлягали і потерпілі (48 % випадків), адже під час учинення хуліганських дій нерідко мають місце випадки заподіяння тілесних ушкоджень.

Однією з особливостей проведення освідування є те, що це одна з тих слідчих (розшукових) дій, які можуть проводитися за участю спеціаліста. Так, відповідно до ч. 2 ст. 241 КПК України «освідування здійснюється на підставі постанови прокурора та, за необхідності, за участю судово-медичного експерта або лікаря. Освідування, яке супроводжується оголенням освідуваної особи, здійснюється особами тієї ж статі, за винятком його проведення лікарем і за згодою особи, яка освідується. Слідчий, прокурор не вправі бути присутнім при освідуванні особи іншої статі, коли це пов'язано з необхідністю оголювати особу, що підлягає освідуванню» [160].

З приводу ймовірності застосування примусового освідчування щодо підозрюваного Д.О. Савицький справедливо наголошує, що за фактом наявності належних підстав не може бути сумніву щодо його проведення. В той же час для примусового освідчування потерпілого підставою має бути обґрунтоване припущення щодо неправдивості його показань і наявність достатніх даних вважати, що це дозволить виявити фактичні дані на підтвердження або спростування такої версії. А вже примусове освідчування свідка можливе за наявності даних вважати, що на його тілі можуть бути виявлені сліди злочину або інші докази, що мають значення для встановлення його обставин, а також оцінки правдивості його показань [245, с. 25].

В ході освідчування підозрюваних у даній категорії кримінальних проваджень, як зазначає М.І. Ніколайчик, можна виявити порізи, подряпини, порізи, а також татуювання, бородавки, шрами [210, с. 12]. Під час розслідування хуліганства, як доречно зазначає В.М. Мешков, освідчування можна проводити як стосовно підозрюваного, так і стосовно потерпілого [199, с. 119]. Як зазначалося вище, між ними в багатьох випадках проходить взаємодія (нанесення тілесних ушкоджень тощо). Тому на тілі потерпілого також можна спробувати виявити певні речові докази біологічного походження. Деякі автори вважають, що освідчування потерпілого повинно проводитись лише в тих випадках, коли його показання неточно відображають подію [38, с. 27].

При огляді тіла живої особи, як доречно зазначає Ю.К. Торбін, «...судово-медичний експерт або лікар звертає увагу слідчого на такі особливості, які не були помічені ним (наприклад, на незначний рубець або пігментовану ділянку шкіри, які могли бути наслідком видалення якої-небудь особливої прикмети); дає характеристику наявних на тілі ушкоджень; допомагає правильно описати виявлені ушкодження, точно вказавши їх локалізацію відповідно до анатомічних даних про будову тіла людини; допомагає визначити форму ушкодження, його розміри, властивості, колір,

здійснює дії, безпосередньо спрямовані на вилучення виявлених слідів злочину (крові, сперми тощо); консультує слідчого про обставини, які ним спостерігаються з точки зору медичних знань, роз'яснює причини і наслідки виявлених ушкоджень та інших слідів злочину, а також деяких видів особливих прикмет, висловлює припущення про час, механізм виникнення виявлених слідів, а також про можливе розташування потерпілого і злочинця в момент утворення на тілі обстежуваної особи тих чи інших ушкоджень; висловлює міркування про ті сліди і ушкодження, які можуть бути виявлені на тілі інших учасників злочину або на місці події» [298].

Щодо фіксації особливих прикмет і слідів, що знаходяться на відкритих частинах тіла, то слід зазначити, що в цьому випадку необхідним є застосування фотозйомки тоді, коли вони з часом можуть зникнути (наприклад, тілесні ушкодження, садна). У свою чергу, В. Маринів зазначає, що недопустимо використання фотозйомки для фіксації прикмет чи тілесних ушкоджень, що знаходяться на частинах тіла, які звичайно прикриваються одягом [195, с. 76].

Підсумовуючи, зазначимо, що освідування є обов'язковою СРД на початковому етапі розслідування хуліганства досліджуваного виду. Важливо проводити освідування неповнолітнього, яке надає слідчому змогу безпосередньо сприймати об'єкти з метою виявлення слідів кримінального правопорушення.

3.2. Організація і тактика проведення одночасного допиту раніше допитаних осіб при розслідуванні хуліганства, вчиненого неповнолітніми

Вчинення хуліганства неповнолітніми особами зазвичай характеризується, як зазначалося в попередніх розділах, великою кількістю очевидців події. Тобто категорії «свідки» та «потерпілі» мають велике

кількісне наповнення в досліджуваній категорії кримінальних проваджень. В той же час вчинення цього небезпечного діяння часто проходить в швидкому темпі, який не усі учасники події можуть оцінити та відобразити. Тому зрозуміло, що деякі свідки можуть давати на початковому етапі розслідування суперечливі показання. Для усунення таких моментів зазвичай проводиться одночасний допит раніше допитаних осіб.

Слід зазначити, що на процес формування показань неповнолітніх впливають їх підвищена стомлюваність, нездатність довго зосереджувати свою увагу на одному об'єкті, незначний життєвий досвід, підвищена сугестивність, схильність до фантазування, емоційно-вольова нестійкість. Ці особливості психіки неповнолітніх можуть бути причиною їх сумлінного омани, схильності до негативного впливу осіб, зацікавлених у приховуванні істини. Разом з тим показання неповнолітніх є повними і об'єктивними, їм властиві точність сприйняття і міцність утримання в пам'яті деталей події і властивостей предметів, їх зацікавили [145, с. 295].

З приводу особливостей проведення одночасного допиту С.М. Лозова проаналізувала наявний рівень знань і вмінь слідчих щодо його проведення на момент початку роботи у слідчих підрозділах і типові тактико-психологічні помилки при її проведенні. Виходячи з результатів дослідження, вона визначила, що слідчі всіх вікових груп вважають недостатньою підготовку в навчальних закладах, системі службової підготовки і в системі підвищення кваліфікації. Найбільш вагомими джерелами знань щодо очної ставки вони вважають досвід колег і власний досвід. Це свідчить, по-перше, про недостатність у слідчих тактичних і психологічних знань та професійних вмінь щодо найбільш ефективного проведення очної ставки і, по-друге, про необхідність відпрацювання вищевказаних знань і вмінь у процесі навчання для подальшого, більш результативного застосування їх у професійній діяльності [181, с. 10].

Стосовно визначення сутності та поняття одночасного допиту вступимо в полеміку з науковцями, які протягом не одного десятиріччя

досліджували це питання. Одразу зазначимо, що поняття одночасного допиту введене в законодавчий та науковий обіг лише з моменту вступу нового КПК України в силу. Раніше ця СРД називалася «очна ставка».

Так, С.М. Стахівський під очною ставкою визначав слідчу (судову) дію, яка передбачає одночасний допит раніше допитаних осіб про обставини, стосовно яких були дані істотно суперечливі показання [285, с. 25]. У свою чергу, А.Б. Соловійов характеризує її як самостійну слідчу дію, що проводиться шляхом почергового допиту двох осіб з числа свідків, потерпілих, підозрюваних і обвинувачених в присутності один одного з метою встановлення в їхніх показаннях істотних протиріч, які мають значення для встановлення істини у спірних обставинах і в кінцевому рахунку для прийняття законного й обґрунтованого підсумкового рішення у кримінальній справі [263, с. 12].

Доречною в цьому розрізі є думка М.В. Салтевського, який визначає, що, проведення очної ставки є доцільним, по-перше, коли слідчий має у своєму розпорядженні дані, що дозволяють об'єктивно оцінити показання її учасників, визначити, які із них відповідають істині; по-друге, коли ознайомлення несумлінного учасника з показаннями особи, викликаной з ним на очну ставку, не порушить загального тактичного плану слідчого [248, с. 201].

Ще у 1950-х роках А.І. Вінберг визначав дану дію як одночасний допит двох або більше раніше допитаних осіб з приводу одних і тих же фактів з метою усунення протиріч, які містяться в показаннях, або викриття одного з її учасників у брехні [49, с. 309]. Інші вчені дещо розширюють це визначення, говорячи, що це одночасний допит щодо одних і тих само обставин двох раніше допитаних осіб для з'ясування причин істотних протиріч у показаннях допитуваних та їх усунення з метою встановлення істини [146, с. 298].

Як бачимо, думки усіх вчених зводяться до того, що це СРД подальшого етапу розслідування, яка проводиться в тих випадках, коли

відомостей інформативного характеру у слідчого вже достатньо, але існують окремі суперечності в показаннях осіб.

Ми підтримуємо думку Є.Д. Лук'янчикова, що протиріччя, для усунення яких проводиться очна ставка між неповнолітніми особами, повинні стосуватися обставин, які мають значення для встановлення істини у справі. Такі протиріччя у першу чергу стосуються обставин, які підлягають доказуванню [186, с. 30].

Тобто одночасний допит є засобом розв'язання суперечностей. Досягнення цієї мети об'єктивно служить засобом вирішення цілого ряду інших процесуальних і тактичних завдань (викриття особи, що свідчить помилково, перевірки висунутих версій, виявлення нових обставин). Питання про цілі очної ставки неоднозначно вирішується в процесуальній і криміналістичній літературі у зв'язку з прагненням багатьох авторів розширити цілі цієї слідчої дії, наприклад включити викриття брехні, подолання добросовісної помилки, самообмови, перевірку зібраних у справі доказів, викриття інсценувань або обмови [244, с. 164].

Також Л.Л. Каневський наголошує, що, якщо є можливість усунути протиріччя в показаннях за допомогою аналізу зібраних доказів або шляхом проведення інших слідчих дій (слідчого експерименту, перевірки показань на місці), слідчий повинен використати ці можливості. Показання обвинуваченого про обставини злочину, отримані не на очній ставці, а на основі аналізу документів, речових доказів і в результаті проведених за його участю слідчих дій, дозволяють більш об'єктивно оцінити показання інших учасників кримінального процесу [114, с. 112].

Відповідно до ч. 9 ст. 224 КПК України слідчий, прокурор має право провести одночасний допит двох чи більше вже допитаних осіб для з'ясування причин розбіжностей у їхніх показаннях [160]. Отже, одночасний допит – це СРД, яку необхідно проводити в тих випадках, коли показання учасників кримінального провадження викликають суперечності чи розбіжності, які необхідно усунути.

Під час розслідування хуліганства, вчиненого неповнолітніми, зазначена процесуальна дія проводилась у 47 % випадків [Додаток А]. Дослідження судово-слідчої практики [Додаток А] дало підстави для висновку щодо кількості учасників, задіяних у проведенні одночасного допиту:

- а) два допитуваних – 94 %;
- б) три – 5 %;
- в) чотири і більше – 1 %.

Аналіз анкетування респондентів [Додаток Б] вказує на найбільшу ефективність допиту між двома особами – 98 %.

Стосовно його учасників визначено, що між потерпілим і неповнолітнім підозрюваним проводився 51 % дій; між неповнолітнім підозрюваним і свідком – 27 %; між підозрюваними – 14 %; потерпілим і свідком – 6 %; свідками – 1 %; потерпілими – 1 %.

Не рекомендується проводити одночасний допит між такими категоріями осіб:

- між особами, кожна з яких дає завідомо неправдиві показання;
- якщо є обґрунтовані дані про те, що особи, з якими має проводитись очна ставка, домовились давати неправдиві показання;
- з участю підозрюваного, який частково визнає свою вину, але є схильним на зміни показань;
- між особами, з яких той, хто дає правдиві показання, перебуває у матеріальній, родинній або іншій залежності від іншого учасника;
- коли один з її учасників відмовляється давати показання в присутності іншої особи;
- між неповнолітньою і дорослою особами, якщо є підстави вважати, що доросла особа негативно вплине на показання неповнолітнього тощо [138, с. 30].

На думку О.Я. Переверзи, проведення очної ставки між двома особами, які дають свідомо неправдиві показання, можливе, але за певними правилами

і в тому випадку, якщо ці особи щодо одних епізодів говорять правду, а щодо інших – неправду. Тактика очної ставки повинна будуватися на використанні протиріч між ними шляхом загострення конфліктної ситуації, спрямованої на поглиблення розбіжностей між учасниками. Необхідно підкреслити, що 53 % слідчих, які брали участь в анкетуванні, найчастіше з метою подолання свідомої неправди проводять очну ставку, але дана слідча дія на практиці не завжди є настільки ефективною. Про це можуть свідчити результати аналізу кримінальних справ. Свідома неправда була подолана у ході очної ставки в 10 % випадків дачі таких показань, а в 6 % випадків очна ставка не проводилася, хоча така необхідність була [225, с. 16].

Підготовчий етап до проведення цієї СРД включає ряд заходів. Ми підтримуємо науковців, які серед них виділяють такі: вивчення раніше отриманих показань; з'ясування змісту протиріч; визначення кола учасників слідчої дії; вивчення особи допитуваних; з'ясування обставин, що належить встановити; визначення послідовності допиту; визначення місця, часу та способу виклику на допит; створення необхідної обстановки допиту; підбір та систематизація доказів; формулювання питань та визначення їх послідовності; визначення засобів фіксації слідчої дії; складання плану очної ставки [329, с. 155; 330; 203].

Погоджуючись з наведеною позицією, Н.О. Кононенко вважає за потрібне проводити такі організаційно-підготовчі заходи до одночасного допиту під час розслідування хуліганства, вчиненого при проведенні спортивно-масового заходу:

- вивчення матеріалів кримінального провадження та прийняття рішення про проведення одночасного допиту;
- визначення місця та часу його проведення;
- встановлення обставин, які підлягають з'ясуванню;
- визначення осіб, між якими він буде проведений, та черговості їх допиту;
- визначення та підготовка технічних засобів фіксації слідчої

(розшукової) дії;

– складання плану проведення одночасного допиту [133, с. 334].

Вважаємо за необхідне акцентувати на обов'язковому здійсненні усіх можливих організаційно-підготовчих заходів до проведення одночасного допиту, що забезпечить найбільшу ефективність проведення допиту. Серед них важливе значення має вивчення особи неповнолітнього, а також збирання оперативної інформації щодо нього.

Надамо характеристику окремим з них. Так, основними завданнями, для досягнення яких проводилась дана процесуальна дія, були такі:

1) з'ясування причин суперечностей в показаннях допитаних та їх усунення – 67 %;

2) викриття одного із допитуваних у дачі неправдивих показань – 56 %;

3) посилення позиції сумлінних учасників допиту, які надали правдиві показання, – 47 %;

4) додаткова перевірка й закріплення показань свідків, потерпілих, підозрюваних – 23 %.

Стосовно вивчення матеріалів кримінального провадження слід зазначити, що прийняття рішення про проведення одночасного допиту раніше допитаних осіб має дуже важливе значення. Адже, як зазначає Ю.А. Чаплинська, якщо протиріччя в показаннях можна усунути іншими засобами з меншим тактичним ризиком, то одночасний допит проводити недоцільно і слідчий повинен відмовитися від його проведення [313, с. 550]. Якщо ж вказаний захід дозволяє вивчити показання допитуваних, визначити ступінь їх взаємовідносин та сутність розбіжностей у показаннях, визначити перелік питань та їх послідовність, обрати найбільш ефективні прийоми проведення слідчої дії, то такий захід є обов'язковим [147, с. 279; 324].

Характерним заходом при розслідуванні хуліганства, вчиненого неповнолітніми, є вивчення особи правопорушника. З цього приводу О. Заросинський доречно наголошує, що вивчення особистості неповнолітнього підозрюваного (обвинуваченого) відбувається як по

окремих питаннях, так і в цілому. Окремі питання вивчаються у конкретному провадженні, оскільки це необхідно для належного розслідування злочину, з'ясування обставин, що сприяли його вчиненню, індивідуалізації при призначенні покарання і вжиття заходів, спрямованих на перевиховання особи, яка вчинила суспільно-небезпечне діяння, і запобігання подальшій злочинній діяльності. Вивчення особистості в цілому проводиться на підставі узагальнених даних про особистість підозрюваних (обвинувачених) за групою розслідуваних проваджень про злочини певної категорії, у визначеному районі і за конкретний період. Здійснюється таке вивчення для з'ясування причин і умов вчинення злочинів та розроблення на цій підставі заходів, спрямованих на їх запобігання. Обидва аспекти тісно пов'язані, оскільки основним елементом вивчення закономірностей злочинності є дослідження окремого злочину [100, с. 68-69].

Важливим заходом є визначення місця і часу проведення очної ставки. Так, В.Г. Лісогор з цього приводу наголошує, що під час проведення очної ставки слідчий має вжити заходів, щоб про час і місце її проведення знало якомога менше осіб. В одних випадках її доцільно провести безпосередньо після допиту особи, в показаннях якої з'ясувалися суттєві суперечності, перш ніж допитані встигнуть зустрітися та погодити подальші показання. В інших випадках, навпаки, не слід поспішати з очною ставкою, щоб уникнути передчасної поінформованості допитуваних про характер показань один одного. Наприклад, передчасна поінформованість обвинуваченого про зміст показань його співучасника або свідка, очевидно, не допомагає успіху розслідування [178, с. 124-125].

Тому першою допитується особа, чиї показання, на думку слідчого, сприятимуть подоланню сумлінного омани або викриття у брехні другого учасника очної ставки. Якщо особа, яка раніше давала правдиві свідчення, намагається змінити їх, слідчий може оголосити попередні її свідчення. Після дачі показань слідчий може задавати питання кожній з допитуваних осіб. З дозволу слідчого учасники очної ставки можуть задавати один одному

питання. Протягом всієї очної ставки слідчий повинен уважно спостерігати за поведінкою допитуваних і не допускати можливості змови чи інших неправомірних дій з боку учасників очної ставки [146, с. 299].

Процесуальними підставами одночасного допиту двох чи більше вже допитаних осіб О.І. Котюк визначає такі: 1) наявність цієї слідчої дії в КПК як одного із передбачених законом засобів розв'язання завдань кримінального провадження; 2) наявність відкритого кримінального провадження; 3) наявність повноважень слідчого або прокурора на проведення очної ставки у цьому кримінальному провадженні; 4) наявність результатів попереднього допиту осіб, у показаннях яких є істотні розбіжності щодо обставин вчиненого злочину, які належать до предмета доказування [138, с. 31].

На підготовчому етапі важливе значення має встановлення обставин, які підлягають з'ясуванню. На думку Л.М. Лобойка, суперечності, що підлягають з'ясуванню, можуть полягати у такому:

- ствердження однією і заперечення іншою особою одного і того ж факту, важливого для правильного вирішення кримінальної справи;
- значні розбіжності щодо ознак певного об'єкта чи суб'єкта;
- суттєві розбіжності щодо інших обставин справи, що входять до предмета доказування: дата, час, місце події тощо [179, с. 160].

Інші науковці визначають особливості цієї СРД таким: а) її особлива процесуальна мета; б) поєднання в ній різних методів пізнання; в) особливі процесуальні умови, порядок і тактика її проведення; г) своєрідна психологічна атмосфера, яка відзначається можливістю виникнення конфліктної ситуації між допитуваними, а також не тільки позитивного, а й негативного впливу одного учасника на позицію іншого; д) особлива форма фіксації її результатів [248, с. 198].

За необхідності слідчий може провести додатковий допит для з'ясування тих чи інших обставин, що мають значення для справи. Так, В.Б. Шкільний вказує, що такий допит доцільно проводити з метою

психологічного впливу на співрозмовника [326, с. 13]. Більше того, при прийнятті рішення про проведення очної ставки слідчий повинен прогнозувати й можливість її негативних наслідків і, зокрема, виникнення конфліктної ситуації між допитуваними особами, негативного впливу одного з них на іншого і, як наслідок, зміни показань тим її учасником, який до цього говорив правду. Саме тому слідчий має право провести очну ставку лише з тактичних міркувань, але не зобов'язаний її проводити в обов'язковому порядку, якщо вважає це недоцільним.

Кожен з учасників може бути перед очною ставкою повторно допитаний, якщо в їх показаннях є протиріччя, прогалини або неточності. Однак не можна допит, на думку І.Ф. Пантелєєва, перетворювати на «репетицію» перед очною ставкою [148]. Тому ми підтримуємо позицію Ю.А. Чаплинської, яка зазначає, що не доцільно проводити слідчу дію: між особами, які дають завідомо неправдиві показання; між співучасниками кримінального правопорушення на первісному етапі розслідування; між підозрюваними, які частково визнають свою вину і схильні змінити показання або негативно вплинути на інших учасників; між особами, які намагаються погодити свою позиції один щодо одного або передати друг другу певну інформацію; між особами, із яких та, хто дає правдиві показання, перебуває у матеріальній, родинній або іншій залежності від іншого учасника; коли один із учасників одночасного допиту двох раніше допитаних осіб відмовляється давати показання у присутності іншої особи [314, с. 475].

За визначенням М.В. Салтевського, «загальна мета очної ставки може конкретизуватися в двох напрямках: 1) допомога в подоланні сумлінної помилки і 2) викриття неправди допитуваного. Відповідно до цього очну ставку допустимо використовувати для викриття неправдивого алібі, інсценування злочину, самообмови, обмови одного допитуваного іншим тощо» [248, с. 199].

Під час безпосереднього проведення одночасного допиту можуть виникати як безконфліктні, так і конфліктні ситуації. Узагальнення слідчої

практики дозволяє дійти висновку, що під час досудового розслідування виникали такі слідчі ситуації, які вирішувалися проведенням очної ставки:

– одна з раніше допитаних осіб при поясненні певної обставини надає правдиві показання, інша – неправдиві (79 %);

– обидві раніше допитані особи при поясненні одних і тих обставин надають неправдиві показання, по-різному пояснюють одну й ту саму подію (21 %).

Виходячи з того, що потреба у проведенні очної ставки виникає, як правило, на подальших етапах розслідування, а не на початковому, слідчий володіє певною інформаційною базою до моменту проведення аналізованого слідчої дії. Ретельне, детальне дослідження всієї інформаційної бази розслідування дозволяє виявити напрямки і прогнозувати результати очної ставки. Її результати можуть мати різні наслідки – не виключена можливість примушування одним з учасників очної ставки іншого до дачі неправдивих, вигідних для себе свідчень; крім того, передчасне ознайомлення учасників очної ставки із зібраними в ході слідства доказами може призвести до негативних наслідків. Для запобігання негативним моментам необхідно враховувати низку факторів, а саме: чи існує необхідність в психологічній підготовці особи, що дає правдиві показання; чи не призведе вплив чинника раптовості на допитуваного в ході очної ставки до стану фрустрації, якщо очна ставка планується раптовою для одного з учасників. Повинні також враховуватися й інші чинники, які обумовлюються конкретною ситуацією, якщо вони мають значення для отримання правдивих показань [244, с. 165].

Тактичними прийомами, застосовуваними при проведенні одночасного допиту, деякі автори називають такі:

– деталізація показань учасників очної ставки;

– пред'явлення доказів з метою активізації пам'яті допитуваних, відновлення асоціативних зв'язків;

– використання правдивих показань раніше допитаних осіб, наприклад використання показань організатора злочину, який зізнався;

– повторення очної ставки;

- провадження очної ставки на місці події;
- тимчасове маскування цілей проведення очної ставки;
- використання чинника раптовості тощо [244, с. 166].

У свою чергу, Н.М. Калинюк визначає такі тактичні прийоми:

– підготовка слідчим особи, яка дає правдиві відомості, до протистояння негативному впливу на неї того учасника, який говорить неправду;

– виявлення слідчим нових розбіжностей у показаннях того, хто в процесі допиту під час очної ставки продовжує говорити неправду;

– формулювання слідчим допитуваній особі під час проведення очної ставки контрольних запитань, що мають на меті зіставити отримані показання з достовірно встановленими у справі відомостями;

– деталізація слідчим запитань, що спрямовані на встановлення даних, які супроводжують показання;

– пред'явлення слідчим особі, яка говорить неправду, висновків експерта, речових і письмових доказів;

– проведення очної ставки на місці відповідної події;

– постановлення запитань з метою підтримання бажаного для слідчого рівня інтелектуальної та емоційної напруги, проведення слідчим очної ставки, що повторюється, або серії очних ставок [113, с. 16].

Також В.О. Коновалова та В.Ю. Шепітько пропонують таку низку тактичних прийомів, що використовуються під час очної ставки:

– супровід спілкування пред'явленням доказів;

– маскування мети очної ставки;

– раптовість її проведення;

– приховання поінформованості слідчого про ті чи інші обставини справи;

– проведення кількох очних ставок поспіль із несумлінним учасником чи проведення очної ставки у поєднанні з допитом;

– проведення очних ставок за наростаючою силою [130, с. 239].

Проведення одночасного допиту з неповнолітнім характеризується такими прийомами:

- деталізація показань;
- з'ясування джерела відомостей, про які даються показання;
- уточнення, чому запам'яталося саме те, про що даються показання;
- з'ясування, з ким розмовляв допитуваний з приводу зазначених обставин; хто і які поради давав йому про поведінку на допиті; хто і які думки висловлював про факти, що цікавлять слідчого;
- пропозиція неповнолітньому викласти зміст певної події іншими словами, коли є підстави вважати, що певні думки, висловлювання узяті неповнолітнім з інших джерел [146, с. 296].

А вже М.В. Салтевський залежно від спрямування виділяє такі групи тактичних прийомів: прийоми для активізації пам'яті учасника, що сумлінно помиляється; прийоми, спрямовані на викриття у неправді; прийоми для подолання відмови допитуваного від участі в очній ставці; прийоми, спрямовані на подолання небажаного впливу одного учасника на іншого [248, с. 201-202].

Виділено найбільш ефективні тактичні прийоми одночасного допиту: 1) використання рефлексії неповнолітнього; 2) втягнення допитуваних у суперечку з метою виявлення нових обставин, що мають значення для провадження; 3) використання конфліктів й протиріч у групі неповнолітніх хуліганів; 4) деталізація показань учасників одночасного допиту; 5) пред'явлення доказів з метою активізації пам'яті допитуваних осіб.

Отже, з урахуванням проведеного дослідження та вищевказаного доцільно виділити п'ять основних завдань вивчення особи неповнолітнього підозрюваного: 1) правильне застосування кримінально-правових норм (кримінально-правове спрямування); 2) забезпечення процесуального порядку досудового розслідування (кримінальне процесуальне спрямування); 3) вирішення слідчим тактичних завдань під час досудового розслідування (криміналістичне спрямування); 4) запобігання злочинності (кримінологічне

спрямування); 5) ефективне застосування виправно-виховних заходів (пенітенціарне спрямування). Індивідні властивості можна розділити на два широкі класи: 1) клас віково-статевих властивостей: вікові стадії онтогенетичної еволюції індивіда і онтогенез полового диморфізму; 2) клас індивідуально-типових рис. У свою чергу, індивідуально-типові властивості поділяються на три групи: а) конституціональні особливості – статура і біохімічні властивості індивіда; б) нейродинамічні властивості людини; в) особливості індивіда, пов'язані з функціональною геометрією великих півкуль мозку. Зазначені два класи індивідуальних властивостей називають первинними і вважають, що вони визначають динаміку таких вторинних індивідуальних утворень, як психофізіологічні функції та органічні потреби. Найвищою формою інтеграції індивідуальних властивостей є темперамент і здібності [209, с. 284].

Одним з найбільш доцільних тактичних прийомів при проведенні одночасного допиту у досліджуваній категорії кримінальних правопорушень слід визначити загострення протиріч у свідченні учасників одночасного допиту щодо менш значущих спірних обставин. Можна погодитися з думкою В.С. Кузьмічова і В.В. Юсупова, що запитання з приводу суперечностей необхідно ставити таким чином, щоб учасники очної ставки не змогли взаємно усвідомити вигідний для них хід показань, що можливо у тому випадку, коли показання одного учасника в повному обсязі стають відомі іншому. З метою недопущення даної ситуації слідчий стосовно кожної суперечності ставить окремі запитання, відповідати на які спочатку пропонується одному, а потім іншому допитуваному. Після відповіді на поставлене запитання одного з учасників очної ставки в іншого слід запитати, чи погоджується він з такою відповіддю. При наступному запитанні черговість змінюється. Щойно хто-небудь з них, всупереч раніше даним показанням, погодиться з відповіддю іншого, у нього береться пояснення цього, а відповідь обов'язково фіксується у протоколі. Використовуючи такий тактичний прийом, одному з допитуваних повністю

змовитися з іншим не вдається: вони будуть по чергово погоджуватися або суперечити один одному. За таких обставин неправдивість їх показань стає очевидною. Якщо особа, яка дала правдиві показання, на очній ставці відмовляється від них, то слідчому не слід ставити обом учасникам запитання з метою деталізації й уточнення їх показань. Інакше учасники слідчої дії, ознайомившись з її деталями, у подальшому зможуть висувати узгоджені між собою версії [165, с. 96].

Так, 5.03.2016 о 20 год. 30 хв. гр. П., спільно з неповнолітнім гр. Х., перебуваючи в стані алкогольного сп'яніння, прийшли на територію парку відпочинку ім. Братів Валдаєвих, що розташований на території залізничного вокзалу ст. Козятин Регіональної філії «Південко-Західна залізниця» ПАТ «Українська залізниця», що знаходиться за адресою: Вінницька область, м. Козятин. Після цього неповнолітній гр. П. спільно з неповнолітнім гр. Х., перебуваючи на території вищевказаного парку відпочинку, помітили малолітнього потерпілого гр. О., якому запропонували відійти та поговорити, на що останній відмовився. Після цього, гр. П., демонструючи свою силу і фізичну перевагу над іншими людьми, з метою самоствердження, наніс малолітньому потерпілому удар головою в ніс, в подальшому останній з метою уникнення вказаних осіб відійшов від них. Однак гр. П., розуміючи свою перевагу у фізичній силі, не бажаючи припиняти свої протиправні дії, наздогнав малолітнього потерпілого та повторно наніс йому один удар кулаком лівої руки в праву частину обличчя та, схопивши останнього руками за одяг, кинув його на землю та наніс йому один удар правою ногою в ліву частину голови. В цей час до неповнолітнього гр. П. приєднався неповнолітній гр. Х., який, діючи свідомо, умисно, безпричинно, з хуліганських спонукань, грубо порушуючи громадський порядок та виражаючи явну неповагу до суспільства, прагнучи показати зневагу до існуючих правил і норм поведінки в суспільстві, демонструючи свою силу і перевагу над іншими людьми, з метою самоствердження, наніс малолітньому потерпілому декілька ударів кулаком правої руки в обличчя. В ході

одночасного допиту у підозрюваного дізнавалася інформація, що не мала спочатку важливого характеру. А потім, при з'ясуванні протиріч, наголос на неї змусив гр. П. надати правдиві показання [267].

Як наголошує М.В. Корнієнко, у кімнаті потрібно розмістити учасників таким чином, щоб світло падало на їх обличчя. Дотримання цієї рекомендації дозволить слідчому без особливого напруження спостерігати за поведінкою та станом учасників. Допитувані мають постійно перебувати в полі зору слідчого, бути достатньо віддалені від нього та між собою. Слідчий повинен бачити, де знаходиться обличчя, руки й ноги допитуваних, оскільки за їх допомогою несумлінні учасники можуть подавати один одному певні сигнали. Учасників очної ставки слід розмістити таким чином, щоб вони без особливих зусиль могли чути та бачити один одного. Правильне розміщення учасників очної ставки не тільки дозволяє вести спостереження за допитуваними, але й виключає можливість здійснення раптового нападу один на одного або на слідчого [137, с. 186].

Також під час одночасного допиту при розслідуванні хуліганства, вчиненого неповнолітніми, доцільно застосовувати прийом використання позитивних властивостей особистості несумлінного учасника слідчої дії. Так, С.М. Стахівський з цього приводу наголошував, що правильна організація проведення очної ставки передбачає врахування певних чинників, які впливають на ефективність цієї слідчої дії. До них належать: фактор раптовості, моральні і вольові якості учасників очної ставки, їх психічний стан та характер взаємовідносин [285, с. 26].

Так, 28.06.2016 близько 16.30, неповнолітні гр. Б. та Р., а також гр. Є. та Й., які не досягли віку, з якого настає кримінальна відповідальність, перебуваючи у дворі житлового будинку № 7 по вул. Слави в м. Волочиськ, використовуючи малозначний привід, вчинили сварку з гр. О., вимагаючи у неї встати перед ними на коліна та просити пробачення за неправдиві чутки, які потерпіла про них розповсюджувала. Усвідомлюючи протиправний характер своїх дій та настання негативних наслідків у вигляді заподіяння

потерпілій неповнолітній гр. О. тілесних ушкоджень, гр. Б. вдарила її рукою в плече, схопила правою рукою за волосся, а лівою вдарила долонею по обличчю. Після цього правопорушниця знову вдарила потерпілу кулаком правої руки в обличчя та розбила губу з правого боку, а інша особа схопила її за волосся та, шарпнувши донизу, змусила стати на коліна. В подальшому до гр. О. підійшла правопорушниця, взяла лівою рукою ззаду за шию і нагнула головою до землі і сказала потерпілій, щоб вона їла землю, начебто через те, що вона обізвала колись її хлопця. Всі ці дії дівчат фотографувала на телефон. Хуліганські дії правопорушниць помітили невстановлені громадяни, після чого неповнолітня взяла гр. О. за руку і сказала, щоб вона йшла за нею за кав'ярню «Кофей Ок» через дорогу. Перебуваючи за кав'ярнею у дворі будинку по вул. Музейній, 42 в м. Волочиськ, одна з хуліганок схопила потерпілу рукою за волосся, шарпнула донизу, щоб вона нагнулася, і вдарила коліном у голову. Також підійшла інша, яка тримала гр. О. за волосся, і також вдарила її коліном у голову. При цьому одна з нападниць фотографувала ці дії на фотокамеру мобільного телефону, а в подальшому виклала дані фотографії в мережі Інтернет на своїй сторінці в соціальній мережі «Вконтакте», з коментарем: «Це О., коли її били». Під час проведення одночасного допиту між ними слідчий, ретельно вивчивши матеріали провадження, знайшов до підозрюваної гр. Р. підхід. При формуванні питань він, підкресливши властиву підозрюваній скромність, показав, що розуміє, що для останньої така поведінка була не закономірною, а випадковою помилкою [281].

Окремі науковці вказують на те, що інформація про особу неповнолітнього підозрюваного, обвинуваченого може бути доказовою та орієнтуючою. Доказова інформація надходить з процесуальних джерел і включає: показання родичів, знайомих; висновки експертів про психічний та психологічний стан, вік неповнолітнього; результати огляду місця події та інших слідчих дій у вигляді слідів злочинця. Орієнтуюча інформація може бути отримана : а) шляхом проведення оперативно-розшукових заходів:

результати спостереження за неповнолітнім, дані, отримані при опитуваннях та ін.; б) із даних, що містяться в криміналістичних та інших обліках, що ведуться в поліції та правоохоронних органах, зокрема в алфавітному, дактилоскопічному обліку, обліку за способом вчинення злочину, відеотеках тощо; в) із даних про типового неповнолітнього злочинця – його «портрет», складений на репрезентативній емпіричній базі в криміналістичній характеристиці тієї або іншої групи злочинців; г) на основі спеціальних знань слідчого, отриманих з наукових джерел про вікову психологію і педагогіку; д) на основі слідчої інтуїції як джерела інформації про особу неповнолітнього, заснованої на професійному і життєвому досвіді слідчого; е) на основі спостережень за зовнішніми проявами підлітка в процесі виконання слідчих дій з його участю [192, с. 24].

Також слідчий повинен враховувати наявність або відсутність взаємовідносин між допитуваними особами. Адже цей аспект треба розглядати як чинник, що впливає на вид ситуації під час одночасного допиту (конфліктна, безконфліктна). У більшості випадків ця слідча дія, як зазначає Л.П. Ковтуненко, проводиться між особами, які були раніше знайомі, у зв'язку з чим між ними вже склалися певні відносини (дружба або пошана, неприязнь чи неповага тощо). Іноді характер останніх може впливати на позицію й поведінку цих осіб, зміну їх у небажаний бік [124, с. 208].

Так, В.Т. Очередін виділяє серед обставин, що характеризують особу неповнолітнього підозрюваного, такі групи: 1) загальні дані про підозрюваного – прізвище, ім'я, по-батькові, місце народження, громадянство, національність, місце проживання, вік; 2) зайнятість суспільно корисною діяльністю – найменування навчального закладу, клас, курс; де, з якого часу, і ким працює; 3) стан здоров'я – наявність або відсутність порушень життєвих функцій організму; на які хронічні хвороби страждає неповнолітній, які важкі хвороби переніс, чи лікувався в неврологічних лікарнях і психічних установах, чи перебуває на обліку в

психоневрологічному диспансері; ступінь наявної розумової відсталості, не пов'язаної з душевним захворюванням; 4) індивідуальні властивості та якості особистості – різні психологічні особливості – вольові риси та властивості характеру, темперамент, рівень інтелектуального розвитку неповнолітнього, його захоплення та інтереси; 5) громадська поведінка – спосіб життя, ставлення до навчання або роботи, участь у громадському житті навчального або трудового колективу, ставлення до оточуючих, заняття у вільний час, коло знайомств, поведінка за місцем проживання, причини незайнятості суспільно корисною діяльністю; чи вчиняв підозрюваний раніше злочини, чи звільнявся від кримінальної відповідальності або покарання, чи був засуджений, чи відбував покарання, чи перебував у виховній установі для неповнолітніх, чи допускав адміністративні проступки, чи застосовувалися до нього заходи громадського впливу, чи перебуває на обліку в спеціалізованих державних органах у справах щодо неповнолітніх; 6) умови життя і виховання (дані щодо батьків та інших членів родини, матеріально-побутові умови життя, зміст виховної роботи з неповнолітнім тощо; 7) обставини, що пом'якшують або обтяжують покарання [220, с. 4].

Охарактеризовано особливості проведення одночасного допиту при розслідуванні хуліганства, вчиненого неповнолітніми. Визначено, що показання неповнолітнього, які необхідно уточнювати під час одночасного допиту, мають відображати коло відомостей, які стосуються злочину та які можна поділити на такі складові: 1) події, які відбувалися до початку злочину; 2) дані, що стосуються механізму злочину; 3) події, які відбувалися після вчинення хуліганства.

Аналіз матеріалів кримінальних проваджень [Додаток А] дозволив дійти висновку, що типовими помилками в тактиці очної ставки є:

- відсутність психологічного контакту (31 %);
- неправильне формулювання питань (25 %);
- нерозпізнання давання неправдивих показань (29 %);
- часткове усунення протиріч (37 %);

– зволікання з проведенням одночасного допиту (38 %).

Тому доречним є твердження Н.Ш. Сафіна, який наголошував, що педагог, психолог під час проведення будь-якої слідчої (розшукової) дії із неповнолітнім, зокрема допиту, виконує виховну й превентивну роль, тобто він повинен бути помічником слідчого у встановленні належного морально-психологічного контакту з неповнолітнім, у зв'язку з тим, що він є спеціалістом, який має спеціальні знання в галузі дитячої та юнацької психології, а також вікової педагогіки. Крім цього, педагог, психолог може сприяти слідчому, прокурору у забезпеченні та реалізації прав та законних інтересів неповнолітнього в повному обсязі [251, с. 39].

Підсумовуючи, зазначимо, що одночасний допит раніше допитаних осіб при розслідуванні хуліганства, вчиненого неповнолітніми, є дійовою СРД. До проведення одночасного допиту обов'язковим є здійснення усіх можливих організаційно-підготовчих заходів, що забезпечить його найбільшу ефективність. Серед них важливе значення має вивчення особи неповнолітнього, а також збирання оперативної інформації щодо нього. Найбільш ефективними тактичними прийомами одночасного допиту є: використання рефлексії неповнолітнього; втягнення допитуваних у суперечку з метою виявлення нових обставин, що мають значення для провадження; використання конфліктів і протиріч у групі неповнолітніх хуліганів; деталізація показань учасників одночасного допиту; пред'явлення доказів з метою активізації пам'яті допитуваних осіб.

3.3. Особливості використання спеціальних знань при розслідуванні хуліганства, вчиненого неповнолітніми

Використання спеціальних знань є ефективним способом виявлення нових доказів. Так, 91 % респондентів вказали на незамінність цього методу перевірки та отримання доказів. Під час кримінального провадження на стадії

як досудового розслідування, так і в суді можуть виникнути питання, вирішення яких через їхню вузьку спеціалізацію і неправовий характер може виявитися не під силу слідчому й суду. У таких випадках залучаються інші учасники кримінального процесу – особи, які володіють спеціальними знаннями, достатніми для кваліфікованого рішення виниклої проблеми, а саме експерти, спеціалісти, консультанти [205, с. 105].

Необхідно дослідити зазначену наукову категорію, її поняття та сутність. Так, Г.М. Надгорний стосовно сутності спеціальних знань формулював їх як знання, що не відносяться до загальновідомих, які створюють основу професійної підготовки з наукових, інженерно-технічних і виробничих спеціальностей, а також незагальновідомі знання, що необхідні для заняття будь-якими іншими видами діяльності [206, с. 42]. У свою чергу, М.Г. Щербаковський та О.А. Кравченко розуміли цю категорію як систематизовані наукові знання, вміння і навички в певній сфері людської діяльності (виключаючи знання в галузі матеріального і процесуального права), отримані в результаті цілеспрямованої професійної підготовки і досвіду роботи й використовувані з метою збирання доказової та орієнтуючої інформації, яка має значення для справи” [332, с. 224]. Як бачимо, в даних визначеннях йдеться про досить широкий спектр професій.

Набагато вужче формулював цей термін Г.Є. Морозов, зазначивши, що це знання, якими володіє особа в конкретній галузі хімії чи біології, математики чи фізики, природознавства чи енергетики, педагогіки чи лінгвістики [233, с. 45]. А вже Є.І. Зуєв знову розширює і конкретизує, вказуючи, що спеціальними є професійні знання, що відповідають сучасному рівню розвитку пізнання (виключаючи галузі процесуального та матеріального права) у науці, техніці, мистецтві або ремеслі, використання яких у боротьбі зі злочинністю сприяє виявленню доказової та оперативно-розшукової інформації, а також які сприяють розробці технічних засобів і тактичних прийомів виявлення і фіксації слідів або інших ознак злочинних діянь [103, с. 72].

У свою чергу, Б.В. Романюк визначає спеціальні знання як сукупність науково обґрунтованих відомостей окремого (спеціального) виду, якими володіють особи (спеціалісти) у межах будь-якої професії в різних галузях науки, техніки, мистецтва та ремесла, і які відповідно до норм кримінально-процесуального законодавства використовуються ними для успішного вирішення завдань кримінального судочинства [241, с. 7-8]. Знову можемо помітити різні категорії: наука, техніка, мистецтво та ремесло, які безпосередньо впливають на дослідження цього явища.

З іншого боку, В.Н. Махов наголошує, що в кримінальному процесі досліджувана категорія є знаннями, які властиві різним видам професійної діяльності, за винятком знань, що є професійними для слідчого і судді, та використовуються під час розслідування злочинів і розгляді кримінальних справ у суді з метою сприяння встановленню істини в справі у випадках, формах і порядку, визначених кримінально-процесуальним законодавством [197]. Тобто замість категорій «наука», «техніка», «мистецтво» та «ремесло» було введено різновиди професійної діяльності, що ми підтримуємо.

Інші науковці наголошують, що це знання, які відображають сучасний рівень розвитку певної галузі науки, техніки, мистецтва та ремесла, отримані в результаті спеціальної підготовки чи професійного досвіду, що не є загальнодоступними та загальновідомими і використовуються з метою встановлення істини у справі у випадку та у порядку, встановленому законом (кримінально-процесуальним, цивільно-процесуальним, адміністративно-процесуальним тощо) [264, с. 15].

Ми підтримуємо думку В.Г. Грузкової, яка вважає, що спеціальні знання поєднують у собі, по-перше, наукові знання, що дозволяють розкрити (власне, «пізнати») природу досліджуваних явищ, їхню сутність; по-друге, життєвий досвід – найбільш раціональні, ефективні алгоритми практичної діяльності; по-третє, знання з галузі техніки, що акумулюють сучасну науково-технічну інформацію і досвід її практичної реалізації. У системі «спеціальні знання» вони виступають у діалектичній єдності [69, с. 37]. Ще

більш коротко І.В. Постика визначає їх як сукупність знань у визначеній галузі на сучасному рівні її розвитку, що застосовуються з метою доказування, проведеного у встановленому законом порядку [231, с. 207].

Спеціальні знання властиві різним видам професійної діяльності. Їх застосування викликане необхідністю застосування під час розслідування злочинів і розгляді кримінальних проваджень. На меті їх застосування є сприяння встановленню істини в справі у випадках, формах і порядку, визначених кримінально-процесуальним законодавством [197, с. 131].

Щодо суб'єктів застосування спеціальних знань, то доречно навести думку І.В. Пирога, який чітко їх визначив – слідчий, спеціаліст, експерт [226, с. 37]. А, наприклад, О.В. Фролов до суб'єктів застосування спеціальних знань при розслідуванні хуліганства, вчиненого неповнолітніми, відніс такі категорії:

- експерта;
- спеціаліста;
- педагога;
- психолога;
- перекладача;
- безпосередньо особу, що проводить розслідування [306, с. 82].

До основних процесуальних форм застосування спеціальних знань і технічних засобів Д.К. Лисиченко та В.В. Циркаль відносять: 1) безпосереднє використання їх слідчим, прокурором (у тому числі криміналістом) і складом суду при виконанні своїх процесуальних функцій збирання, дослідження й оцінки доказів; 2) участь спеціалістів при провадженні слідчих дій; 3) призначення і провадження судових експертиз [174, с. 50-51].

Ми підтримуємо позицію В.К. Лисиченка, який зазначає, що виділяють оперативне, доказове чи допоміжне значення спеціальних знань, процесуальний статус особи, яка застосовує такі знання, мету застосування і значення отриманих результатів (оперативне, доказове), пізнавальну сутність

і значення результатів використання спеціальних знань [172, с. 30].

У свою чергу, В.В. Тіщенко доречно розділяє використання спеціальних знань на такі категорії:

– безпосередні, тобто такі, що безпосередньо спрямовані на збирання й отримання доказів;

– опосередковані, тобто ті, що сприяють збиранню й оцінці доказів [297, с. 351-352].

У принципі, при розслідуванні хуліганства, вчиненого неповнолітніми, форма реалізації спеціальних знань залежить насамперед від суб'єкта, виду діяльності та мети їх застосування [241, с. 8-9].

До самостійних форм Зуйков Г.Г. відносить:

а) безпосереднє застосування спеціальних знань у науці, техніці, мистецтві і ремеслі самим суддею;

б) призначення експертиз;

в) призначення ревізій;

г) знання, які властиві різним видам професійної діяльності, за винятком знань, що є професійними для слідчого і судді та використовуються під час розслідування злочинів і розгляді кримінальних справ у суді з метою сприяння встановленню істини в справі у випадках, формах і порядку, визначених кримінально-процесуальним законодавством; консультаційна допомога фахівця без залучення його до особистої участі в судових діях;

д) участь фахівця в судових діях [105].

До непроцесуальних В.С. Кузьмічов відносить консультативну та довідкову діяльність суб'єктів спеціальних знань (усну чи у вигляді довідок); проведення ревізійних чи аудиторських дій; участь суб'єктів спеціальних знань в оперативно-розшукових заходах; попередні дослідження матеріальних об'єктів спеціалістами й експертами (в усній чи письмовій формі); результати перевірок за криміналістичними обліками (у вигляді довідок) [164, с. 200].

Спеціальні знання властиві різним видам професійної діяльності, за винятком знань, що є професійними для слідчого і судді та використовуються під час розслідування злочинів і розгляду кримінальних справ у суді з метою сприяння встановленню істини в справі у випадках, формах і порядку, визначених кримінально-процесуальним законодавством [197, с. 132]. Охарактеризовано форми використання спеціальних знань при розслідуванні хуліганства, вчиненого неповнолітніми. Серед них виокремлено такі:

1) особисте використання уповноваженою особою спеціальних знань під час проведення слідчих (розшукових) дій – 34 %;

2) особисте використання спеціальних знань спеціалістом (інспектором-криміналістом, техніком-криміналістом, експертом НДЕКЦ) шляхом його участі під час здійснення певних процесуальних дій – 71 %;

3) опосередковане використання уповноваженою особою спеціальних знань шляхом призначення судових експертиз – 100 %.

Судова експертиза, або експертиза у кримінальному процесі, – це науково-практичне дослідження, процес пізнання, яке провадить експерт, й обґрунтування висновку відповідно до встановленого законом порядку. У спеціальній літературі експертом називають особу, котра має спеціальні знання і залучається до кримінального процесу: для пізнання і дослідження об'єкта, яким цікавиться суд; для вирішення і висвітлення поставлених перед ним питань; для обґрунтування стосовно цих питань висновку, який має значення доказу в справі. Загальні положення цих норм стосуються і судово-психологічної експертизи [335, с. 83].

Серед головних цілей використання спеціальних знань експертом під час експертизи К.О. Чаплинський називає сприяння повному і швидкому розкриттю та розслідуванню злочинів, встановлення істини у кримінальній справі, дослідження певних об'єктів і явищ, отримання необхідних відомостей для встановлення обставин, що мають значення для правильного та обґрунтованого рішення у справі; сприяння виявленню, фіксації і вилученню

доказів та з'ясуванню спеціальних питань, що виникають при проведенні слідчих дій [316, с. 236].

Визначено, що під час розслідування хуліганства, вчиненого неповнолітніми, доказова інформація переважно вилучається з таких джерел:

- 1) від очевидців події та потерпілих;
- 2) з місця вчинення правопорушення;
- 3) під час обшуку хулігана чи іншого об'єкта.

Криміналістичні експертизи вирішують, досліджуючи сліди злочину і злочинця, звичайні питання діагностичного та ідентифікаційного характеру: ким, за яких обставин, яким об'єктом залишені сліди, який механізм їх утворення тощо.

У справі може виникнути необхідність судово-психіатричної експертизи. На її дозвіл ставляться такі питання: чи не перебував обвинувачений у момент злочину в стані короткочасного розладу психічної діяльності (афект, патологічне сп'яніння) тощо [2, с. 641].

Крім того, можна визначити такі обставини:

- чи не страждає обвинувачений на психічне захворювання, і якщо да, то чи осудний він;
- чи немає у нього дефектів психіки, які не впливають на осудність, але відбиваються на його поведінці і діях;
- не страждає обвинувачений на наркоманію або хронічний алкоголізм.

У деяких випадках обвинувачений може бути підданий і судово-психологічній експертизі для дослідження його інтелектуальних й емоційних особливостей [107, с. 191-192].

На основі дослідження було встановлено, що спеціалісти залучаються до участі в слідчих діях у разі:

- 1) відсутності спеціальних знань і навичок у слідчого;
- 2) недостатнього оволодіння слідчим прийомами і засобами швидкого та доброякісного виконання тієї чи іншої роботи, що вимагає спеціальних знань і навичок;

- 3) необхідності з етичних чи тактичних точок зору доручити здійснення визначених дій саме спеціалістові;
- 4) одночасного застосування ряду НТЗ;
- 5) необхідності виконати великий обсяг роботи, що вимагає спеціальних знань і навичок [110, с. 12].

Зазначені аспекти є критеріями, які дозволяють розмежовувати буденне та спеціальне знання в конкретній ситуації, пов'язаній із визначенням потреби в застосуванні спеціальних знань у формі судової експертизи. Необхідність участі спеціаліста визначається: 1) включенням в процесуальну норму права спеціальних елементів у певній формі (наприклад, визначення індивідуальних ознак предмета в ході його огляду); 2) ступенем адаптованості наукових знань для практичних цілей (наприклад, голограма більш інформативна, ніж фотографія чи описування, але ще не розроблено відповідні методики, які дозволяють використовувати такий метод фіксації у процесуальних цілях); 3) наявністю об'єктивного зв'язку між способом використання певних спеціальних знань та юридичною метою їх застосування (наприклад, для визначення спеціальної підстави призначення психологічної експертизи).

Що ж стосується безпосереднього проведення СРД, то, як зазначають В.К. Лисиченко та В.В. Циркаль, тут спеціальні знання можуть використовуватися тільки в процесуальних формах. У кримінальному процесі, порядок і умови якого регламентуються нормами КПК, не може бути непроцесуальних форм застосування спеціальних знань. Застосування в непроцесуальних формах у кримінальному процесі даних природничих і технічних наук суперечить закону [174, с. 48].

Стосовно експертиз слід зазначити, що їх призначення залежить від волевиявлення слідчого, однак вони, як правило, мають призначатися тоді, коли без застосування спеціальних знань не вдасться з'ясувати обставини, що мають значення для справи. Відмова від провадження експертизи в таких випадках призводить до того, що ці обставини залишаються не з'ясованими

[286, с. 210].

Говорячи про визначення судової експертизи, одразу слід зазначити, що воно надане в ст. 1 ЗУ «Про судову експертизу» як «...дослідження експертом на основі спеціальних знань матеріальних об'єктів, явищ і процесів, які містять інформацію про обставини справи, що перебуває у провадженні органів досудового розслідування чи суду» [99]. У свою чергу, О.О. Ейсман вважає, що експертизу характеризують три ознаки: застосування спеціальних знань; дослідження; надання висновку [79, с. 89]. За спрямованістю спеціальних знань і частотою їх застосування в судочинстві у криміналістичній літературі і практиці розслідування злочинів розрізняють так звані традиційні й нетрадиційні види експертиз [322, с. 122].

Так, М. А. Очеретяний у своєму дослідженні встановив, що під час розслідування хуліганства, вчиненого групою осіб, у разі наявності тілесних ушкоджень у його учасників обов'язково призначалася судово-медична експертиза живих осіб – 100 % випадків. Також найбільш характерним для даної категорії справ є проведення: а) судово-психіатричних експертиз підозрюваних – 51 %; б) судово-біологічних експертиз речових доказів – 42 %; в) криміналістичних досліджень холодної зброї – 17%; г) дактилоскопічних – 13 %; д) балістичних – 8 %[221, с. 322].

Аналіз матеріалів кримінальних проваджень [Додаток А] дозволив сформулювати перелік судових експертиз, що можуть призначатися при розслідуванні хуліганства, вчиненого неповнолітніми, зокрема:

а) встановлення ідентифікуючих ознак неповнолітнього хулігана, транспортних засобів та слідів злочину;

б) діагностика різних аспектів кримінального правопорушення.

Серед перших було виокремлено криміналістичні – 12 % та судово-біологічні – 61 % експертизи. Найбільш розповсюдженими у другій групі є судово-медична (73 %), судово-психіатрична (54 %), а також балістична (12 %) експертиза та експертиза холодної зброї (18 %).

Дослідженням матеріалів кримінальних проваджень встановлено, що

вони призначалися з моменту внесення відомостей до ЄРДР протягом: 1 доби – 3 %, 5 діб – 35 %, 15 діб – 34 %, місяця – 16 %, понад місяць – 12 %.

Кожен з експертних напрямків має свої можливості, які використовуються у процесі дослідження відповідно до поставлених слідчими й судовими органами завдань. При цьому такі можливості розширюються у зв'язку з розвитком наукових досліджень, з новими досягненнями в тій чи іншій галузі знань. Це, у свою чергу, впливає на обсяг завдань, які можуть бути вирішені при дослідженні особливостей учиненого злочину, механізму його вчинення, прийомів приховування, інсценування тощо [204, с. 164-166].

До підготовчого етапу призначення експертизи при розслідуванні хуліганства, вчиненого неповнолітніми, ми відносимо такі дії. По-перше, прийняття слідчим рішення про проведення експертизи. Залежно від слідчої ситуації слідчий призначає експертизу, якщо для вирішення питань у справі необхідні наукові, технічні або інші спеціальні знання або коли призначення експертизи є обов'язковим. Таке рішення слідчий може прийняти вже під час проведення початкових слідчих дій і, насамперед, у ході огляду місця події. Виявляючи й вилучаючи різні сліди, слідчий висуває версії щодо розслідуваної події, визначає можливості та перспективи їх експертного дослідження. При цьому важлива роль надається спеціалісту. Як доречно зазначає В.В. Коваленко, спеціаліст, надаючи допомогу слідчому у виявленні, фіксації, вилученні та попередньому дослідженні слідів, може дати консультацію щодо перспектив майбутнього експертного дослідження тих чи інших об'єктів, а також кількості матеріалів, необхідних для проведення експертизи [122, с. 137].

Тепер більш детально розглянемо деякі види експертиз, що можуть призначатися при розслідуванні хуліганства, вчиненого неповнолітніми. Так, В.М. Глібко визначає криміналістичну експертизу як лабораторне дослідження об'єктів з метою встановлення їхнього фактичного стану; можливості проведення певних дій; обставин, за яких були проведені дії;

невидимих слідів зашифрованого змісту; групової належності об'єктів або їх тотожності [65, с. 430].

За визначенням А.І. Вінберга, це один з видів судової експертизи, яка базується на даних криміналістики і полягає в дослідженні експертом речовин, доказів та інших матеріалів кримінальної або цивільної справи з метою ідентифікації людини, тварин, транспортних засобів, інструментів і знарядь за їх слідами-відображеннями або за розділеними частинами цілого, а також у вирішенні спеціальних питань не ідентифікаційного характеру (за обставинами даної справи) [50, с. 15].

Дактилоскопічна експертиза в досліджуваній категорії проваджень вирішує діагностичні чи ідентифікаційні завдання. Зазначена експертиза проводиться з метою ототожнення особи підозрюваного за слідами рук [152, с. 249].

При розслідуванні хуліганства, вчиненого неповнолітніми, судово-балістична експертиза призначається для вирішення ряду питань. Одним з них є вирішення проблеми того, чи не стріляна куля, витягнута з тіла потерпілого, або що виявлена на місці події гільза зі зброї, наявної у розпорядженні органів досудового розслідування з місця події, тобто з'ясування того, чи саме воно було знаряддям злочину. Відповідь на це питання дає змогу встановити зв'язок зброї з подією злочину, що розслідується. За цих же умов зв'язок особи, що володіла зброєю, з вчиненим злочином залишається передбачуваною. Разом із тим висновок експерта, що успішно здійснив ідентифікацію зброї, є доказом не передбачуваного, а дійсного існування такого зв'язку. І свідчить про необхідність пошуку фактів, що пов'язують вогнепальну зброю з суб'єктом злочину [255, с. 155].

На думку М.Г. Щербаковського, предмет експертизи визначається рівнем розвитку тієї чи іншої галузі знань та практичною розробленістю методів встановлення окремих фактів. По-перше, він повинен бути випробуваний експертною практикою, а для його встановлення розроблено відповідні методики, по-друге, мати значення для розслідування справи.

Одночасне врахування обох критеріїв дозволяє точно визначити конкретний предмет експертизи та відповідно – коло питань експерту [331, с. 189].

Іншим важливим питанням в досліджуваних кримінальних провадженнях є дослідження саморобної зброї. Як зазначає С.Ф. Влад, при попередньому й експертному дослідженні саморобної зброї необхідно встановлювати не лише її приналежність до вогнепальної, а й спосіб її виготовлення для встановлення технічних засобів її виготовлення, а також властивості та характеристики матеріалів, з яких виготовлено зброю в цілому і кожену деталь окремо, що допоможе встановити виробника [51, с. 308].

Як точно зазначає М.М. Єфімов, важливе значення судово-балістичної експертизи випливає з диспозиції ч. 4 ст. 296 КК України. Її проведення є необхідним у багатьох випадках, навіть не пов'язаних із нанесенням тілесних ушкоджень. Наприклад, при проведенні футбольних матчів вболівальники можуть застосовувати різні вибухові чи запальні пристрої (фесерверки, «фаєри» тощо). Деколи вони не мають занадто небезпечного змісту, але коли даний прилад вибухає серед фанатського сектору, то, як наслідок, отримуємо велику кількість тілесних ушкоджень та інші суспільно-небезпечні наслідки. Причому його застосування зумовлювалося не мотивами нанесення тілесних ушкоджень, а саме хуліганською спрямованістю. Саме тоді при вилученні таких предметів працівниками правоохоронних органів обов'язково потрібно призначати експертизу [84, с. 176].

В досліджуваній категорії проваджень найчастіше на експертизу слід ставити такі питання, які визначаються різними науковцями:

- чи являється конкретний об'єкт вогнепальною зброєю;
- чи справна та придатна для стрільби зброя;
- який спосіб виготовлення даної зброї чи окремих її частин;
- чи можливо здійснити постріл з конкретної зброї представленими патронами;
- чи являється представлений предмет бойовим припасом до вогнепальної зброї;

- чи придатні надані боеприпаси для стрільби (в тому числі з конкретної зброї);
- чи вистріляна куля (гільза) з конкретної зброї, яка перевіряється;
- чи є пошкодження на конкретному предметі вогнепальними;
- де знаходиться місце, з якого зроблено постріл, та яким є напрямок проведеного пострілу [139, с. 127].

Дослідження холодної зброї при розслідуванні досліджуваного виду хуліганства також має важливе значення, адже це також окрема складова кваліфікації. З цього приводу О.Л. Кобилянський зазначає, що кваліфікація кримінально-протиправних дій здебільшого залежить від того, наскільки правильно буде встановлено групову належність предмета – речового доказу (знаряддя вчинення кримінального правопорушення) до холодної зброї, встановлення його виду (різновиду), у том числі й за способом виготовлення, а також з'ясовано його технічний стан [139, с. 127; 121, с. 66]. Питання, які будуть виноситись на зазначену експертизу, є такими:

- чи є конкретний предмет холодною зброєю;
- який тип (вид) холодної зброї, до якого належить конкретний предмет;
- який спосіб виготовлення даної холодної зброї;
- чи використовувався чохол для носіння конкретної холодної зброї;
- чи не виготовлений надісланий на дослідження предмет із спортивної або бойової зброї певного типу;
- чи піддавався переробці ніж (інший предмет), вилучений у підозрюваного [139].

Криміналістичною експертизою [66] холодної зброї, на думку окремих вчених, можуть вирішуватись такі питання:

- чи є предмет, вилучений у підозрюваного, холодною зброєю;
- до якого виду холодної зброї належить ніж (кинджал, нунчаки, кастет, булава тощо), вилучений у підозрюваного;
- яким способом (заводським чи кустарним) виготовлено ніж (кинджал,

нунчаки, кастет, булаву тощо), вилучений у підозрюваного;

- чи є предмет, вилучений у даної особи, заготовкою холодної зброї;

- чи піддавався переробці ніж (або інший предмет), вилучений у підозрюваного [139, с. 127];

- чи використовувались надані інструменти для виготовлення даної холодної зброї;

- чи перебувала дана холодна зброя постійно у наданому на дослідження чохлі або піхвах.

Судово-біологічну експертизу речових доказів, як зазначає М.М. Єфімов, доцільно призначати для встановлення виду досліджуваної речовини, групових і типових ознак крові, волосся, слини, сперми, сечі та інших об'єктів. За її допомогою можна вирішити багато спірних питань під час розслідування [84, с. 170-171].

Зокрема, перед експертом під час дослідження доказів зі слідами, що схожі на кров, на думку М.В. Кисіна та О.К. Туманова, «...можуть бути поставлені такі питання:

- чи міститься у сліді кров;

- чи належить кров людині чи тварині;

- чи може кров належати певній особі;

- чи належить кров чоловіку чи жінці;

- який механізм утворення слідів крові на речових доказах;

- яке регіональне походження крові (з якої вона частини тіла);

- як давно утворився слід;

- яка кількість рідкої крові, що створила сліди на речових доказах тощо» [119, с. 79].

Для дослідження психічного стану підозрюваного в досліджуваній категорії кримінальних проваджень необхідно призначати судово-психіатричну експертизу. Призначення такої експертизи повинно бути обумовленим рядом факторів, зокрема:

- важливістю обставин, які відомі або можуть бути відомі особі і які

підлягають доказуванню у кримінальному провадженні, без чого встановлення істини у справі є ускладненим;

– наявністю достатніх фактичних підстав для критичного ставлення до пояснень особи через наявність обставин, котрі свідчать про особливості поведінки особи, що можуть вказувати на наявність у неї психічних розладів (неадекватна поведінка у побуті, немотивована збудженість, непослідовність і суперечливість пояснень під час кримінального провадження, нерозуміння загальноприйнятих і суспільно визначених категорій, надмірно низький рівень загальноосвітніх знань тощо);

– наявність інформації про перенесення особою захворювань і травм, що супроводжувались зміною поведінки; інформації про перебування особи на обліку у психіатра або про звільнення її від військової служби тощо [80, с. 79].

Констатуючи зазначене, наголосимо, що при розслідуванні хуліганства, вчиненого неповнолітніми, в обов'язковому порядку застосовуються спеціальні знання різними суб'єктами. Вказано, що дотримання зазначених умов, а також призначення певної експертизи у відповідній ситуації можуть ефективно сприяти вирішенню завдань досудового розслідування. Сформульовано перелік судових експертиз, що можуть призначатися при розслідуванні даного злочину. Охарактеризовано форми використання спеціальних знань при розслідуванні хуліганства, вчиненого неповнолітніми. Найбільш розповсюдженим при розслідуванні досліджуваної категорії кримінальних правопорушень є призначення експертиз. Серед них характерними є: судово-медична, судово-психіатрична, балістична експертизи.

Висновки до розділу 3

Підсумовуючи даний підрозділ, можемо дійти таких висновків.

Огляд є терміною, винятковою та незамінною процесуальною дією. Респонденти у 81 % випадків характеризують її як найбільш ефективну процесуальну дію, отримані відомості під час її проведення – як джерело інформації для висунування версій та проведення подальших процесуальних дій (79 %).

Під час огляду місця події слідчі повинні визначити механізм злочину, виявити його очевидців та ознаки зовнішності неповнолітнього хулігана. Крім того, необхідно виявити та вилучити сліди вчинення хуліганства, а також висунути версії щодо подальших СРД, НСРД, процесуальних дій та інших заходів. З'ясовано значення діагностичного розбору слідів, зібраних під час проведення слідчої (розшукової) дії. Це необхідно для визначення інформації, яка може зорієнтувати слідчого у встановленні окремих напрямків розслідування, зокрема: 1) способу вчинення правопорушення; 2) ознак зовнішності неповнолітнього хулігана та напрямків його пошуку за «гарячими» слідами; 3) кола очевидців події, яких потрібно перевірити та опитати.

Встановлено, що під час огляду місця події можливо попередньо досліджувати виявлені сліди злочину для одержання орієнтуючої інформації. У більшості випадків хоча і не можна вказати точне місце вчинення злочину, але можливо визначити приблизні місця, де залишились речові докази як органічного (кров, слина), так і неорганічного (одяг, взуття злочинців) походження.

Необхідно збирати всю можливу орієнтуючу інформацію. До неї слід віднести записи з камер спостереження банків, магазинів, інших установ; записи з відеореєстраторів автомобілів, що знаходились на зупинках в районі учинення хуліганських дій. Означені відеоматеріали допомагають у з'ясуванні ролі кожного з учасників у вчиненому діянні, встановленні дій неповнолітнього до, під час і після його вчинення, розкритті ймовірних

зв'язків неповнолітнього з іншими учасниками події. Визначено типові тактичні помилки, яких припускаються слідчі під час проведення огляду.

Зазначено, що при розслідуванні хуліганства, вчиненого неповнолітніми, особливе значення надається освідуванню учасників цієї події. Так, освідування неповнолітнього проводилось у 67 % вивчених кримінальних проваджень, за якими підозрювані були затримані на місці вчинення злочину. Окрім того, освідуванню підлягали і потерпілі (48 % випадків), адже під час учинення хуліганських дій нерідко мають місце випадки заподіяння тілесних ушкоджень.

З'ясовано, що у кримінальних провадженнях досліджуваної категорії у 47 % випадків проводилась зазначена процесуальна дія. Дослідження судово-слідчої практики дало підстави для висновку щодо кількості учасників, задіяних у проведенні одночасного допиту: а) два допитуваних – 94 %; б) три – 5 %; в) чотири і більше – 1 %. Аналіз анкетування респондентів вказує на найбільшу ефективність допиту між двома особами – 98 %.

Стосовно його учасників визначено, що між потерпілим і неповнолітнім підозрюваним проводився 51 % дій; між неповнолітнім підозрюваним і свідком – 27 %; між підозрюваними – 14 %; потерпілим і свідком – 6 %; свідками – 1 %; потерпілими – 1 %.

Окреслено основні завдання, для досягнення яких проводилась дана процесуальна дія, зокрема: 1) з'ясування причин суперечностей в показаннях допитаних та їх усунення – 67 %; 2) викриття одного із допитуваних у дачі неправдивих показань – 56 %; 3) посилення позиції сумлінних учасників допиту, які надали правдиві показання – 47 %; 4) додаткова перевірка й закріплення показань свідків, потерпілих, підозрюваних – 23 %.

Вказано на обов'язкове здійснення усіх можливих організаційно-підготовчих заходів до проведення одночасного допиту, що забезпечить найбільшу ефективність проведення допиту. Серед них важливе значення має вивчення особи неповнолітнього, а також збирання оперативної інформації щодо нього.

Виділено найбільш ефективні тактичні прийоми одночасного допиту:

- 1) використання рефлексії неповнолітнього;
- 2) втягнення допитуваних у суперечку з метою виявлення нових обставин, що мають значення для провадження;
- 3) використання конфліктів й протиріч у групі неповнолітніх хуліганів;
- 4) деталізація показань учасників одночасного допиту;
- 5) пред'явлення доказів з метою активізації пам'яті допитуваних осіб.

91 % респондентів вказав на незамінність цього методу перевірки та отримання доказів. Виокремлено основні форми використання спеціальних знань. Встановлено, що для розслідування цього правопорушення їх використання є необхідним для з'ясування ряду обставин справи, зокрема:

- 1) встановлення причетності неповнолітнього до вчинення хуліганських дій;
- 2) дослідження психічного стану неповнолітнього;
- 3) дослідження слідів, вилучених під час проведення огляду, та ін. Визначено, що під час розслідування хуліганства, вчиненого неповнолітніми, доказова інформація переважно вилучається з таких джерел: 1) від очевидців події та потерпілих; 2) з місця вчинення правопорушення; 3) під час обшуку хулігана чи іншого об'єкта.

Сформульовано перелік судових експертиз, що можуть призначатися при розслідуванні даного злочину. Виділено такі групи експертиз:

- а) встановлення ідентифікуючих ознак неповнолітнього хулігана, транспортних засобів та слідів злочину;
- б) діагностика різних аспектів кримінального правопорушення.

Серед перших було виокремлено криміналістичні – 12 % та судово-біологічні – 61 % експертизи. Найбільш розповсюдженими у другій групі є судово-медична (73 %), судово-психіатрична (54 %), а також балістична (12 %) експертиза та експертиза холодної зброї (18 %).

Дослідженням матеріалів кримінальних проваджень встановлено, що вони призначалися з моменту внесення відомостей до ЄРДР протягом: 1 доби – 3 %, 5 діб – 35 %, 15 діб – 34 %, місяця – 16 %, понад місяць – 12 %. Вказано, що дотримання зазначених умов у відповідній ситуації може ефективно сприяти вирішенню завдань досудового розслідування.

ВИСНОВКИ

У дисертації проведено дослідження актуальної проблематики і вирішено конкретне наукове завдання, що зводиться до опрацювання та наукового обґрунтування концептуальних організаційних і тактичних засад розслідування хуліганства, вчиненого неповнолітніми. Найсуттєвішими з них є такі:

1. Визначено сутність та структуру криміналістичної характеристики хуліганства, вчиненого неповнолітніми, в якій виділено такі складові: обстановка злочину, спосіб учинення злочину, слідова картина злочину, особа злочинця, особа потерпілого, які у комплексі формують конкретну модель кримінального правопорушення досліджуваного виду.

2. Здійснено науковий аналіз обстановки вчинення кримінального правопорушення та слідової картини хуліганства, вчиненого неповнолітніми. Залежно від місця хуліганських дій встановлено, що останні вчиняються неповнолітніми у таких місцях: місця відпочинку (парки – 29 %, павільйони – 8 %) – 37 %; розважальні заклади (нічні клуби – 14 %, дискотеки – 7 %) – 21 %; спортивні комплекси (стадіони – 10 %, спортивні майданчики – 6 %, спортивні зали – 2 %) – 18 %; місця громадського значення (вулиці – 7 %, сквери – 3 %, площі – 4 %) – 14 %; громадський транспорт (трамваї – 2 %, автобуси – 1 %, тролейбуси – 1 %) – 4 %; інші місця (навчальні заклади, підприємства, установи тощо) – 6 %. Залежно від часу хуліганства визначено, що більшість з них неповнолітні вчинюють ввечері у вихідні чи святкові дні. Розглянуто умови, що сприяють учиненню досліджуваної категорії кримінальних правопорушень.

Розкрито слідову картину хуліганства, вчиненого неповнолітніми. Вирізняє вузлові місця, під час огляду яких можливе виявлення слідів правопорушення: місця, де вчинювались активні дії; місця, в яких перебували потерпілі після здійснення щодо них хуліганських дій; місця, в яких неповнолітні приховували сліди хуліганства.

3. Систематизовано типові способи вчинення неповнолітніми

хуліганства; Спосіб учинення злочину розглядається як система дій з підготовки, безпосереднього учинення та приховування хуліганства, що характеризується відповідно до обстановки вчинення, предмета злочинного посягання та ознак неповнолітнього. Визначено способи підготовки й приховування кримінального правопорушення.

Серед способів вчинення неповнолітніми хуліганства виділено такі: цинічні тілорухи в поєднанні з нецензурною лайкою та нанесенням побоїв (56 %); створення шуму, який призводить до зриву масових заходів (14 %); порушення спокою громадян в квартирах (3 %); порушення спокою громадян у громадських місцях (26 %); опір працівникам правоохоронних органів (11 %); пошкодження майна (31 %); використання вогнепальної (2 %), холодної (13 %) зброї, спеціально пристосованих предметів для нанесення тілесних ушкоджень (21 %).

4. Виокремлено криміналістично вагомі ознаки особи неповнолітнього хулігана: це осудні особи чоловічої статі, більшість з яких не працює, але навчається (76 %); є місцевими мешканцями (83 %); виховуються у неповних сім'ях (36 %), батьки яких раніше притягувалися до кримінальної відповідальності (29 %); не мають постійного місця проживання (24 %); під час учинення хуліганства перебували у стані алкогольного сп'яніння. Виокремлено віктимологічні групи потерпілих.

5. Визначено обставини, що підлягають встановленню при розслідуванні хуліганства досліджуваного виду: неповнолітній насправді вчинив хуліганські дії чи, можливо, має місце інший склад кримінально караного діяння; які дії неповнолітнього несли хуліганський характер; які знаряддя та засоби він застосовував для вчинення хуліганства; безпосереднє місце та час їх учинення; умови, які характеризують момент вчинення хуліганських дій; характеристика неповнолітнього, який вчинив хуліганські дії; обставини, що визначають особливості вини неповнолітнього у вчиненому діянні; дії потерпілого в розрізі взаємин з неповнолітнім: провокував хуліганські дії, здійснював правозахисні дії, опинився випадково

на місці події; реальні результати хуліганських дій; причини й умови, які підштовхнули неповнолітнього на вчинення правопорушення; мотиви хуліганської поведінки неповнолітнього; наявність інших суспільно небезпечних діянь, вчинених неповнолітнім під час хуліганських дій.

6. Сформульовано типові слідчі ситуації початкового етапу розслідування хуліганства, вчиненого неповнолітніми, зокрема: а) неповнолітній хуліган затриманий під час вчинення суспільно небезпечних дій, наявні очевидці події та матеріальна доказова інформація – 19 %; б) було вчинено хуліганські дії, неповнолітнього хулігана не було затримано, наявні очевидці події та матеріальна доказова інформація – 41 %; в) було вчинено хуліганські дії, неповнолітнього хулігана не було затримано, недостатня доказова інформація – 23 %; г) було вчинено хуліганські дії, відсутні характеристики правопорушника, недостатня доказова інформація – 17 %. Виділено типові слідчі ситуації подальшого етапу розслідування.

7. Конкретизовано тактичні та організаційні аспекти проведення окремих слідчих (розшукових) дій початкового етапу розслідування, зокрема огляду місця події та освідування. Визначено організаційно-підготовчі заходи та розроблено тактичні прийоми проведення огляду місця події та освідування. Сформульовано тактичні помилки, яких припускаються слідчі при огляді місця події, зокрема: невчасне здійснення огляду – 77 %; нелогічне й поверхневе дослідження слідів на місці події – 82 %; невикористання розшукової інформації – 63 %; обмежене застосування техніко-криміналістичних засобів для виявлення слідів злочину – 71 %; відсутність додатків до протоколу – 69 %. З'ясовано, що під час огляду місця події можливо визначити приблизні місця, де залишились речові докази як органічного (кров, слина), так і неорганічного (речі учасників злочину) походження. Сформульовано об'єкти освідування при розслідуванні хуліганства, вчиненого неповнолітніми. Охарактеризовано особливості проведення одночасного допиту при розслідуванні хуліганства, вчиненого неповнолітніми. Визначено, що показання неповнолітнього, які необхідно

уточнювати під час одночасного допиту, мають відображати коло відомостей, які стосуються злочину та які можна поділити на такі складові: а) події, які відбувалися до початку злочину; б) дані, що стосуються механізму злочину; в) події, які відбувалися після вчинення хуліганства.

8. Охарактеризовано форми використання спеціальних знань при розслідуванні хуліганства, вчиненого неповнолітніми. Серед них виокремлено такі: а) особисте використання уповноваженою особою спеціальних знань під час проведення слідчих (розшукових) дій – 34 %; б) особисте використання спеціальних знань спеціалістом (інспектором-криміналістом, техніком-криміналістом, експертом НДЕКЦ) шляхом його участі під час здійснення певних процесуальних дій – 71 %; в) опосередковане використання уповноваженою особою спеціальних знань шляхом призначення судових експертиз – 100 %. Найбільш розповсюдженим при розслідуванні досліджуваної категорії кримінальних правопорушень є призначення експертиз. Серед них характерними є: судово-медична, судово-психіатрична, балістична експертизи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Авдеев М.И. Руководство по расследованию убийств. М., Юрист, 1999. 164 с.
2. Аверьянова Т.В., Белкин Р.С., Корухов Ю.Г., Россинская Е.Р. Криминалистика: учебник для вузов / под ред. Засл. деятеля науки РФ, проф. Р.С. Белкина. М.: Изд-во НОРМА, 2000. 990 с.
3. Александров Ю.В., Гель А.П., Семаков Г.С. Кримінологія: курс лекцій. К.: МАУП, 2002. 296 с.
4. Андреев И.С. Криминалистика: учеб. пособие / И.С. Андреев, Г.И. Грамович, Н.И. Порубов; под ред. Н.И. Порубова. Мн.: Выш. шк., 1997. 344 с.
5. Антонюк Е.В. Особенности проведения отдельных следственных (розыскных) действий при расследовании хулиганства, предусмотренного ч. 4 ст. 296 УК Украины // Международный научно-практический журнал «Право и Закон». 2016. № 3. С. 53-58.
6. Антонюк О.В. Особливості проведення огляду місця події при розслідуванні хуліганства, вчиненого з використанням вогнепальної або холодної зброї // Використання спеціальних знань у досудовому розслідуванні: матеріали наук.-практ. семінару (Дніпропетровськ, 13 трав. 2016 р.). Дніпропетровськ: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2016. С. 154-156.
7. Антонюк О.В. Розслідування хуліганства, вчиненого із застосуванням вогнепальної або холодної зброї чи іншого предмета, спеціально пристосованого або заздалегідь заготовленого для нанесення тілесних ушкоджень: дисер. ... канд. юрид. наук / Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ. Дніпро, 2017. 240 с.
8. Антонюк О.В. Слідова картина хуліганства, вчиненого з використанням вогнепальної або холодної зброї // Актуальні проблеми розслідування злочинів в сучасних умовах: матеріали Всеукр. наук.-практ.

конф. з нагоди святкування 10-річчя факультету підготовки фахівців для підрозділів слідства (Дніпропетровськ, 24 верес. 2015 р.). Дніпропетровськ: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2015. С. 48-50.

9. Антонюк О.В. Способи вчинення хуліганства з використанням вогнепальної або холодної зброї чи предметів, спеціально пристосованих для нанесення тілесних ушкоджень // Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ: збірник наукових праць. 2016. № 3. С. 217-223.

10. Антонюк О.В. Типові слідчі ситуації при розслідуванні хуліганства, передбаченого ч. 4 ст. 296 КК України // Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика). 2015. № 2. С. 33-38.

11. Антонян Ю.М. Изучение личности преступника: учебное пособие. М.: Изд. ВНИИ МВД СССР, 1982. 80 с.

12. Астахова О.О. Значення обстановки вчинення злочину як ознаки об'єктивної сторони злочину // Юридична наука. 2015. № 7. С. 91-98.

13. Бандуріна Я.Ю. Обстановка вчинення контрабанди автотранспортних засобів як елемент криміналістичної характеристики // Проблеми законності. 2011. Вип. 116. С. 216-222.

14. Басалаев А.Н. Криминалистическая характеристика преступлений: методика расследования преступлений (общие положения) / А.Н. Басалаев, В.А. Гуняев. М.: Юрид. лит., 1976. С. 99-100.

15. Бахин В.П. Мастерство раскрытия преступлений: пособие / В.П. Бахин, С.С. Чернявский, В.В. Юсупов. К., 2014. 96 с.

16. Бахін В.П. Криміналістика: курс лекцій (ч. 1) / В.П. Бахін, І.В. Гора, П.В. Цимбал. Ірпінь: Акад. ДПС України, 2002.

17. Бахін В.П., Лук'янчиков Б.Є. Склад і призначення криміналістичної характеристики злочинів // Правничий часопис Донецького університету. 2000. № 1 (4). С. 39-43.

18. Бахчев К.В. Алгоритми дій працівників поліції при розслідуванні

хуліганства, вчиненого неповнолітніми // Актуальні проблеми розслідування злочинів в сучасних умовах: Матер. Всеукр. наук.-практ. конф. з нагоди святкування 10-річчя факультету підготовки фахівців для підрозділів слідства (Дніпропетровськ, 24 верес. 2015 р.). Дніпропетровськ: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2015. С. 104-106.

19. Бахчев К.В. Деякі аспекти призначення експертиз при розслідуванні хуліганства, вчиненого неповнолітніми // Використання спеціальних знань у досудовому розслідуванні: матер. наук.-практ. семінару (Дніпропетровськ, 13 травня 2016 р.). Дніпропетровськ: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2016. С. 173-175.

20. Бахчев К.В. До питання способів вчинення хуліганства неповнолітніми // Прикарпатський юридичний вісник. 2015. № 3 (9). Т. 3. С. 183-187.

21. Бахчев К.В. Обстановка вчинення хуліганства неповнолітніми як елемент криміналістичної характеристики // Актуальні проблеми розслідування кримінальних правопорушень у сфері громадської безпеки та громадського порядку: матеріали наук.-практ. семінару (м. Дніпро, 30 трав. 2017 р.). Дніпро: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2017. С. 148-150.

22. Бахчев К.В. Организация и тактика проведения следственных (розыскных) действий первоначального этапа расследования хулиганства, совершенного несовершеннолетними // Международный научно-практический журнал «Право и Закон». 2017. № 2. С. 107-112.

23. Бахчев К.В. Особливості використання спеціальних знань при розслідуванні хуліганства, вчиненого неповнолітніми // Науковий вісник публічного та приватного права. 2017. № 4. С. 123-128.

24. Бахчев К.В. Особливості проведення окремих слідчих (розшукових) дій при розслідуванні хуліганства, вчиненого неповнолітніми // Науковий вісник публічного та приватного права. 2016. № 2. Том 2. С. 122-127.

25. Бахчев К.В. Сутність та система криміналістичної характеристики

хуліганства, вчиненого неповнолітніми // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Юридичні науки». 2016. Випуск 6-2. Т. 1. С. 88-92.

26. Бахчев К.В. Типові слідчі ситуації при розслідуванні хуліганства, вчиненого неповнолітніми // Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика). 2015. № 2. С. 133-138.

27. Бегалиев К., Попов В. Теоретические вопросы осмотра места происшествия // Вопросы борьбы с преступностью. М., 1983. Вып. 39. С. 59-61.

28. Белкин Р.С. Криминалистика: проблемы, тенденции, перспективы. М., 1987. 216 с.

29. Белкин Р.С. Курс советской криминалистики. М.: Акад. МВД СССР, 1979. Т. 3. Криминалистические средства, приемы и рекомендации. 408 с.

30. Белкин Р.С. Собираение, оценка и исследование доказательств. М., 1966.

31. Белкин Р.С. Тенденция и перспективы развития криминалистики // Социалистическая законность. 1983. № 1. С. 25-26.

32. Берекашвили Л.Ш. Расследование хулиганства: учебное пособие / под ред. В.Е. Жарского. Москва, 1968. 42 с.

33. Берназ В.Д. Криміналістична характеристика як наукова категорія // Південноукраїнський правничий часопис. 2006. № 1. С. 16-18.

34. Берназ В. Доказування обставин вчинення кримінального правопорушення за чинним КПК України // Право України. 2013. № 11. С. 173-178.

35. Богданов Б.Е., Бойцов Б.В. Организация работы участкового инспектора милиции по борьбе с хулиганством: учебное пособие. М.: УУЗ МВД СССР, 1970. 49 с.

36. Боровик О.В. Особенности досудебного производства по уголовным делам в отношении несовершеннолетних: дис. ... канд. юрид.

наук: 12.00.09 Москва, 2006. 220 с.

37. Букаева И.Н. Обстановка совершения преступления, получение и использование информации о ней при расследовании уголовных дел: дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.09. Тюмень: РГБ, 2006. 222 с.

38. Бурданова В.С., Быков В.М. Виктимологические аспекты криминалистики: учебное пособие. Ташкент, 1981. 80 с.

39. Бушкевич Н.С. Классификация способов совершения хулиганства группой лиц // Вестник Академии МВД республики Беларусь. 2008. № 1 (15). С. 121-125.

40. Бушкевич Н.С. Криминалистическое обеспечение расследования хулиганства, совершенного группой лиц: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.09 «Криминальный процесс, криминалистика». Минск, 2008. 24 с.

41. Вакуленко О.Ф. Досудове розслідування кримінальних проваджень щодо неповнолітнього: дисер. ... канд. юрид. наук / Харківський національний університет внутрішніх справ. Харків, 2017. 298 с.

42. Валуйская М.Ю. К вопросу о типологии лиц, совершивших умышленные убийства при отягчающих обстоятельствах // Вісник Луганського інституту внутрішніх справ МВС України: наук.-теоретич. журнал. 2000. Вип. 2. С. 140.

43. Васильев А.Н. Предмет, система и теоретические основы криминалистики / А.Н. Васильев, Н.П. Яблоков. М., 1984.

44. Васильев А.Н. Проблемы методики расследования отдельных видов преступлений. М.: Изд-во Моск. ун-та, 1978. 72 с.

45. Васильев А.Н. Проблемы методики расследования отдельных видов преступлений / перепеч. с изд. 1978 г. М.: ЛексЭст, 2002. 72 с.

46. Веліканов С.В. Класифікація слідчих ситуацій в криміналістичній методиці: автореф дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Національна юридична академія України ім. Ярослава Мудрого. Х., 2002.

47. Весельський В.К. Криміналістична характеристика злочинів // Право України. 2001. № 5. С. 86-88.

48. Весельський В.К. Слідча ситуація як категорія криміналістичної тактики // Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика). 2011. № 25. С. 193-199.

49. Винберг А.И. Криминалистика. М., 1959.

50. Винберг А.И. Судебная экспертология (общетеоретические и методологические проблемы судебных экспертиз): учеб. пособие. Волгоград: Норма, 1978. 182 с.

51. Влад С.Ф. Судово-балістична експертиза та її доказове значення для слідчого та прокурора в умовах нової редакції Кримінального процесуального кодексу України // Часопис Київського університету права. 2014. № 2. С. 307-310.

52. Власов В.П. Мотивы, цели и умысел при совершении хулиганских действий // Вопросы борьбы с преступностью. Вып. 23. Москва, 1975. С. 120-137.

53. Власов В.П. Расследование хулиганства // Вопросы борьбы с преступностью. Вып 5. Москва, 1967.

54. Воевода А. Обставини, що підлягають встановленню у кримінальних провадженнях про порушення правил водіння або експлуатації військових машин. URL: <http://www.pravoznavec.com.ua/period/article/32929/%C0>.

55. Возгрин И.А. О первоначальном этапе расследования хулиганства // Вопросы теории и практики борьбы с хулиганством. Ленинград, 1975. 112 с.

56. Возгрин И.А. О структуре методик расследования отдельных видов преступлений // Вопросы теории и практики борьбы с преступностью. Ленинград, 1974. С. 74-85.

57. Волженкин Б.В., Питерцев С.К., Шиманский В.В. Расследование дел о хулиганстве. Л., 1980.

58. Волчецкая Т.С. Криминалістическа ситуація: монографія / Т.С. Волчецкая; под ред. проф. Н.П. Яблокова. Калининград, 1997. 248 с.

59. Гавло В.К. Теоретические проблемы и практика применения методики расследования отдельных видов преступлений / В.К. Гавло. Томск, 1985. 333 с.
60. Гаврилин Ю.В. Расследование преступлений против личности и собственности: учебное пособие. М.: Ось-89, 2006. 384 с.
61. Галаган В.И. Использование следователем информации на первоначальном этапе расследования: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. К., 1992. 20 с.
62. Герасимов И.Ф. Криминалистическая классификация и особенности расследования преступлений в зависимости от места совершения преступных действий // Особенности расследования отдельных видов и групп преступлений. Свердловск, 1980. С. 3-11.
63. Герасимов И.Ф. Криминалистические характеристики преступлений в структуре частных методик // Криминалистическая характеристика в методике расследования преступлений. Свердловск: УрГУ, 1978.
64. Глазырин Ф.В. Изучение личности обвиняемого и тактика следственных действий: учеб. пособие. Свердловск, 1973.
65. Глібко В.М. Криміналістика: підручник / за ред. В.Ю. Шепітька. К.: Ін Юре, 2001. 684 с.
66. Гончаренко В.Г. Экспертизи у судочинстві України: наук.-практ. посіб. / за заг. ред. В.Г. Гончаренка, І.В. Гори. К.: Юрінком Інтер, 2005. 504 с.
67. Гончаренко В.И. Понятие криминалистической характеристики преступлений / В.И. Гончаренко, Г.А. Кушнир, В.Л. Подпалый // Криминалистика и судебная экспертиза. К.: Вища школа, 1986. Вып. 33.
68. Громов В. Дознание и предварительное следствие. М., 1928. 147 с.
69. Грузкова В.Г. Об объеме специальных знаний судебного эксперта // Актуальные вопросы судебной экспертизы и криминалистики на современном этапе судебно-правовой реформы: сб. науч.- практ. материалов (к 75-летию основания Харьк. НИИСЭ им. засл. проф. Н.С. Бокариуса). Х.:

Право, 1998. С. 37-38.

70. Дагель П.С. Учение о личности преступника в советском уголовном праве. Владивосток: Изд-во Дальневосточного ун-та, 1971.

71. Даньшин И.Н. К вопросу о понятии личности преступника // Проблемы социалистической законности: респ. межвед. науч. сб. 1980. Вып. 6. С. 117-126.

72. Даньшин М.В. Класифікація способів приховування злочинів у криміналістиці: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец.: 12.00.09. Х., 2000. 20 с.

73. Додонов В.Н. Сравнительное уголовное право. Общая часть: монография / под общ. и науч. ред. д.ю.н., профессора, засл. деятеля науки РФ С.П. Щербы. М., 2009. 448 с.

74. Драпкин Л.Я. Основы теории следственных ситуаций. Свердловск: Изд-во Уральск. ун-та, 1987. 163 с.

75. Драпкин Л.Я. Предмет доказывания и криминалистические характеристики преступлений // Межвуз. сб. науч. трудов. Свердловск, 1978. Вып. 69. С. 17.

76. Драпкин Л.Я. Ситуационный подход в криминалистике и проблема периодизации процесса расследования преступлений // Проблемы оптимизации первоначального этапа расследования преступлений: межвузовский сборник науч. тр. / Мин-во высш. и средн. спец. образ. РСФСР Свердловск. юрид. ин-т им. Р.А. Руденко. Свердловск, 1988. 144 с.

77. Дроздов А.Ю. Агрессивное поведение молодежи в контексте социальной ситуации // СОЦИС. 2003. № 4. С. 95-98.

78. Дулов А.В. Основы разработки методов расследования чистений социалистической собственности // Методика расследования преступлений (общие положения). М., 1976. С. 46.

79. Ейсман А.А. Висновок експерта. Структура та наукове обґрунтування. М.: Юридична література, 1967. 152 с.

80. Експертизи у судовій практиці / за заг. ред. В.Г. Гончаренка. К.,

2005.

81. Ермолович В.Ф. Криминалистическая характеристика преступлений. Мн., 2001.

82. Ефимичев С.П. Кулагин Н.И., Ямпольский А.Е. Следственный осмотр: учебное пособие / отв. ред. Кулагин Н.И. Волгоград: ВСШ МВД СССР, 1983. 36 с.

83. Єфімов М.М. Криміналістична характеристика та особливості розслідування хуліганства: дис. ... канд. юрид. наук. Дніпропетровськ, 2015. 242 с.

84. Єфімов М.М. Методика розслідування хуліганства: монограф. / Микола Миколайович Єфімов. Дніпропетровськ: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2015. 216 с.

85. Єфімов М.М. Обстановка вчинення хуліганства як елемент криміналістичної характеристики // Наук. вісн. Дніпроп. держ. ун-ту внутр. справ. 2013. № 1. С. 571-577.

86. Єфімов М.М. Окремі організаційні аспекти початкового етапу розслідування хуліганства // Використання спеціальних знань у досудовому розслідуванні: матеріали наук.-практ. семінару (Дніпропетровськ, 30 квітня 2014 р.). Дніпропетровськ: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2014. С. 18-20.

87. Єфімов М.М. Організація і тактика проведення огляду місця події при розслідуванні хуліганства // Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції. 2016. Вип. 1. С. 76-79.

88. Єфімов М.М. Організація і тактика розслідування хуліганства: навчально-практ. посібник. Д.: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2013. 158 с.

89. Єфімов М.М. Особа потерпілого як елемент криміналістичної характеристики хуліганства // Наук. вісн. Дніпроп. держ. ун-ту внутр. справ. 2015. № 3. С. 515-521.

90. Єфімов М.М. Особливості проведення слідчих дій на початковому етапі розслідування хуліганства // Наук. вісн. Дніпроп. держ. ун-ту внутр. справ. 2012. Спец. вип. № 1. С. 275-283.

91. Єфімов М.М. Способи вчинення хуліганства як елемент криміналістичної характеристики злочину // Науковий журнал «Право і суспільство». 2011. № 3. С. 206-210.

92. Єфімов М.М. Структура криміналістичної характеристики хуліганства // Криміналістика у протидії злочинності: тези доп. наук.-практ. конф. (Київ, 16 жовт. 2009 р.). К.: Хай-Тек Прес, 2009. С. 315-317.

93. Жбанков В.А. Человек как носитель криминалистически значимой информации. Москва: УМЦ при ГУК МВД РФ, 1993. 149 с.

94. Жордания И.Ш. Психолого-правовая структура способа совершения преступления. Тбилиси: Изд-во «Сабчота Сакартвелო», 1977. 233 с.

95. Журавель В.А. Допрос потерпевшего при виктимном поведении // Криминалістика и судебная экспертиза. Вып. 26. К.: Вища шк., 1983. С. 46-51.

96. Журавель В.А. Криміналістична характеристика злочинів: реальність чи ілюзія // Правничий часопис Донецьк. університету. 2001. № 1 (6). С. 56-59.

97. Заброда Д.Г. Правові та організаційні основи діяльності Патрульної служби МВС України: навч. посібник / Д.Г. Заброда, Ю.В. Сіроштан. Дніпропетровськ: Дніпроп. держ. ун-тет внутр. справ, 2008. 148 с.

98. Зав'ялов С.М. Спосіб вчинення злочину: сучасні проблеми вивчення та використання у боротьбі зі злочинністю: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец.: 12.00.09 кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза / Київ, 2005. 20 с.

99. Закон України «Про судову експертизу» від 25.02.1994. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/4038-12>.

100. Заросинський О. Вивчення особистості неповнолітнього обвинуваченого на досудовому слідстві // Право України. 2005. № 8. С. 67-71.

101. Захаревский В.И. Характеристика и методы разрешения следственных ситуаций по делам о хулиганстве: автореф. дис. ... канд. юрид.

наук: 12.00.09. М.: Издательство Академии МВД СССР, 1990. 27 с.

102. Зелинский А.Ф. Криминальная психология: научно-практическое издание. К.: Юринком Интер, 1999. 240 с.

103. Зуев Е.И. Совершенствование использования специальных познаний следственными аппаратами органов внутренних дел // Повышение эффективности использования криминалистических методов и средств расследования преступлений: труды Академии МВД СССР. М., 1985. С. 65-78.

104. Зуйков Г.Г. Криминалистическое учение о способе совершения преступления: автореф. дисс. ... докт. юрид. наук: 12.00.09. М., 1970. 31 с.

105. Зуйков Г.Г. Общие вопросы использования специальных познаний в процессе предварительного расследования// Криминалистическая экспертиза. М., 1996. Вып. 1. С. 116.

106. Игошев К.Е. Типология личности преступника и мотивация преступного поведения. Горький: Горьковская высш. шк. МВД СССР, 1974. 168 с.

107. Ипатова И.А. Криминалистика: учебно-методический комплекс. М.: Изд. центр ЕАОИ, 2008. 558 с.

108. Ищенко Е.П. Криминалистика: курс лекций. М.: Юридическая фирма «КОНТРАКТ»; АСТ-МОСКВА, 2007. 416 с.

109. Ищенко Е.П. Проблемы криминалистической характеристики преступлений // 50 лет в криминалистике. К 80-летию со дня рождения Р.С. Белкина: матер. межд. науч. конф. Воронеж: Воронеж. гос. ун-т, 2002. С. 120-121.

110. Ищенко П.П. Специалист в следственных действиях (уголовно-процессуальные и криминалистические аспекты). М.: Юрид. лит., 1990. 159 с.

111. Іщенко А.В. Фундаментальні та прикладні криміналістичні категорії // Актуальні проблеми розкриття та розслідування злочинів у сучасних умовах: міжнародна науково-практична конференція 5 листопада

2010 р., м. Запоріжжя: матеріали у 3-х част. Запоріжжя, 2010. Ч. 1. С. 180-182.

112. Казначеев Д.Г., Обшалов С.В., Чаплинский К.О. Тактика застосування огляду і обшуку при розкритті та розслідуванні злочинів: навч. посібник. Дніпропетровськ: Дніпорп. держ. ун-т внутр. справ, 2010. 100 с.

113. Калинюк Н.М. Тактика проведення очної ставки: автореф. дис. ... канд. юрид. наук / Київський національний університет імені Тараса Шевченко. Київ, 2012. 20 с.

114. Каневский Л.Л. Расследование и профилактика преступлений несовершеннолетних. М., 1982. 112 с.

115. Карнеева Л.М. Привлечение к уголовной ответственности. Законность и обоснованность. М., 1971. 136 с.

116. Карпов Н.С. Криміналістична характеристика торгівлі людьми // Університетські наукові записки. 2005. № 3 (15). С. 268-273.

117. Качковський М.С. Особливості огляду місця події під час розслідування умисного введення в обіг на ринку України небезпечної продукції // Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. Серия «Юридические науки». Том 27 (66). 2014. № 2. С. 136-142.

118. Кириченко В.Ф. Об усилении борьбы с хулиганством. М., Юридич. литература, 1967. 95 с.

119. Кисин М.В., Туманов А.К. Следы крови: пособие. М.: Изд. ВНИИ МВД СССР, 1972. 88 с.

120. Климова Е.И., Бушкевич Н.С. Ситуационный поход в расследовании хулиганства, совершенного группой лиц // Вестник Академии МВД республики Беларусь. 2008. № 1 (15). С. 139-145.

121. Кобилянський О.Л. Проблемні питання експертизи холодної зброї // Криміналістичний вісник. 2014. № 2 (22). С. 65-73.

122. Коваленко В.В. Актуальні проблеми застосування науково-технічних засобів спеціалістами при провадженні слідчих дій: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ: Національна академія внутрішніх справ України,

2004. 253 с.

123. Коваленко Є.Г. Кримінальний процес України: підручник / Є.Г. Коваленко, В.Т. Малярєнко. 2-ге вид., перероб. і доп. К.: Юрінком Інтер, 2008. 712 с.

124. Ковтуненко Л.П. Ситуаційний підхід до тактики очної ставки / Л.П. Ковтуненко // Проблеми законності. Вип. 107. Х.: Нац. юрид. акад. України ім. Я. Мудрого, 2010. С. 203-210.

125. Козьяков І.М. Особливості предмета доказування у кримінальному провадженні щодо неповнолітніх // Правовий вісник Української академії банківської справи. 2013. № 9. С. 88-92.

126. Кокошко М. Предмет доказування у кримінальному провадженні щодо неповнолітніх // Науковий часопис Національної академії прокуратури України. 2016. № 2. С. 10-18.

127. Колесниченко А.Н. Научные и правовые основы расследования отдельных видов преступлений: автореф. дисс. ... д-ра юрид. наук. Х., 1967.

128. Колмаков В.П. Следственный осмотр. М.: Юрид. лит., 1969. 196 с.

129. Коновалова В.Е. Убийство: искусство расследования: монография. Харьков: Факт, 2001. 67 с.

130. Коновалова В.О., Шепітько В.Ю. Юридична психологія: академічний курс: електронний підручник. К., 2007.

131. Кононенко Н.А. Способы совершения хулиганства во время проведения спортивно-массовых мероприятий // Журнал научных публикаций аспирантов и докторантов. Курск, 2014. № 10 (100). С. 44-46.

132. Кононенко Н.О. Організаційно-тактичні особливості допиту потерпілих і свідків при розслідуванні хуліганства, учиненого під час спортивно-масового заходу // Право і суспільство: науковий журнал. 2015. № 4. С. 172-177.

133. Кононенко Н.О. Особливості проведення допиту підозрюваних під час розслідування хуліганства, що вчинене при проведенні спортивно-масового заходу // Науковий вісник Дніпропетровського державного

університету внутрішніх справ: збірник наукових праць. 2014. № 1. С. 331-337.

134. Кононенко Н.О. Розслідування хуліганства, вчиненого під час проведення спортивно-масових заходів: автореф. дисер. ... канд. юрид. наук / Дніпропетровський держ. ун-т внутр. справ. Дніпропетровськ, 2016. 20 с.

135. Кононенко Н.О. Розслідування хуліганства, вчиненого під час проведення спортивно-масових заходів: дисер. ... канд. юрид. наук. Дніпропетровськ, 2016. 214 с.

136. Копотун І.М. Громадський порядок як об'єкт кримінально-правової охорони: дис. ... канд. юрид. наук.: спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право» / Ігор Миколайович Копотун. К., 2008. 192 с.

137. Корнієнко М.В. Організована злочинність в Україні: сучасний стан, кримінологічна характеристика, заходи протидії. К., 2004.

138. Котюк О.І. Мета, фактичні та процесуальні підстави одночасного допиту двох чи більше вже допитаних осіб потребують уточнення // Вісник кримінального судочинства. 2016. № 1. С. 26-32.

139. Кофанов А.В., Кобилянський О.Л., Кузьмічев Я.В. та ін. Криміналістика: питання і відповіді: навч. посібник. К.: Центр навчальної літератури, 2011. 280 с.

140. Крикунов А.О. Расследование хулиганства: лекция. Киев: НИ и РИО Киевской высшей школы МВД СССР им. Ф.Э. Дзержинского, 1978. 44 с.

141. Криминалистика / под ред. Н.П. Яблокова. М.: БЕК, 1995.

142. Криминалистика: учеб. / Аверьянова Т.В., Белкин Р.С., Корухов Ю.Г., Россинская Е.Р.; под ред. Р.С. Белкина. М.: Норма, 2005. 992 с.

143. Криминалистика: учебник / под ред. А.Н. Васильева. М.: Изд-во МГУ, 1980. 366 с.

144. Криминалистика: учеб. / под ред. Ю.Г. Корухова,

В.Г. Коломацького. М.: Академия МВД СССР, 1984. 458 с.

145. Криминалістика: учебник [для вузов] / отв. ред. проф. Н.П. Яблоков. М.: БЕК, 1995. 708 с.

146. Криминалістика: учеб. / Д.Н. Балашов, Н.М. Балашов, С.В. Маликов. М.: ИНФРА_М, 2005. 503 с.

147. Криминалістика: учебник / отв. ред. Н.П. Яблоков. 2-е изд., перераб. и доп. М.: Юристъ, 2001. 718 с.

148. Криминалістика: учеб. / под ред. И.Ф. Пантелеева, Н.А. Селиванова. М., 1984.

149. Криминалістика: учебник для вузов / под ред. Р.С. Белкина, И.М. Лузгин. М.: ЮРИСТЪ, 1980. 218 с.

150. Криминалістика: учебник для вузов / под ред. Р.С. Белкина. М.: Изд. Группа НОРМА-ИНФРА М, 1999. 990 с.

151. Криминалістика: учеб. для вузов / А.Ф. Волынский, Т.В. Аверьянова, И.Л. Александрова и др.; под ред. проф. А.Ф. Волынского. М.: Закон и право, ЮНИТИ-ДАНА, 1999. 615 с.

152. Криминалістика: учебное пособие / под ред. Н.И. Порубова. Мн.: Выш. шк., 1997. 344 с.

153. Криминалістическа методика расследования отдельных видов преступлений: учеб. пособие в 2-х ч. Ч. 2 / под ред. А.П. Резвана, М.В. Субботиной. М.: ИМЦ ГУК МВД России, 2002. 232 с.

154. Криміналістика: навч. посіб. / Р.І. Благута, Р.І. Сибірна, В.М. Бараняк та ін.; за заг. ред. Є.В. Пряхіна. К.: Атіка, 2012. 496 с.

155. Криміналістика: підручник / В.Ю. Шепітько, В.О. Коновалова, В.А. Журавель та ін. Х.: Право, 2008. 464 с.

156. Криміналістика: підруч. для студентів вищ. навч. закл. / К.О. Чаплинський, О.В. Лускатов, І.В. Пиріг, В.М. Плетенець, Ю.А. Чаплинська. Дніпро: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ; Ліра ЛТД, 2017. 419 с.

157. Криміналістика: підруч. для студ. юрид. спец. вищих закладів

освіти / за ред. В.Ю. Шепітька. К.: Вид. Дім «Ін Юре», 2001. 684 с.

158. Криміналістика. Криміналістична тактика і методика розслідування злочинів: підручник для студентів юрид. вузів фак. / за ред. проф. В.Ю. Шепітька. Х.: Право, 1998. 376 с.

159. Криміналістика: навчальний посібник / за заг. ред. Є.В. Пряхіна. Львів: ЛьвДУВС, 2010. 540 с.

160. Кримінальний процесуальний Кодекс України від від 13 квітня 2012 року № 4651-VI. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.

161. Кузнецов Н.П. Доказывание в стадии возбуждения уголовного дела. Воронеж: Издательство Воронежского университета, 1983. 116 с.

162. Кузнецова Л.О. Кримінальна відповідальність за хуліганство: порівняльно-правове дослідження: дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2011. 239 с.

163. Кузнецова Н.Ф. Ответственность за приготовление и покушение. М., 1958.

164. Кузьмічов В.С., Прокопенко Г.І. Криміналістика: навч. посіб. / за заг. ред. В.Г. Гончаренка, Є.М. Моїсеєва. К.: Юрінком Інтер, 2001. 368 с.

165. Кузьмічов В.С., Юсупов В.В. Алібі у розкритті злочинів: навчальний посібник. К., 2007.

166. Куранова Э.Д. Об основных положениях методики расследования отдельных видов преступлений // Вопр. криминалистики. М., 1962. Вып. 6-7. С. 163-168.

167. Курс сучасної української кримінології: теорія і практика: у 3 кн. К.: Видавничий Дім «Ін Юре», 2007. Кн. 1: Теоретичні засади та історія української кримінологічної науки. 424 с.

168. Лавров В.П. Исходные следственные ситуации и криминалистические методы их разрешения: сб. науч. тр. / отв. ред. В.П. Лавров. М.: ВЮЗШ, 1991. 152 с.

169. Лазарева В.А. Доказывание в уголовном процессе: учеб.-практ. пособие. М.: Высш. образование, 2009. 344 с.

170. Левендаренко О.О. Особливості процесу доказування у справах про злочини неповнолітніх: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Донецьк, 2003. 229 с.

171. Левендаренко О.О. Особливості процесу доказування у справах про злочини неповнолітніх: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / НАВСУ. К., 2003. 20 с.

172. Лисиченко В.К. Особенности проверки и оценки заключения экспертизы на предварительном следствии и в суде // Криминалистика и судебная экспертиза. Киев: Вища школа, 1982. Вып. 24. С. 30.

173. Лисиченко В.К. Следственная ситуация и ее значение в криминалистике и следственной практике / В.К. Лисиченко, О.В. Батюк // Криминалистика и судебная экспертиза. 1988. Вып. 36. С. 4-9.

174. Лисиченко В.К., Циркаль В.В. Использование специальных знаний в следственной и судебной практике: учеб. пособие. К.: КГУ, 1987. 100 с.

175. Литвинов А.Н. Прогнозирование и планирование в криминалистике / А.Н. Литвинов, Р.Л. Степанюк / под общ. ред. канд. юрид. наук В.И. Гаенко. М.: ЮРКНИГА, 2004. 160 с., илл.

176. Личность преступника (уголовно-правовое и криминологическое исследование) / за ред. проф. Б.С. Волкова. Казань, 1972. 188 с.

177. Личность преступника / отв. ред. В.Н. Кудрявцев. М.: Юрид. лит., 1971. 356 с.

178. Лісогор В.Г. Криміналістичне забезпечення збереження таємниці досудового слідства: наук.-практ. посібник. Дніпропетровськ, 2005.

179. Лобойко Л.М. Кримінально-процесуальне право: навчальний посіб. Дніпропетровськ, 2005.

180. Логінова В.В. Поняття та значення особи злочинця в методиці розслідування тілесних ушкоджень // Актуальні проблеми розкриття та розслідування злочинів у сучасних умовах: матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (Запоріжжя, 5 листоп. 2010 р.). у 2-х ч. Ч. 1. Запоріжжя: ЗЮІ ДДУВС, 2010. С. 115-118.

181. Лозова С.М. Тактико-психологічне забезпечення очної ставки: автореф. дис. ... канд. психол. наук. Х., 2004. 20 с.
182. Лозова С.М. Тактико-психологічне забезпечення очної ставки: дис. ... канд. психол. наук. Х., 2004. 214 с.
183. Ломброзо Ч. Преступление. СПб: Изд-во Н.К. Мартынова, 1900.
184. Лук'янчиков Б.Є. Сліди злочину джерело інформації про його подію / Б.Є. Лук'янчиков, Є.Д. Лук'янчиков // Сучасні проблеми інформатизації органів внутрішніх справ України: матеріали міжвуз. наук.-практ. конф. (Київ, 15 березня 2001 р.). К., 2002. С. 64-73.
185. Лук'янчиков Є.Д. Слідчий огляд: поняття та види / Є.Д. Лук'янчиков, Б.Є. Лук'янчиков // Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ. 2013. № 1. С. 264-269.
186. Лукьянчиков Е.Д. Особенности расследования преступлений несовершеннолетних: учебное пособие. К., 1990.
187. Лукьянчиков Е. Д. Тактические основы расследования преступлений: учеб. пособ. / Е.Д. Лукьянчиков, В.С. Кузьмичев. Киев: КВШ МВД СССР им. Ф. Э. Дзержинского, 1989. 48 с.
188. Лускатов О.В. Методика розслідування злочинів проти громадської безпеки: лекція. Д.: Юрид. акад. М-ва внутр. справ, 2003. 88 с.
189. Лускатов О.В. Типові ситуації початкового етапу розслідування злочинів проти громадського порядку // Наук. вісн. Дніпроп. держ. ун-ту внутр. справ. 2012. № 1. С. 252-259.
190. Лысенко В.В. Расследование уклонений от уплаты налогов, совершенных должностными лицами предприятий, организаций, учреждений. Х.: Фирма "Консум", 1997. 192 с.
191. Макаренко Е.И. Особенности расследования квартирных краж, совершаемых группой лиц: дисс. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Макаренко Евгений Иванович. Москва, 1983. 200 с.
192. Макаренко И.А. Криминалистическое учение о личности несовершеннолетнего обвиняемого: автореф. докт. юрид. наук. 12.00.09 /

науч. рук. А.А. Эксархопуло. Саратов, 2007. 42 с.

193. Макаренко Є.І., Негодченко О.В., Тertiшник В.М. Огляд місця події: навч. посібник. Дніпропетровськ: Дніпропетровський юридичний інститут МВС України, 2001. 156 с.

194. Малярова В.О. Тактико-криміналістичні та процесуальні основи пошуку та затримання злочинця: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2005. 262 с.

195. Маринів В. Правові засади освідчування особи // Вісник прокуратури. 2003. № 12 (30). С. 71-76.

196. Матусовский Г.А. Структура криміналістичної характеристики злочинів // Криміналістика. Криміналістична тактика і методика розслідування злочинів / за ред. В.Ю. Шепітька. Харків: Право, 1998.

197. Махов В.Н. Использование знаний сведущих лиц при расследовании преступлений: монография. М.: Изд-во РУДН, 2000. 296 с.

198. Методика збору первинних матеріалів за фактами порушень громадського порядку, що можуть бути кваліфіковані як хуліганство: метод. рекомендації / Єфімов М.М., Макаренко Є.І., Статіва І.І., Терещенко А.І., Чуріков Д.С. Дніпропетровськ: Дніпр. держ. ун-т внутр. справ, 2010. 72 с.

199. Мешков В.М. Методика расследования преступлений: курс лекций. М.: Юрлитинформ, 2013. 304 с.

200. Михеенко М.М. Доказывание в советском уголовном судопроизводстве. К.: Изд-во при КГУ, 1984. 134 с.

201. Мишин А.В. Расследование поджогов личного имущества граждан. Казань: Изд-во Казан. ун-та, 1991. 128 с.

202. Міхеєнко М.М. Кримінальний процес України: підручник / М.М. Міхеєнко, В.Т. Нор, В.П. Шибіко. 2-е вид., перероб і доп. К.: Либідь, 1999. 536 с.

203. Мухин Г.Н. Криминалистика: учеб. пособие. Минск, 2009.

204. Мышков Я.Е. Назначение и производство экспертиз при расследовании взяточничества // Актуальні проблеми криміналістики: матер.

міжнар. наук.-практ. конф. (25-26 вер. 2003 р.). Харків, 2003. С. 164-166.

205. Нагаев В.В. Основы судебно-психологической экспертизы. М.: Закон и право, 2000. 333 с.

206. Надгорный Г.М. Гносеологические аспекты понятия «специальные знания» // Криминалистика и судебная экспертиза: республ. межведомственный научно-методический сборник. К.: Вища школа. Изд-во при Киевском университете, 1980. Вып. 21. С. 37-42.

207. Насимов Г.А. Причины и меры предупреждения убийств: дис. ... кандидата юрид. наук: 12.00.08 / Насимов Геннадий Асафович. М., 2004. 279 с.

208. Науково-практичний коментар до Кримінального процесуального кодексу України від 13 квітня 2012 року / за ред. О.А. Банчука, Р.О. Куйбіди, М.І. Хавронюка. Х.: Фактор, 2013. 1072 с.

209. Немов Р.С. Психология. В 2 кн. Кн. 1. Общие основы психологии. М.: Просвещение, 1995. 572 с.

210. Николайчик Н.И. Методика расследования хулиганства: лекция. Мн.: МВШ МВД СССР, 1985. 28 с.

211. Нор В.Т. Проблеми теорії і практики судових доказів. Львів, 1978. 112 с.

212. Образцов В.А. О криминалистической классификации преступлений // Вопр. борьбы с преступностью. М., 1980. Вып. 33. С. 92-95.

213. Образцов В.А. Выявление и изобличение преступника / В.А. Образцов. М.: Юристъ, 2007. 336 с.

214. Овечкин В.А. Расследование преступлений, скрытых инсценировками: учеб. пособие. Х.: Юрид. ин-т, 1979. 86 с.

215. Овчаренко Е.И. Доказывание в досудебном производстве по уголовным делам о хулиганстве: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 «Уголовный процесс; криминалистика и судебная экспертиза; оперативно-розыскная деятельность» / Елена Ивановна Овчаренко. М.: РГБ, 2005. 215 с.

216. Овчаренко Е.И. Доказывание по уголовным делам о хулиганстве

(досудебное производство): науч.-практич. пособие / под ред. докт. юрид. наук, проф. А.В. Гриненко. М.: Юрлитинформ, 2006. 128 с.

217. Огляд місця події: виявлення та вилучення об'єктів біологічного походження: методичні рекомендації / МВС України, Державний науково-дослідний експертно-криміналістичний центр; авт.-упоряд.: С.І. Перлін, С.О. Шевцов, Н.М. Косміна, В.В. Іонова. Х.: ФОП Чальцев О.В., 2009. 100 с.

218. Ожегов С.И. Словарь русского языка: ок. 57000 слов / под ред. Н.Ю. Шведовой. М.: Рус. яз., 1985. 797 с.

219. Осмотр места происшествия: справочник следователя / рук. авт. кол. А.А. Леви. М.: Юрид. лит., 1979.

220. Очередин В.Т. Доказательства в уголовном процессе: сущность, источники, способы собирания. М.: Юрлитинформ, 2008. 248 с.

221. Очеретяний М.А. Особливості використання спеціальних знань при розслідуванні хуліганства, вчиненого групою осіб // Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ: збірник наукових праць. 2015. № 4.

222. Очеретяний М.А. Особливості криміналістичної характеристики хуліганства, вчиненого групою осіб // Використання спеціальних знань у досудовому розслідуванні: матеріали наук.-практ. семінару (Дніпропетровськ, 30 квітня 2014 р.). Дніпропетровськ: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2014. С. 47-49.

223. Очеретяний М.А. Способи учинення хуліганства групою осіб як елемент криміналістичної характеристики злочину // Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ: збірник наукових праць. 2014. № 4. С. 468-474.

224. Пантелеев И.Ф. Криминалистика: учебник / И.Ф. Пантелеев, Н.А. Селиванов. М.: Юрид. лит., 1975. 544 с.

225. Переверза О.Я. Формування неправдивих показань, система тактичних прийомів їх виявлення і подолання: дис. ... канд. юрид. наук. Х., 2000.

226. Пиріг І.В. Теорія і практика використання спеціальних знань при розслідуванні розкрадань вантажів на залізничному транспорті: дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза» / Ігор Володимирович Пиріг. К., 2006. 205 с.

227. Плетенець В.М. Сприятливі умови розслідування злочинів, кваліфікованих відповідно до ст. 259 КК України // Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. 2013. № 2. С. 494-500.

228. Пожар В.Г. Процесуальний статус потерпілого за новим кримінальним процесуальним кодексом України: позитивні кроки та прогалини правової регламентації // Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ. 2013. № 2. С. 126-131.

229. Полубинский В.И. Виктимологические аспекты профилактики преступлений. М.: Академия МВД СССР, 1980. 121 с.

230. Попов В.П. Осмотр места происшествия / под ред. В.А. Хвана. Алма-Ата: Казгосиздат, 1957. 68 с.

231. Постика И.В. Судебно-исследовательская фотография как отрасль специальных криминалистических знаний // Криминалистика и судебная экспертиза. К.: Вища школа, 1969. Вып. 6.

232. Потерпілий від злочину (міждисциплінарне правове дослідження): монографія / за заг. ред.: Ю.В. Баулін, В.І. Борисов; Акад. прав. наук України, Ін-т вивчення проблем злочинності. Х.: Кроссрод, 2008. 534 с.

233. Применение специальных познаний в борьбе с преступностью: межвузовский сборник научных трудов. Свердловск, 1983. 103 с.

234. Про затвердження Інструкції про порядок ведення єдиного обліку в органах і підрозділах внутрішніх справ України заяв і повідомлень про вчинені кримінальні правопорушення та інші події та положень про комісії: Наказ МВС України № 1050 від 19.11.2012.

235. Про затвердження Інструкції про порядок залучення працівників органів досудового розслідування поліції та Експертної служби Міністерства

внутрішніх справ України як спеціалістів для участі в проведенні огляду місця події: наказ Міністерства внутрішніх справ України від 3 листопада 2015 року № 1339. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z1392-15>.

236. Прокооров И.И. Общее положение трасологии // Криминалистическая экспертиза. 1968. Вып. 6. С. 7.

237. Радаев В.В. Криминалистическая характеристика преступлений и ее использование в следственной практике: лекция. Волгоград: ВСШ МВД СССР, 1987. 24 с.

238. Расследование преступлений против личности, порядка управления, общественного порядка и общественной безопасности: учебно-практическое пособие / НИиРИО КВШ МВД СССР. Киев, 1975. 207 с.

239. Резнікова О.І. Проблеми використання віктимологічних даних у криміналістичній характеристиці злочинів // Питання боротьби зі злочинністю. 2014. Вип. 27. С. 290.

240. Ривман Д.В. О содержании понятия «виктимность» // Вопросы теории и практики борьбы с преступностью. Ленинград, 1974. С. 18-28.

241. Романюк Б.В. Сучасні теоретичні та правові проблеми використання спеціальних знань у досудовому слідстві: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / НАВСУ. К., 2002. 20 с.

242. Рыжаков А.П. Уголовно-процессуальное доказывание: понятие и средства. М.: Инф. издат. дом «Филинь», 1997.

243. Рябов М.И. Деятельность ОВД по борьбе с хулиганством: учебное пособие. М.: Академия МВД СССР, 1981. 98 с.

244. Савельева М.В., Смушкин А.Б. Криминалистика: учебник. М.: Издательский дом "Дашков и К", 2009. 608 с.

245. Савицький Д.О. Захист прав особи при проведенні освідування // Розкриття злочинів за новим Кримінальним процесуальним кодексом України: зб. матеріалів наук.-практ. конф. (Київ, 8 листоп. 2012 р.). К.: Нац. акад. внутр. справ, 2012. С. 24-26.

246. Саїнчин О.С. Слідчі ситуації та алгоритми дій в методиці

розслідування серійних вбивств. URL: <http://www.pravoznavec.com.ua/period/article/22719/%CE>.

247. Салтевский М.В. Криминалистика (в современном изложении юристов): учеб. и практич. пособие. Харьков: Рубикон, 1997. 432 с.

248. Салтевський М.В. Криміналістика: підручник: у 2-х ч. Харків: Консум, 2001. Ч. 2. 528 с.

249. Салтевський М.В. О структуре криминалистической характеристики хулиганства и типичных следственных ситуациях // Криминалистика и судебная экспертиза. К., 1982. Вып. 25. С. 13-21.

250. Салтевський М.В. Криміналістика (у сучасному вигляді): підручник. К.: Кондор, 2005. 588 с.

251. Сафин Н.Ш. Допрос несовершеннолетнего подозреваемого в советском уголовном судопроизводстве: процессуальный и криминалистический аспекты проблемы. Казань: Изд-во Казан. ун-та, 1990. 158 с.

252. Сафронов С.О. Методика розслідування умисного заподіяння тяжкого і середньої тяжкості тілесних ушкоджень: автореф. дис. ... канд. юрид. наук (12.00.09.). Київ, 1999. 20 с.

253. Селиванов Н.А. Криминалистические характеристики преступлений и следственные ситуации в методике расследования // Соц. законность. 1977. № 2. С. 57.

254. Селиванов Н.А. Советская криминалистика: система понятий. М.: Юрид. лит., 1982. 152 с.

255. Семаков Г.С. Криміналістика: курс лекцій. К.: МАУП, 2001. 206 с.

256. Сенчик Н.А. Криминалистическая характеристика преступлений // Криминалистика и судебная экспертиза. К., 1983. Вып. 26. С. 26-31.

257. Сергеев Л.А. Расследование и предупреждение преступлений, совершаемых при производстве строительных работ: автореф. дисс. ... канд. юрид. наук. М., 1966.

258. Сергеева Д.Б. Элементы (стадії) кримінально-процесуального

доказування // Докази і доказування за новим Кримінальним процесуальним кодексом України (до 75-річчя з дня народження доктора юридичних наук, проф. Михайла Макаровича Михеєнка): матеріали міжнародної науково-практичної конференції, 6-7 грудня 2012 р., м. Київ. Х.: Видавець Строков Д.В., 2013. С. 299-301.

259. Сіренко О.В. Визначення обстановки вчинення злочинів в криміналістиці. URL: http://www.rusnauka.com/28_NII_2012/Pravo/11_118104.doc.htm.

260. Следственные действия (процессуальная характеристика, тактические и психологические особенности): учеб. пособие для вузов МВД СССР. Волгоград: ВСШ МВД СССР, 1984. 155 с.

261. Сова Ф.П. Криміналістическа техника: методическіе указания и практикум. М., 1965. 118 с.

262. Советская криміналістика. Методика расследования отдельных видов преступлений / В.К. Лисиченко, В.И. Гончаренко, М.В. Салтевский и др.; под ред. В.К. Лисиченко. К.: Выща шк. Головное изд-во, 1988. 405 с.

263. Соловьев А.Б. Очная ставка М., 2006.

264. Сорокотягин И.Н. Криміналістическіе проблемы использования специальных познаний в расследовании преступлений: автореф. дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.09. Екатеринбург, 1992. 30 с.

265. Справа № 644/8714/13-к, Архів Орджонікідзевського районного суду м. Харкова, 2013 р.

266. Справа № 129/692/13-к, Архів Гайсинського районного суду Вінницької обл., 2013 р.

267. Справа № 133/735/17, Архів Козятинського міськрайонного суду Вінницької обл., 2017р.

268. Справа № 161/1540/15-к, Архів Луцький міськрайонний суд Волинської обл., 2015 р.

269. Справа № 161/9821/15-к, Архів Луцького міськрайонного суду Волинської обл., 2015 р.

270. Справа № 1кп/202/95/2017, Архів Індустріального районного суду м. Дніпропетровська, 2017 р.
271. Справа № 303/1042/17, Архів Мукачівського міськрайонного суду Закарпатської обл., 2017 р.
272. Справа № 353/287/13-к, Архів Тлумацького районного суду Івано-Франківської обл., 2013 р.
273. Справа № 383/580/16-к, Архів Бобринецького районного суду Кіровоградської обл., 2016 р.
274. Справа № 512/157/14-к, Архів Савранського районного суду Одеської обл., 2014 р.
275. Справа № 719/154/13-к, Архів Новодністровського міського суду Чернівецької обл., 2013 р.
276. Справа № 723/1917/13-к, Архів Сторожинецького районного суду Чернівецької обл., 2013 р.
277. Справа № 1-кп/394/120/15, Архів Новоархангельського районного суду Кіровоградської обл., 2015 р.
278. Справа № 433/995/13-к, Архів Троїцького районного суду Луганської обл., 2013 р.
279. Справа № 450/3269/14-к, Архів Пустомитівського районного суду Львівської обл., 2015 р.
280. Справа № 503/794/13-к, Архів Кодимського районного суду Одеської обл., 2013 р.
281. Справа № 671/1508/16-к, Архів Волочиського районного суду Хмельницької обл., 2017 р.
282. Справа № 671/2159/14-к, Архів Волочиського районного суду Хмельницької обл., 2014 р.
283. Справа № 740/2513/14, Архів Ніжинського міськрайонного суду Чернігівської обл., 2014 р.
284. Справа № 758/13174/14-к, Архів Подільського районного суду м. Києва, 2014 р.

285. Стахівський С.М. Слідчі дії як основні засоби збирання доказів: наук.-практ. посібник. К.: Атіка, 2009. 64 с.
286. Стахівський С.М. Теорія і практика кримінально-процесуального доказування: монографія. К., 2005. 272 с.
287. Степанюк Р.Л. Ситуаційний підхід у формуванні методик розслідування злочинів, вчинених у бюджетній сфері України // Право і безпека. 2013. № 3 (50). С. 110-115.
288. Степанюк Р.Л. Структура окремих криміналістичних методик розслідування злочинів // Право і безпека. 2011. № 4 (41). С. 154-158.
289. Строгович М.С. Курс советского уголовного процесса: в 2-х т. М.: Наука, 1968. Т. 1. 470 с.
290. Танасевич В.Г. Теоретические основы методики расследования преступлений // Советское государство и право. 1976. № 6. С. 90-94.
291. Тарарухин С.А. Преступное поведение. Социальные и психологические черты. М.: Юрид. лит., 1974. 222 с.
292. Тертишник В.М. Гарантії істини та захисту прав і свобод людини в кримінальному процесі України: дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.09. Дніпропетровськ, 2010. 473 с.
293. Тищенко В.В. Корыстно-насильственные преступления: Криминалистический анализ: монография. Одесса: Юрид. лит., 2002. 360 с.
294. Тищенко В.В. Концептуальні основи розслідування корисливо-насильницьких злочинів: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.09 / Національна юридична академія України імені Ярослава Мудрого. Х., 2003. 34 с.
295. Тищенко В.В. Корисливо-насильницькі злочини: криміналістичний аналіз: монографія. Одеса: Юридична література, 2002. 360 с.
296. Тищенко В. В. Теоретичні і практичні основи методики розслідування злочинів: моногр. Одеса: Одеська національна юрид. акад.; Фенікс, 2007. 260 с.
297. Тищенко В.В. Щодо використання спеціальних знань у

кримінальному провадженні // Матеріали Всеукраїнської науково-практичної Інтернет-конференції (27 листопада 2013 року, м. Одеса). Одеса: Юридична література, 2013. С. 349-353.

298. Торбин Ю.К. Уголовно-процессуальные и криминалистические проблемы освидетельствования // Черные дыры в российском законодательстве. 2003. № 2. URL: <http://www.kpress.ru/bh/2003/2/torbin2/torbin2.asp>.

299. Туляков В.О. Вчення про жертву злочину: соціально-правові основи: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.08 / Одеська національна юридична академія. Одеса, 2001. 36 с.

300. Турчин Д.А. Теоретические основы учения о следах в криминалистике. Иркутск: Изд-во Иркут. ун-та, 1983. 188 с.

301. Уголовно-процессуальное право Российской Федерации: учебник / отв. ред. П.А. Лупинская. 2-е изд., перераб. и доп. М.: Норма, 2009. 1072 с.

302. Узунова О.В. Проблеми прийомів аналізу отриманої з місця події інформації та огрунтування припущень стосовно особи злочинця / Узунова О.В., Калюга К.В. URL: <http://book.net/index.php?bid=18860&chapter=1&p=achapter>.

303. Уткин М.С. Особенности расследования и предупреждения хищений в потребительской кооперации. Свердловск: Изд-во Свердл. юрид. ин-та, 1975. 62 с.

304. Фаткуллин Ф.Н. Общие проблемы процессуального доказывания: 2-е изд. Казань: Издательство Казанского университета, 1976. 206 с.

305. Федотов И.С. Расследование насильственных преступлений, совершаемых в отношении малолетних: правовое, теоретические и организационные основы: моногр. М.: Юрлитинформ, 2010. 408 с.

306. Фролов О.В. Суб'єкти застосування спеціальних знань у кримінальному провадженні на стадії досудового розслідування // Часопис Академії адвокатури України. 2014. № 4 (25). С. 77-83.

307. Хабибуллин Т.Ф. Борьба с хулиганством. М.: НИиРИО ВШМ МВД

СССР, 1974. 32 с.

308. Хаткова Ф.Х. Виктимологические аспекты женской преступности: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. М.: РГБ, 2003. 116 с.

309. Хижняк Є.С. Типові слідчі ситуації при розслідуванні статевих злочинів // Південноукраїнський правничий часопис. 2012. № 4. С. 197-199.

310. Хилобок М.П. Следственный осмотр // Криминалистика: учебник / под ред. Б.А. Викторова и Р.С. Белкина. М.: Юрид. лит., 1976.

311. Хохряков Г.Ф. Криминология: учебник / отв. ред. В.Н. Кудрявцев. .: Юристь, 1999. 511 с.

312. Центров Е.Е. Криминалистическое учение о потерпевшем. М.: Московский гос. ун-тет, 1988. 160 с.

313. Чаплинська Ю.А. Одночасний допит двох раніше допитаних осіб (організаційний аспект) // Наук. вісн. Дніпроп. держ. ун-ту внутр.справ. 2013. № 1. С. 548-555.

314. Чаплинська Ю.А. Організаційне забезпечення одночасного допиту двох раніше допитаних осіб // Наук. вісн. Дніпроп. держ. ун-ту внутр.справ. 2013. № 3. С. 472-478.

315. Чаплинський К.О. Організаційно-тактичні основи проведення слідчого огляду // Криміналістичний вісник. 2011. № 1 (15). С. 22-29.

316. Чаплинський К.О. Тактика використання спеціальних знань у системі тактичного забезпечення досудового розслідування // Навчальний вісник ДДУВС. Спец. випуск № 57. 2011. С. 232-238.

317. Чаплинський К.О. Тактичне забезпечення проведення освідування // Вісник Академії митної служби України. 2011. № 6. С. 23-30.

318. Чаплинський К.О. Тактичне забезпечення розслідування діяльності злочинних угруповань: монограф. Дніпропетровськ: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ; Ліра ЛТД, 2010. 304 с.

319. Чернявський С.С. Теоретичні та практичні основи методики розслідування фінансового шахрайства: дис. ... д-ра юрид. наук: спец. 12.00.09. К., 2010. 610 с.

320. Шевчук В. Криміналістична характеристика злочинів: «криміналістичний пережиток» чи реально діюча категорія криміналістики? // Правничий часопис Донецького університету. 2003. № 1. С. 62-66.
321. Шевчук В.М. Методика розслідування контрабанди: проблеми теорії та практики. Х.: Право, 2003. 278 с.
322. Шепітько В.Ю. Довідник слідчого. К.: Видавничій Дім "Ін Юре", 2003.
323. Шепітько В.Ю. Особа потерпілого в системі криміналістичної характеристики злочинів // Проблеми законності: республік. міжвід. наук. зб. / відп. ред. В.Я. Тацій. Х.: Нац. юрид. акад.. України, 2008. Вип. 93. С. 168-174.
324. Шеремет А.П. Криміналістика: навч. посіб. К., 2005.
325. Шиканов В.И. О междисциплинарной характеристике отдельных видов преступлений // Криминалистическая характеристика преступлений. М., 1984. С. 40-43.
326. Школьный В.Б. Тактика викриття організатора злочинного угруповання: дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2009.
327. Шлегель О.В., Костылева Г.В., Милованова М.М. Расследование преступлений против личности, совершаемых по мотиву национальной ненависти или вражды. М.: Юрлитинформ, 2009. 160 с.
328. Шмонин А.В. Методика расследования преступлений: учеб. пособие. М.: ЗАО Юстицинформ, 2006. 464 с.
329. Шульга Л.В. Криминалистика: учебное пособие. М., 2003.
330. Шурухнов Н.Г. Криминалистика: учебник. М., 2008.
331. Щербаковский М.Г. Судебные экспертизы: учебно-теоретич. пособие. Х.: Эспада, 2005. 536 с.
332. Щербаковський М.Г., Кравченко О.А. Напрямки удосконалення процесуального положення і функції спеціаліста та експерта в проекті кримінально-процесуального кодексу України // Вісник Запорізького юридичного інституту. Запоріжжя, 2000. № 3. С. 223-230.

333. Экологические преступления: квалификация и методика расследования / Гавриш С.В., Грузкова В.Г., Дудников А.Л. и др. / под ред. В.Е. Коноваловой, Г.А. Матусовского. Харьков: Глобус, 1994. 226 с.

334. Эксархопуло А.А. Криминалистика в схемах и иллюстрациях: учебное пособие. СПб.: Юридический центр «Пресс», 2002. 450 с.

335. Юридична психологія / за заг.ред. Я.Ю. Кондратьєва. К.: Ін Юре, 1999. 352 с.

336. Яблоков Н.П. Криминалистика: учебник для вузов. М., 2000. 588 с.

337. Яблоков Н.П. Следственные ситуации в методике расследования и их оценка. // Вестн. Моск. ун-та. Сер. Право. 1983. № 5. С. 11-15.

338. Яблоков Н.П. Совершенствование методических основ расследования преступлений // Советское государство и право. 1976. № 2. С. 68.

339. Якимов И.Н. Криминалистика. Уголовная тактика: практическое пособие. 2-е изд., перераб. и доп. М.: НКВД РСФСР, 1929.

340. Ярош О.В. Судово-психологічна експертиза неповнолітніх обвинувачуваних за агресивні злочини: автореф. дис. ... канд. психол. наук: 19.00.06; Харк. нац. ун-т внутр. справ. Х., 2008. 20 с.

341. URL: <http://newsru.ua/ukraine/14mar2009/ruthenia.html>.

ДОДАТКИ

Додаток А

Результати вивчення 167 кримінальних проваджень

№	Досліджувані питання	%
	КРИМІНАЛІСТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ЗЛОЧИНУ	
	Обстановка вчинення злочину	
1	Час вчинення злочину	
	1) з 24 до 6 години	7
	2) з 18 до 24 годин	43
	3) з 6 до 12 години	17
	4) з 12 до 18 години	33
	5) будні дні	37
	6) у вихідні дні	63
	6) влітку	27
	7) восени	28
	8) взимку	24
	9) навесні	21
2	Місце вчинення неповнолітніми хуліганських дій	
	1) місця відпочинку	37
	парки	29
	павільйони	8
	2) розважальні заклади	21
	нічні клуби	14
	дискотеки	7
	3) місця громадського значення	14
	вулиці	7
	сквери	3
	площі	4
	4) громадський транспорт	4
	трамваї	2
	автобуси	1
	тролейбуси	1
	5) спортивні комплекси	18
	стадіони	10
	спортивні майданчики	6
	спортивні зали	2
	6) інші місця	6
	навчальні заклади, підприємства, установи	6
3	Співвідношення місця проживання злочинця	
	1) сліди вчинення хуліганських дій знаходились за місцем	82

	проживання особи злочинця	
	2) сліди вчинення хуліганських дій в інших місцях (місцях проживання потерпілого, знайомих та родичів зловмисника тощо)	18
4	Способи вчинення неповнолітніми хуліганських дій	
	Підготовка до вчинення	17
	1) планування злочину	10
	2) пошук об'єкта посягання	9
	3) добір співучасників злочину	7
	4) розподіл ролей між співучасниками	1
	Способи вчинення	
	1) цинічні тілорухи в поєднанні з нецензурною лайкою та нанесенням побоїв	56
	2) створення шуму, який призводить до зриву масових заходів	14
	3) порушення спокою громадян в квартирах	3
	4) порушення спокою громадян у громадських місцях	26
	5) опір працівникам правоохоронних органів	11
	6) пошкодження майна	31
	7) використання вогнепальної зброї	2
	8) використання холодної зброї	13
	9) використання спеціально пристосованих предметів для нанесення тілесних ушкоджень	21
	Способи приховування неповнолітніми хуліганських дій	42
	1) давання неправдивих свідчень у разі викриття, у тому числі висунення алібі	26
	2) знищення слідів злочину	19
	3) відмова від давання показань	11
5	Відомості про слідову картину злочину	
	1) сліди знарядь злочину	31
	2) сліди крові	19
	3) тілесні ушкодження	38
	4) сліди хулігана (відбитки пальців рук, ніг)	23
	5) мікрооб'єкти, що свідчать про причетність до скоєння злочину конкретних осіб	14
6	Поведінка потерпілого під час вчинення неповнолітніми хуліганства мала	
	1) провокаційний характер	27
	2) була нейтральною	15
	3) сприяючою	42
	4) протидіючою	16
	Злочинці були у сімейних чи подружніх стосунках із потерпілими	10
	Були знайомими	17
	Риси потерпілого	

	1) схильність до вживання алкоголю	29
	2) вживав наркотичні засоби	1
	3) мав різні психічні відхилення	1
	4) чоловіки	76
	5) неодружені	71
	6) перебували у шлюбі	29
	7) на момент вчинення хуліганства працювали	49
	8) навчалися	37
	9) не працювали і не навчалися	14
	Вік потерпілого:	
	1) до 16 років	23
	2) від 16 до 25 років	49
	3) від 25 до 35 років	11
	4) 35-45 років	9
	5) від 45 років і старші	8
7	Дані про неповнолітніх осіб, що вчиняють хуліганських дій	
	стать:	
	1) чоловіча	98
	2) жіноча	2
	Виховуються у неповних сім'ях	
	1) так	36
	2) ні	64
	рід занять	
	1) учень	75
	2) студент	13
	3) працюючий	12
	територіальна належність	
	1) місцевий мешканець	83
	2) мешканець іншої області (регіону)	17
	Наявність судимості	1
	Перебування на обліку у лікаря	
	1) психіатра	1
	2) нарколога	1
	Злочин вчинено у стані сп'яніння	
	1) алкогольного	32
	2) наркотичного	2
	Батьки яких раніше притягувалися до кримінальної відповідальності	
	1) так	29
	2) ні	71
	Не мають постійного місця проживання	24
	ОСОБЛИВОСТІ РОЗСЛІДУВАННЯ	
8	Початкові відомості, які є підставою для внесення відомостей	

	в ЄРДР за фактом учинення хуліганства, вчиненого неповнолітніми, надходили до відділів поліції з таких джерел	
	1) заяви, листи і повідомлення, що надійшли від громадян	66
	2) повідомлення працівників установ й організацій	28
	3) матеріали слідства, виділені з інших кримінальних проваджень	5
	4) матеріали, отримані під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій та розшукових заходів	1
9	Типові слідчі ситуації початкового етапу розслідування хуліганства, вчиненого неповнолітніми	
	1) неповнолітній хуліган затриманий під час вчинення суспільно небезпечних дій, наявні очевидці події та матеріальна доказова інформація	19
	2) вчинено хуліганські дії, неповнолітнього хулігана не затримано, наявні очевидці події та матеріальна доказова інформація	41
	3) вчинено хуліганські дії, неповнолітнього хулігана не затримано, недостатня доказова інформація	23
	4) вчинено хуліганські дії, відсутні характеристики правопорушника, недостатня доказова інформація	17
10	Типові слідчі ситуації подальшого етапу розслідування хуліганства, вчиненого неповнолітніми	
	1) неповнолітньому хулігану пред'явлено підозру, він дає правдиві показання та співпрацює зі слідством	24
	2) неповнолітньому хулігану пред'явлено підозру, він відмовляється від дачі показань та не визнає свою вину, а доказової бази недостатньо до повного її доведення	17
	3) неповнолітньому хулігану пред'явлено підозру, він дає неправдиві показання та не визнає свою вину, а доказової бази недостатньо до повного її доведення	42
	4) неповнолітньому хулігану пред'явлено підозру, він дає неправдиві показання та не визнає свою вину, а доказової бази достатньо до повного її доведення	13
	5) інші	4
	СЛІДЧІ (РОЗШУКОВІ) ДІЇ:	
11	Огляд проводився	89
	1) місця події	68
	2) предметів і документів	56
	3) ділянок місцевості та приміщень поза місцем події	2
	методом:	
	- концентричним	23
	- ексцентричним	74
	- фронтальним	3
	оформлювались додатки до протоколу огляду:	9
	- фототаблиці	6

	- плани и схеми	3
	Типові тактичні помилки, яких припускаються слідчі під час проведення ОМП	
	1) невчасне здійснення огляду	77
	2) нелогічне й поверхнєве дослідження слідів на місці події	82
	3) недотримання криміналістичних рекомендацій щодо докладного опису обстановки та об'єктів огляду, внаслідок чого відбувається поверхова фіксація виявлених слідів у протоколі огляду місця події без зазначення їх індивідуальних ознак	56
	4) невикористання розшукової інформації	63
	5) ігнорування записів з камер спостереження	37
	6) обмежене застосування техніко-криміналістичних засобів для виявлення слідів злочину	71
	7) відсутність додатків до протоколу	69
	8) відсутність технічних засобів фіксації місця події	23
	9) безпідставне звуження меж огляду	52
12	Освідування проводилось	
	1) так	62
	2) ні	38
	3) з підозрюваним	52
	4) з потерпілим	37
	5) зі свідком	2
13	Допит свідка і потерпілого був спрямований на з'ясування:	
	1) обставин кримінального правопорушення, характеру дій злочинців	100
	2) причини і умови, що сприяли вчиненню злочину	34
	3) відомостей про минулі взаємини із підозрюваним	29
	Допит підозрюваних проводився:	
	1) відразу ж після затримання	67
	2) 1 раз	8
	3) більше одного разу	92
14	Одночасний допит двох чи більше вже допитаних осіб проводився	47
	за кількісним показником	
	1) один раз	19
	2) два і більше рази	81
	Завданнями, для досягнення яких проводилась дана процесуальна дія	
	1) з'ясування причин суперечностей в показаннях допитаних та їх усунення	67
	2) викриття одного із допитуваних у дачі неправдивих показань	58
	3) посилення позиції сумлінних учасників допиту, які надали правдиві показання	47
	4) додаткова перевірка й закріплення показань свідків,	23

	потерпілих, підозрюваних	
	учасниками були	
	1) між потерпілим і неповнолітнім підозрюваним	51
	2) між неповнолітнім підозрюваним і свідком	27
	3) між підозрюваними	14
	4) між потерпілим і свідком	6
	5) між потерпілими	1
	6) між свідками	1
	за кількістю учасників проводився	
	1) з двома	94
	2) з трьома	5
	3) з чотирма і більше	1
	Слідчі ситуації, які вирішувалися проведенням очної ставки:	
	1) одна з раніше допитаних осіб при поясненні певної обставини надає правдиві показання, інша – неправдиві	79
	2) обидві раніше допитані особи при поясненні одних і тих обставин надають неправдиві показання, по-різному пояснюють одну й ту саму подію	21
	Типовими помилками в тактиці очної ставки є	
	1) відсутність психологічного контакту	31
	2) неправильне формулювання питань	25
	3) нерозпізнання давання неправдивих показань	29
	4) часткове усунення протиріч	37
	5) зволікання з проведенням одночасного допиту	38
15	Форми використання спеціальних знань при розслідуванні хуліганства, вчиненого неповнолітніми	
	1) особисте використання уповноваженою особою спеціальних знань під час проведення слідчих (розшукових) дій	34
	2) особисте використання спеціальних знань спеціалістом (інспектором-криміналістом, техніком-криміналістом, експертом НДЕКЦ) шляхом його участі під час здійснення певних процесуальних дій	71
	3) опосередковане використання уповноваженою особою спеціальних знань шляхом призначення судових експертиз	100
16	Призначення експертиз	
	Види експертиз:	
	1) криміналістичні	12
	2) судово-біологічні	1
	3) судово-медична	73
	4) судово-психіатрична	54
	5) балістична	12
	6) експертиза та експертиза холодної зброї	18
	З початку розслідування експертиза призначалася:	

	1) протягом 5 діб	35
	2) протягом 5-15 діб	34
	3) протягом місяця	16
	4) понад місяць	12
	5) 1 доба	3
	Об'єкти експертного дослідження:	
	1) предмети, що є речовими доказами	52
	2) сліди, вилучені під час огляду місця події	64
	3) знаряддя злочину	39

**Результати опитувань 524 працівників правоохоронних
органів України**

№	З а п и т а н н я	%
1	Вкажіть займану Вами посаду:	
	начальник (заступник начальника) слідчого відділу (відділення)	8
	старший слідчий	32
	слідчий	60
2	Вкажіть стаж практичної роботи:	
	до 1 року	11
	від 1 до 3 років	39
	від 3 до 5 років	22
	від 5 до 10 років	18
	більше 10 років	10
3	Чи розслідували Ви хуліганства, вчинені неповнолітніми	
	так, розслідував	100
	ні	0
4	Чи існує в органі, де Ви працюєте, спеціалізація окремих співробітників по розслідуванню зазначених злочинів:	
	існує	9
	не існує	91
5	Чи є необхідність, розробки окремої методики розслідування хуліганства, вчиненого неповнолітніми:	
	так.	83
	ні	17
6	Вкажіть причини (фактори, типові тактичні помилки), які впливали на те, що у розслідуваних Вами провадженнях не встановлено злочинців	
	об'єктивного характеру:	
	правопорушення вчинено за відсутності очевидців в умовах певного місця та часу	11
	незначний час, що витрачається на вчинення злочину	13
	злочин виявлено із певним проміжком часу	17
	знищення окремих слідів та доказів зацікавленими особами	13
	недостатній рівень наукових розробок щодо форм і методів роботи слідчого по провадженням цієї категорії, що враховували б сучасний їх стан	29
	Суб'єктивного характеру:	
	несвоєчасний виїзд на місце події	43
	поверхневий огляд місця події	78
невикористання науково-технічних засобів при проведенні слідчих	83	

	(розшукових) дій	
	невикористання (недостатнє використання) спеціальних знань	77
	незадовільне проведення оперативно-розшукових заходів при встановленні злочинця «за гарячими слідами»	34
	відсутність планування та системи в організації розслідування на початковому етапі	51
	помилки в оцінці наявної інформації та доказів, внаслідок яких були висунуті та перевірялись хибні версії	46
7	Вкажіть найбільш ефективні слідчі (розшукові) дії	
	огляд місця події	81
	допити потерпілих	69
	допити свідків	32
	допити неповнолітніх підозрюваних	61
	одночасні допити за участю трьох і більше осіб	56
	пред'явлення для впізнання	12
	слідчий експеримент	37
	призначення експертиз	19
	використання спеціальних знань	91
8	Вкажіть джерела з яких найчастіше Вами отримується інформація для побудови версій щодо особи злочинця та проведення слідчих (розшукових) дій	
	1) огляд місця події	79
	2) допити свідків	64
	3) допити потерпілих	46
	4) допити неповнолітніх підозрюваних	24
	5) одночасні допити двох чи більше вже допитаних осіб	56
	6) проведення впізнання:	
	- живих осіб в натурі	13
	- за фотознімками	2
	7) слідчий експеримент зі встановлення:	
	- послідовності розвитку певної події та механізму злочину чи окремих його елементів	67
	- можливості спостереження або сприйняття якого-небудь факту чи явища побачити у відповідних умовах освітлення з певної відстані, почути звуки	12
	- меж поінформованості особи про факти, що цікавлять слідство;	26
	- можливості вчинення тих або інших дій за визначений час	2
	- наявності або відсутності у конкретної особи відповідних професійних вмінь та навичок	3
	8) додатків до протоколів слідчих (розшукових) дій:	
	- фото таблиць	51
	- схем, планів	38
	- відеозаписів	9
	9) використання спеціальних знань:	

	- власних	15
	- інших осіб (спеціалістів)	18
	10) результатів експертиз:	
	дактилоскопічної	13
	трасологічної	10
	психологічної	29
	психіатричної	23
	наркологічної	12
	11) спеціальної літератури	
	- підручників:	12
	- методичних рекомендацій з розслідування відповідної категорії злочинів	13
9	Вкажіть умови, які сприяють успішному проведенню слідчих (розшукових) дій при розслідуванні даних злочинів:	
	всебічна та ретельна підготовка	92
	своєчасність	95
	правильне застосування тактичних прийомів та їх комплексів	81
	використання спеціальних знань, у тому числі інших осіб	91
	залучення відповідних спеціалістів	94
10	На правдивість й достовірність показань потерпілого можуть впливати суб'єктивні та об'єктивні чинники	
	швидкий перебіг злочинної події	81
	стан алкогольного сп'яніння під час учинення злочину	28
	велике скупчення людей на місці злочину	72
	родинні або товариські стосунки із підозрюваним	6
11	Вкажіть місце найбільш сприятливе для проведення слідчих (розшукових) дій за участю неповнолітнього підозрюваного:	
	службовий кабінет слідчого	98
	навчання	1
	мешкання	1
12	Вкажіть чи враховуються Вами вольові якості допитуваних при проведенні одночасного допиту двох чи більше вже допитаних осіб	
	так	76
	ні	24
13	Проведення одночасного допиту з метою подолання свідомої неправди мало місце	
	так	53
	ні	47
14	Найбільша ефективність одночасного допиту має місце при проведенні	
	між двома особами	98
	між трьома особами	1

	між чотирма та більше	1
15	Підготовка до пред'явлення для впізнання здійснюється та повинна включати такі заходи:	84
	додаткове вивчення матеріалів провадження	100
	встановлення загальних ознак зовнішності підозрюваного	100
	підбір статистів	100
	залучення понять	100
	попередній допит особи, яка буде впізнавати	100
	залучення відповідних спеціалістів	53
	визначення необхідних технічних засобів фіксації процесуальної дії	38
	допомоги суміжних служб (карного розшуку, дільничних) в організації та проведенні	56
	забезпечення безпеки учасників	43
16	Вкажіть чи доцільно здійснювати підбір неповнолітніх статистів у тому ж навчальному закладі, де навчаються учасники провадження	
	ні	100
	так	0
17	Чи здійснюєте Ви психологічну підготовку (підтримку) неповнолітніх перед проведенням за їх участю слідчих (розшукових) дій	
	так	79
	ні	21
18	Психологічна підготовка (підтримка) неповнолітніх перед проведенням за їх участю слідчих (розшукових) дій здійснюється шляхом	
	роз'яснення змісту та значення	75
	залучення до участі осіб, які користуються авторитетом	34
	залучення психологів, педагогів, які вже приймали участь в процесуальних діях з цими неповнолітніми	98
	формування доброзичливої обстановки	59

**СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ
ТА ВІДОМОСТІ ПРО АПРОБАЦІЮ РЕЗУЛЬТАТІВ ДИСЕРТАЦІЇ**

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Бахчев К.В. Типові слідчі ситуації при розслідуванні хуліганства, вчиненого неповнолітніми // Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика). 2015. № 2. С. 133-138.

2. Бахчев К.В. До питання способів вчинення хуліганства неповнолітніми // Прикарпатський юридичний вісник. 2015. № 3 (9). Т. 3. С. 183-187.

3. Бахчев К.В. Особливості проведення окремих слідчих (розшукових) дій при розслідуванні хуліганства, вчиненого неповнолітніми // Науковий вісник публічного та приватного права. 2016. № 2. Том 2. С. 122-127.

4. Бахчев К.В. Сутність та система криміналістичної характеристики хуліганства, вчиненого неповнолітніми // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Юридичні науки». 2016. Випуск 6-2. Т. 1. С. 88-92.

5. Бахчев К.В. Организация и тактика проведения следственных (розыскных) действий первоначального этапа расследования хулиганства, совершенного несовершеннолетними // Международный научно-практический журнал «Право и Закон». 2017. № 2. С. 107-112.

6. Бахчев К.В. Особливості використання спеціальних знань при розслідуванні хуліганства, вчиненого неповнолітніми // Науковий вісник публічного та приватного права. 2017. № 4. С. 123-128.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

1. Бахчев К.В. Алгоритми дій працівників поліції при розслідуванні хуліганства, вчиненого неповнолітніми // Актуальні проблеми розслідування злочинів в сучасних умовах: матер. Всеукр. наук.-практ. конф. з нагоди святкування 10-річчя факультету підготовки фахівців для підрозділів слідства (Дніпропетровськ, 24 верес. 2015 р.). Дніпропетровськ: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2015. С. 104-106 (усна доповідь з публікацією тез).

2. Бахчев К.В. Деякі аспекти призначення експертиз при розслідуванні хуліганства, вчиненого неповнолітніми // Використання спеціальних знань у досудовому розслідуванні: матер. наук.-практ. семінару (Дніпропетровськ, 13 травня 2016 р.). Дніпропетровськ: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2016. С. 173-175 (усна доповідь з публікацією тез).

3. Бахчев К.В. Обстановка вчинення хуліганства неповнолітніми як елемент криміналістичної характеристики // Актуальні проблеми розслідування кримінальних правопорушень у сфері громадської безпеки та громадського порядку: матеріали наук.-практ. семінару (м. Дніпро, 30 трав. 2017 р.). Дніпро: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2017. С. 148-150 (усна доповідь з публікацією тез).

Акти впровадження результатів дослідження

ЗАТВЕРДЖУЮ

Директор Інституту
права та суспільних відносин
Відкритого міжнародного університету
розвитку людини «Україна»
кандидат юридичних наук, доцент
А.Л. Терещенко

21.06. 2017 р.

АКТ

впровадження результатів дисертації здобувача кафедри цивільного, господарського та кримінального права Інституту права та суспільних відносин Університету «Україна» Бахчева Костянтина Вікторовича на тему: «Розслідування хуліганства, вчиненого неповнолітніми», поданої на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук зі спеціальності 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність у наукову діяльність Інституту права та суспільних відносин Відкритого міжнародного університету розвитку людини «Україна»

Комісія у складі: заступника директора – начальника відділу навчально-методичної роботи Інституту права та суспільних відносин Університету «Україна», кандидата юридичних наук **Орловської Ірини Григорівни (голова)**; завідувача кафедри цивільного, господарського та кримінального права Інституту права та суспільних відносин Університету «Україна», доктора юридичних наук, професора, член-кореспондента НАПрН України **Олефіра Віктора Івановича**; завідувача кафедри конституційного, адміністративного права та соціально-гуманітарних дисциплін Інституту права та суспільних відносин Університету «Україна», доктора юридичних наук, професора **Фрицького Юрія Олеговича**; голови науково-методичного об'єднання Інституту права та суспільних відносин Університету «Україна», доктора юридичних наук, доцента **Короеда Сергія Олександровича**, склала цей акт про те, що матеріали дисертації здобувача кафедри цивільного, господарського та кримінального права Інституту права та суспільних відносин Університету «Україна» Бахчева Костянтина Вікторовича на тему: «Розслідування хуліганства, вчиненого неповнолітніми», поданої на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук зі спеціальності 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність мають необхідний теоретичний, методологічний рівень і практичну значимість та використовуються у науково-дослідній роботі Інституту права та суспільних відносин Університету «Україна» під час проведення загальнотеоретичних та

галузевих досліджень з питань удосконалення окремих інститутів кримінального процесу та криміналістики.

Використання результатів дисертаційного дослідження сприятиме активізації та підвищенню ефективності наукової діяльності викладачів, аспірантів, докторантів та здобувачів Інституту права та суспільних відносин Університету «Україна».

ВИСНОВОК

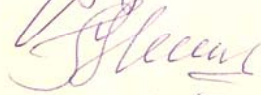
Результати дисертаційного дослідження здобувача кафедри цивільного, господарського та кримінального права Інституту права та суспільних відносин Університету «Україна» Бахчева Костянтина Вікторовича на тему: «Розслідування хуліганства, вчиненого неповнолітніми», вважати впровадженими в наукову діяльність Інституту права та суспільних відносин Відкритого міжнародного університету розвитку людини «Україна» під час проведення загальнотеоретичних і галузевих досліджень з питань удосконалення окремих інститутів кримінального процесу та криміналістики.

Голова комісії:

І.Г. Орловська

Члени комісії:

В.І. Олефір

Ю.О. Фрицький

С.О. Короед

ЗАТВЕРДЖУЮ

Директор Інституту
права та суспільних відносин
Відкритого міжнародного університету
розвитку людини «Україна»
кандидат юридичних наук, доцент
А.Л. Терещенко

20.06.2017 р.

АКТ

впровадження результатів дисертації здобувача кафедри цивільного, господарського та кримінального права Інституту права та суспільних відносин Університету «Україна» Бахчева Костянтина Вікторовича на тему: «Розслідування хуліганства, вчиненого неповнолітніми», поданої на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук зі спеціальності 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність в освітній процес Інституту права та суспільних відносин Відкритого міжнародного університету розвитку людини «Україна».

Комісія у складі: заступника директора – начальника відділу навчально-методичної роботи Інституту права та суспільних відносин Університету «Україна», кандидата юридичних наук **Орловської Ірини Григорівни (голова)**; завідувача кафедри цивільного, господарського та кримінального права Інституту права та суспільних відносин Університету «Україна», доктора юридичних наук, професора, член-кореспондента НАПрН України **Олефіра Віктора Івановича**; завідувача кафедри конституційного, адміністративного права та соціально-гуманітарних дисциплін Інституту права та суспільних відносин Університету «Україна», доктора юридичних наук, професора **Фрицького Юрія Олеговича**, склала цей акт про те, що основні результати дисертації здобувача кафедри цивільного, господарського та кримінального права Інституту права та суспільних відносин Університету «Україна» Бахчева Костянтина Вікторовича на тему: «Розслідування хуліганства, вчиненого неповнолітніми» які викладені у його наукових працях:

Бахчев К.В., Типові слідчі ситуації при розслідуванні хуліганства, вчиненого неповнолітніми / Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика). 2015. № 2. С. 133-138.

Бахчев К.В., До питання способів вчинення хуліганства неповнолітніми / Прикарпатський юридичний вісник. 2015. № 3 (9). Т. 3. С. 183-187.

Бахчев К.В., Особливості проведення окремих слідчих (розшукових) дій при розслідуванні хуліганства, вчиненого неповнолітніми / Науковий вісник публічного та приватного права. 2016. № 2. Том 2. С. 122-127.

Бахчев К.В., Сутність та система криміналістичної характеристики хуліганства, вчиненого неповнолітніми / Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Юридичні науки». 2016. Випуск 6-2. Т. 1. С. 88-92.

Бахчев К.В., Организация и тактика проведения следственных (розыскных) действий первоначального этапа расследования хулиганства, совершенного несовершеннолетними / Международный научно-практический журнал «Право и Закон». 2017. № 2. С. 107-112.

Бахчев К.В., Особливості використання спеціальних знань при розслідуванні хуліганства, вчиненого неповнолітніми / Науковий вісник публічного та приватного права. 2017. № 4. С. 123-128.

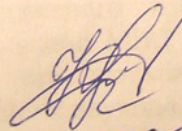
несуть у собі теоретичне і практичне значення, що полягає в можливості використання положень, рекомендацій і висновків в освітньому процесі за програмою підготовки бакалаврів та магістрів зі спеціальності «Право», а також під час розробки навчальних і методичних посібників, лекцій і методичних рекомендацій та при удосконаленні вже існуючих та розробці нових навчальних планів і програм до навчальних дисциплін.

Використання результатів дисертаційного дослідження здобувача кафедри цивільного, господарського та кримінального права Інституту права та суспільних відносин Університету «Україна» Бахчева Костянтина Вікторовича на тему: «Розслідування хуліганства, вчиненого неповнолітніми» сприятиме активізації та підвищенню ефективності освітнього процесу й рівня базових і спеціальних знань майбутніх юристів.

ВИСНОВОК

Результати дисертаційного дослідження на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук Бахчева Костянтина Вікторовича на тему: «Розслідування хуліганства, вчиненого неповнолітніми» вважати впровадженими в освітній процес кафедри конституційного, адміністративного права та соціально-гуманітарних дисциплін Інституту права та суспільних відносин Університету «Україна» під час викладання дисциплін правоохоронного спрямування, проведенні семінарських і практичних занять із зазначених дисциплін, розробці навчально-методичного забезпечення до зазначених дисциплін.

Голова комісії:

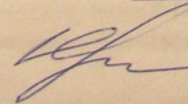

І.Г. Орловська

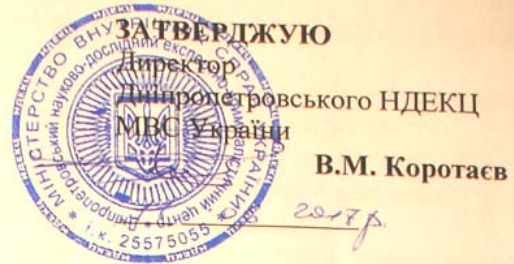
Члени комісії:

В.І. Олефір

Ю.О. Фрицький

АКТ

11 06 2017р

м. Дніпро

Про впровадження у практичну діяльність Дніпропетровського НДЕКЦ результатів наукового дослідження Бахчева Костянтина Вікторовича «Розслідування хуліганства, вчиненого неповнолітніми», на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність

Уклала комісія у складі:

Голови:

заступника директора – завідувача відділу криміналістичних видів досліджень Дніпропетровського НДЕКЦ МВС України П.І. Кумця

членів комісії:

заступника директора – завідувача відділу ІЕТВД та ОД Дніпропетровського НДЕКЦ МВС України А.В. Морохова
заступника завідувача відділу криміналістичних видів досліджень Дніпропетровського НДЕКЦ МВС України О.О. Сороки

Комісія відповідно до Положення про організацію проведення НДР і ДКР у системі МВС України, затвердженого наказом МВС України «Про організацію наукової діяльності в системі МВС України» від 15.05.2007 року № 154 склала цей акт з приводу того, що комісією розглянуто результати дисертаційного дослідження на здобуття наукового ступеня доктора філософії в галузі права (кандидата юридичних наук) на тему: «Розслідування хуліганства, вчиненого неповнолітніми», що підготовлене здобувачем кафедри криміналістики, судової медицини та психіатрії факультету з підготовки фахівців для органів досудового розслідування Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ Бахчевим Костянтином Вікторовичем, у вигляді наукових статей та тез доповідей:

Бахчев К.В., Типові слідчі ситуації при розслідуванні хуліганства,

вчиненого неповнолітніми / Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика). 2015. № 2. С. 133-138.

Бахчев К.В., До питання способів вчинення хуліганства неповнолітніми / Прикарпатський юридичний вісник. 2015. № 3 (9). Т. 3. С. 183-187.

Бахчев К.В., Особливості проведення окремих слідчих (розшукових) дій при розслідуванні хуліганства, вчиненого неповнолітніми / Науковий вісник публічного та приватного права. 2016. № 2. Том 2. С. 122-127.

Бахчев К.В., Сутність та система криміналістичної характеристики хуліганства, вчиненого неповнолітніми / Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Юридичні науки». 2016. Випуск 6-2. Т. 1. С. 88-92.

Бахчев К.В., Организация и тактика проведения следственных (розыскных) действий первоначального этапа расследования хулиганства, совершенного несовершеннолетними / Международный научно-практический журнал «Право и Закон». 2017. № 2. С. 107-112.

Бахчев К.В., Особливості використання спеціальних знань при розслідуванні хуліганства, вчиненого неповнолітніми / Науковий вісник публічного та приватного права. 2017. № 4. С. 123-128.

Бахчев К.В. Алгоритми дій працівників поліції при розслідуванні хуліганства, вчиненого неповнолітніми // Актуальні проблеми розслідування злочинів в сучасних умовах: Матер. Всеукр. наук.-практ. конф. з нагоди святкування 10-річчя факультету підготовки фахівців для підрозділів слідства (Дніпропетровськ, 24 верес. 2015 р.). Дніпропетровськ: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2015, с. 104-106.

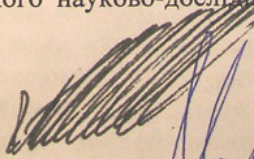
Бахчев К.В. Деякі аспекти призначення експертиз при розслідуванні хуліганства, вчиненого неповнолітніми // Використання спеціальних знань у досудовому розслідуванні: Матер. наук.-практ. семінару (Дніпропетровськ, 13 травня 2016 р.). Дніпропетровськ: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2016, с. 173-175.

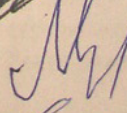
Бахчев К.В. Обстановка вчинення хуліганства неповнолітніми як елемент криміналістичної характеристики / Актуальні проблеми розслідування кримінальних правопорушень у сфері громадської безпеки та громадського порядку : матеріали наук.-практ. семінару (м. Дніпро, 30 трав. 2017 р.). Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2017. с. 148-150.

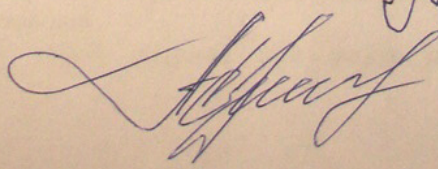
Комісія вважає, що представлені наукові статті та тези доповідей, отримані на основі проведеного дослідження, мають необхідний теоретичний і методологічний рівень та практичну значимість, а також можуть бути впроваджені у діяльність Дніпропетровського науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України.

Голова комісії:

Члени комісії:

 П.І. Кумець

 А.В. Морохов

 О.О. Сорока

АКТ

15 08 . 2017

м. Дніпро

№ 24/17

Про впровадження у практичну діяльність СУ
 ГУНП в Дніпропетровській області результатів
 наукового дослідження Бахчева Костянтина
 Вікторовича «Розслідування хуліганства,
 вчиненого неповнолітніми» на здобуття
 наукового ступеня кандидата юридичних наук за
 спеціальністю 12.00.09 – кримінальний процес
 та криміналістика; судова експертиза;
 оперативно-розшукова діяльність

Уклала комісія у складі:

Голови:

Заступника начальника ГУНП в Дніпропетровській області підполковника поліції Желізняк Т.А.

Членів комісії:

1. Заступника начальника ГУНП в Дніпропетровській області підполковника поліції Савченко В.В.
2. Заступника начальника ГУНП в Дніпропетровській області підполковника поліції Величкова О.В.

Комісія відповідно до Положення про організацію проведення НДР і ДКР у системі МВС України, затвердженого наказом МВС України «Про організацію наукової діяльності в системі МВС України» від 15.05.2007 року № 154 склала цей акт з приводу того, що комісією розглянуто результати дисертаційного дослідження на здобуття наукового ступеня доктора філософії в галузі права (кандидата юридичних наук) на тему: «Розслідування хуліганства, вчиненого неповнолітніми», що підготовлене здобувачем кафедри криміналістики, судової медицини та психіатрії факультету з підготовки фахівців для органів досудового розслідування Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ Бахчевим Костянтином Вікторовичем, у вигляді наукових статей та тез доповідей:

1. Бахчев К.В., Типові слідчі ситуації при розслідуванні хуліганства, вчиненого неповнолітніми / Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика). 2015. № 2. С. 133-138.

2. Бахчев К.В., До питання способів вчинення хуліганства неповнолітніми / Прикарпатський юридичний вісник. 2015. № 3 (9). Т. 3. С. 183-187.

3. Бахчев К.В., Особливості проведення окремих слідчих (розшукових) дій при розслідуванні хуліганства, вчиненого неповнолітніми / Науковий вісник публічного та приватного права. 2016. № 2. Том 2. С. 122-127.

4. Бахчев К.В., Сутність та система криміналістичної характеристики хуліганства, вчиненого неповнолітніми / Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Юридичні науки». 2016. Випуск 6-2. Т. 1. С. 88-92.

5. Бахчев К.В., Организация и тактика проведения следственных (розыскных) действий первоначального этапа расследования хулиганства, совершенного несовершеннолетними / Международный научно-практический журнал «Право и Закон». 2017. № 2. С. 107-112.

6. Бахчев К.В., Особливості використання спеціальних знань при розслідуванні хуліганства, вчиненого неповнолітніми / Науковий вісник публічного та приватного права. 2017. № 4. С. 123-128.

7. Бахчев К.В. Алгоритми дій працівників поліції при розслідуванні хуліганства, вчиненого неповнолітніми // Актуальні проблеми розслідування злочинів в сучасних умовах: Матер. Всеукр. наук.-практ. конф. з нагоди святкування 10-річчя факультету підготовки фахівців для підрозділів слідства (Дніпропетровськ, 24 верес. 2015 р.). Дніпропетровськ: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2015, с. 104-106.

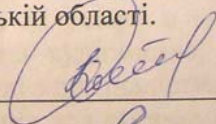
8. Бахчев К.В. Деякі аспекти призначення експертиз при розслідуванні хуліганства, вчиненого неповнолітніми // Використання спеціальних знань у досудовому розслідуванні: Матер. наук.-практ. семінару (Дніпропетровськ, 13 травня 2016 р.). Дніпропетровськ: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2016, с. 173-175.

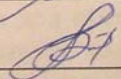
9. Бахчев К.В. Обстановка вчинення хуліганства неповнолітніми як елемент криміналістичної характеристики / Актуальні проблеми розслідування кримінальних правопорушень у сфері громадської безпеки та громадського порядку : матеріали наук.-практ. семінару (м. Дніпро, 30 трав. 2017 р.). Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2017. с. 148-150.

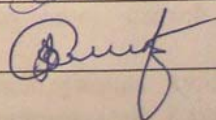
Комісія вважає, що представлені наукові статті та тези доповідей, отримані на основі проведеного дослідження, мають необхідний теоретичний і методологічний рівень та практичну значимість, а також можуть бути впроваджені у діяльність СУ ГУНП в Дніпропетровській області.

Голова комісії:

Члени комісії:

_____

1.
_____

2.
_____

ЗАТВЕРДЖУЮ

Т.в.о. ректора
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ
полковник поліції

А.Є. Фоменко

» червня 2017 року

АКТ

Про впровадження в освітній процес
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ основних
результатів дисертаційного дослідження
Бахчева Костянтина Вікторовича
«Розслідування хуліганства, вчиненого
неповнолітніми»

Уклала комісія у складі:

Голови:

начальника навчально-методичного відділу
Дніпропетровського державного університету
внутрішніх справ Тюрі Ю.І.

Членів комісії:

завідувача кафедри кримінального права та
кримінології Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ, доктора
юридичних наук, доцента Пирого І.В.

завідувача кафедри кримінального процесу
Дніпропетровського державного університету
внутрішніх справ, доктора юридичних наук,
доцента Кобзаря О.Ф.

Комісія відповідно до Положення про організацію освітнього процесу в Дніпропетровському державному університеті внутрішніх справ та організацію проведення НДР і ДКР у системі МВС України, затвердженого наказом МВС України «Про організацію наукової діяльності в системі МВС України» від 15.05.2007 № 154 склала цей акт з приводу того, що комісією розглянуто результати дисертаційного дослідження Бахчева Костянтина Вікторовича на тему: «Розслідування хуліганства, вчиненого неповнолітніми», що підготовлене за спеціальністю 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність, у вигляді наукових статей та тез доповідей:

Бахчев К.В., Типові слідчі ситуації при розслідуванні хуліганства, вчиненого неповнолітніми / Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика). 2015. № 2. С. 133-138.

Бахчев К.В., До питання способів вчинення хуліганства неповнолітніми / Прикарпатський юридичний вісник. 2015. № 3 (9). Т. 3. С. 183-187.

Бахчев К.В., Особливості проведення окремих слідчих (розшукових) дій при розслідуванні хуліганства, вчиненого неповнолітніми / Науковий вісник публічного та приватного права. 2016. № 2. Том 2. С. 122-127.

Бахчев К.В., Сутність та система криміналістичної характеристики хуліганства, вчиненого неповнолітніми / Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Юридичні науки». 2016. Випуск 6-2. Т. 1. С. 88-92.

Бахчев К.В., Организация и тактика проведения следственных (розыскных) действий первоначального этапа расследования хулиганства, совершенного несовершеннолетними / Международный научно-практический журнал «Право и Закон». 2017. № 2. С. 107-112.

Бахчев К.В., Особливості використання спеціальних знань при розслідуванні хуліганства, вчиненого неповнолітніми / Науковий вісник публічного та приватного права. 2017. № 4. С. 123-128.

Бахчев К.В. Алгоритми дій працівників поліції при розслідуванні хуліганства, вчиненого неповнолітніми // Актуальні проблеми розслідування злочинів в сучасних умовах: Матер. Всеукр. наук.-практ. конф. з нагоди святкування 10-річчя факультету підготовки фахівців для підрозділів слідства (Дніпропетровськ, 24 верес. 2015 р.). Дніпропетровськ: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2015, с. 104-106.

Бахчев К.В. Деякі аспекти призначення експертиз при розслідуванні хуліганства, вчиненого неповнолітніми // Використання спеціальних знань у досудовому розслідуванні: Матер. наук.-практ. семінару (Дніпропетровськ, 13 травня 2016 р.). Дніпропетровськ: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2016, с. 173-175.

Бахчев К.В. Обстановка вчинення хуліганства неповнолітніми як елемент криміналістичної характеристики / Актуальні проблеми розслідування кримінальних правопорушень у сфері громадської безпеки та громадського порядку : матеріали наук.-практ. семінару (м. Дніпро, 30 трав. 2017 р.). Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2017. с. 148-150.

Комісія вважає, що представлені наукові статті й тези доповідей, отримані на основі проведеного наукового дослідження, мають необхідний теоретичний і методологічний рівень та практичну значимість, а також були враховані навчально-методичним відділом Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ під час організації освітнього процесу.

Зазначені наукові статті і тези доповідей внесені до списку літератури робочих навчальних програм та текстів лекцій з навчальних дисциплін: «Кримінальний процес», «Криміналістика», «Організація розслідування кримінальних правопорушень», «Тактика проведення слідчих (розшукових) дій». Крім того зазначені наукові статті і тези доповідей передані до фонду бібліотеки Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ і навчально-методичного кабінету кафедри криміналістики, судової медицини та

психіатрії університету та використовуються під час підготовки курсантів, студентів та слухачів до семінарських й практичних занять.

Комісія вважає, що представлені наукові статті і тези доповідей, отримані на основі проведеного дослідження, мають необхідний теоретичний й методологічний рівень та практичну значимість для підготовки майбутніх правоохоронців та юристів.

Голова комісії

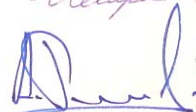

Ю.І. Тюра

Члени комісії:

І.В. Пиріг

О.Ф. Кобзар

ЗАТВЕРДЖУЮ

Т.в.о. ректора
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ
полковник поліції

А.Є. Фоменко

« 28 » червня 2017 року

АКТ

Про впровадження у наукову діяльність
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ основних
результатів дисертаційного дослідження
Бахчева Костянтина Вікторовича
«Розслідування хуліганства, вчиненого
неповнолітніми»

Уклала комісія у складі:

Голови:

проректора Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ, кандидата
юридичних наук, доцента Ведмідського О.В.

Членів комісії:

старшого наукового співробітника відділу
організації наукової роботи
Дніпропетровського державного університету
внутрішніх справ, кандидата юридичних наук,
с.н.с. Березняка В.С.

завідувача відділу докторантури та аспірантури
Дніпропетровського державного університету
внутрішніх справ, доктора юридичних наук,
доцента Кобзаря О.Ф.

Комісія відповідно до Положення про організацію проведення НДР і ДКР у системі МВС України, затвердженого наказом МВС України «Про організацію наукової діяльності в системі МВС України» від 15.05.2007 № 154 склала цей акт з приводу того, що комісією розглянуто результати дисертаційного дослідження «Розслідування хуліганства, вчиненого неповнолітніми», за спеціальністю 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність, яке підготував Бахчев Костянтин Вікторович, у вигляді наукових статей та тез доповідей:

Бахчев К.В., Типові слідчі ситуації при розслідуванні хуліганства, вчиненого неповнолітніми / Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика). 2015. № 2. С. 133-138.

Бахчев К.В., До питання способів вчинення хуліганства неповнолітніми / Прикарпатський юридичний вісник. 2015. № 3 (9). Т. 3. С. 183-187.

Бахчев К.В., Особливості проведення окремих слідчих (розшукових) дій при розслідуванні хуліганства, вчиненого неповнолітніми / Науковий вісник публічного та приватного права. 2016. № 2. Том 2. С. 122-127.

Бахчев К.В., Сутність та система криміналістичної характеристики хуліганства, вчиненого неповнолітніми / Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Юридичні науки». 2016. Випуск 6-2. Т. 1. С. 88-92.

Бахчев К.В., Организация и тактика проведения следственных (розыскных) действий первоначального этапа расследования хулиганства, совершенного несовершеннолетними / Международный научно-практический журнал «Право и Закон». 2017. № 2. С. 107-112.

Бахчев К.В., Особливості використання спеціальних знань при розслідуванні хуліганства, вчиненого неповнолітніми / Науковий вісник публічного та приватного права. 2017. № 4. С. 123-128.

Бахчев К.В. Алгоритми дій працівників поліції при розслідуванні хуліганства, вчиненого неповнолітніми // Актуальні проблеми розслідування злочинів в сучасних умовах: Матер. Всеукр. наук.-практ. конф. з нагоди святкування 10-річчя факультету підготовки фахівців для підрозділів слідства (Дніпропетровськ, 24 верес. 2015 р.). Дніпропетровськ: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2015, с. 104-106.

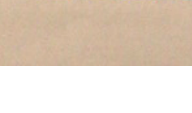
Бахчев К.В. Деякі аспекти призначення експертиз при розслідуванні хуліганства, вчиненого неповнолітніми // Використання спеціальних знань у досудовому розслідуванні: Матер. наук.-практ. семінару (Дніпропетровськ, 13 травня 2016 р.). Дніпропетровськ: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2016, с. 173-175.

Бахчев К.В. Обстановка вчинення хуліганства неповнолітніми як елемент криміналістичної характеристики / Актуальні проблеми розслідування кримінальних правопорушень у сфері громадської безпеки та громадського порядку : матеріали наук.-практ. семінару (м. Дніпро, 30 трав. 2017 р.). Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2017. с. 148-150.

Комісія вважає, що представлені наукові статті й тези доповідей, отримані на основі проведеного наукового дослідження, мають необхідний теоретичний і методологічний рівень та практичну значимість, а також були враховані відділом організації наукової роботи Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ при проведенні наукових досліджень.

Голова комісії

Члени комісії:

 О.В. Ведмідський
 В.С. Березняк
 О.Ф. Кобзар